

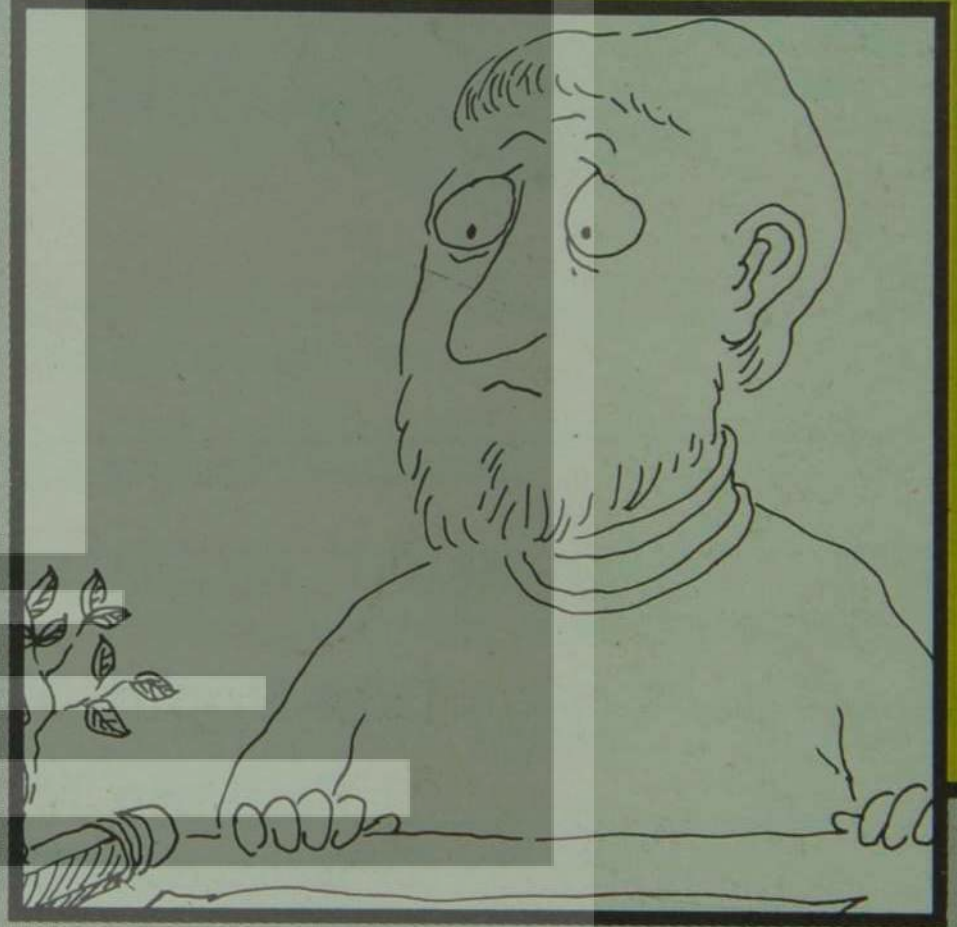
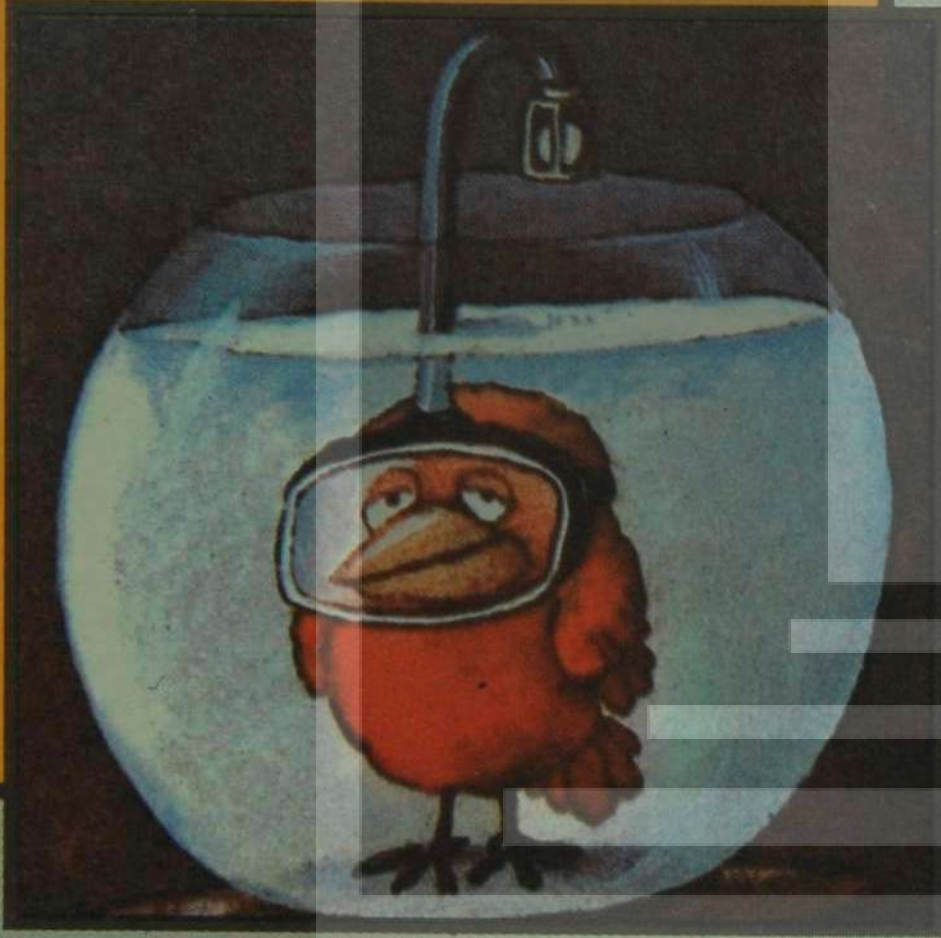
BİLİM_{ve} SANAT

88

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

NİSAN 1988

(KDV Dahil) 1000 TL.

BU SAYIMIZDA

Dr. Erdal Atabek
Musa Aydoğan
Ahmet R. Bilgen
Semih Bilgen
Alaattin Bilgi
Nezih Danyal
Dr. Hüray-Caner Fidaner
Mehmet A. Gökmirza
Hasan Hüseyin
Mümtaz İdil
Remzi İnanç
Reha İsvan
Celal A. Kanat
Yıldırım Koç

Göktuğ Morçöl
Dr. Ali Nesin
Azer Neymatov
Mahmut T. Öngören
Haldun Özen
Varlık Özmenek
Sinan Sönmez
Nedim Tarhan
Aaron Tovish
Gürhan Uçkan
Dr. Mehmet C. Uğurlu
Tahsin Yücel
Ali Yüce

I. Gündüz
tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

BİLİM ve SANAT CİTLERİ

Dün-Bugün-Yarın Köprüsü...

- ☐ Fizikten Müziğe
- ☐ Spordan Matematiğe
- ☐ Estetikten Ekonomiye
- ☐ Ulusallıktan Evrenselliğe

Türkiye'nin birikimleri, Türkiye'nin değerleri

1. Cilt (1-12) Tükendi
2. Cilt (13-24) Tükendi
3. Cilt (25-36) 6000 TL.
4. Cilt (37-48) 6000 TL.
5. Cilt (49-60) 6000 TL.
6. Cilt (61-72) 6000 TL.
7. Cilt (73-84) 6000 TL.

Not: 1. Cilt için iki, 2. Cilt için bir sayımız eksik (3,4,15)-Bu eksik sayıların fotokopi gideri ni karşılamaları koşuluyla isteyenlere 1. ve 2. ciltler özel olarak yaptırılır.

Tüm cilt kapakları mevcuttur. Diziniyle birlikte her biri 2000 TL'dir.

Bilim ve Sanat Ciltlerini ve Cilt kapaklarını:

- a) Ödemeli olarak,
- b) Aşağıdaki hesap numaralarımızdan birine ederini yatırarak,
- c) Postu pulu göndererek isteyebilirsiniz.

Yurtdışı için: Ciltler 30 DM, Cilt kapakları 10 DM'dir.

Banka Hesap Numaralarımız: (Döviz)

BİLSAN A.Ş.:

Akbank Kızılay Şubesi / ANKARA. Hesap No: 6778

İş Bankası Kızılay Şubesi. Hesap No: 6701-1935

Posta Çeki No: 12526-1 (Yurtiçi için)

Adres: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay-ANKARA Tel: 230 59 45

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN
Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNENÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
MAHMUT T. ÖNGÖREN

TÜSTAV

Yazışma adresi: Sümer Sokak 36/1-A Kızılay-ANKARA Tel: 230 59 45 Posta Çeki No: 12526-1
• İzmir Temsilcisi: Haluk DÖLENEKEN • İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box: 38045 10064 Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞ-TAN Altmannen Str. 1 404 Neuss • İsviçre Temsilcisi: Hasan DEMİRCAN Postfach 56 5614 Sarmenstorf • İngiltere Temsilcisi: Mustafa YAŞA-CAN 11 Nevill Rd. N 16/London • Kıbrıs Temsilcisi: Sevgül ULUDAĞ 19 Necmi Alkiran Sk. Lefkoşe/Kıbrıs • Dizgi: Yeşim, Tel: 117 57 52 • Sayfa Düzeni: Erdal TAŞKESEN Tel: 230 58 52 • Film: Arsu Ofset Tel: 229 76 92 • Baskı: Daily News Ofset Tesisleri • Dağıtım: Hür Dağıtım Tel: 511 91 10 (10 Hat) Abone: Yıllık 6000 - Altı Aylık 3500 - TL Avrupa Yıllık 40 DM - ABD (Uçakla) 30 Dolar, Avustralya 35 Avustralya Doları

AHMED RASİM'DEN TANILLI'YE Varlık Özmenek	4
ACILI IŞIK DİLİNDEN Tahsin Yücel	5
BUNALIMIN ADI YOK! Ahmet R. Bilgen	6
GÖREV, KARŞI-KÜLTÜR'E KARŞI ÇIKMAKTIR Dr. Erdal Atabek	8
FİLİSTİN YALNIZ FİLİSTİNLİLERİN OLMALI Mehmet A. Gökmirza	10
YASER ARAFAT'A MEKTUP/Dr. Mehmet Cemil Uğurlu	12
BİTMEYEN SENFONİNİN SON YORUMU: 1988 BÜTÇESİ Sinan Sönmez	13
BİLİM ADAMI VE TOPLUMSAL SORUMLULUK Semih Bilgen	16
YALANCININ MUMU YATSIYA KADAR YANAR Haldun Özen	18
Okuyucularımızdan: "DERT BİZDE DERMAN ELLERİMİZDEDİR"	21
ÇOCUKLARIMIZ Reha İsvan	22
KOOPERATİFLERDE YENİDEN ÖRGÜTLENMENİN GEREĞİ VE ÖNEMİ Nedim Tarhan	24
TARIM ÜRÜNLERİ DESTEKLEME FİYATLARININ DÖNEMSEL ÇÖZÜMLEMESİ (1971 - 1987) Celal A. Kanat	26
SERMAYENİN İŞSİZLİK SİGORTASI ÖNERİSİ Yıldırım Koç	29
ÇERNOBİL'İN 2. YILDÖNÜMÜNDE NÜKLEER ENERJİ TEKNOLOJİSİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ: GÖRÜNÜR KAZALAR Göktuğ Morçöl	30
PERESTROYKA - GLASNOST VE STALİN DÖNEMİ Alaattin Bilgi	36
"DÜNYA GÜVENLİĞİ, İKİ ÜLKELİ DEĞİL ÇOK ÜLKELİ BİR SORUNDUR" Aaron Tovish / Gürhan Uçkan	40
SONLU OYUNLAR Dr. Ali Nesin	42
"İNSAN ÖMRÜ YETSE DE BÜTÜN İLLERİ SIRAYLA SILA YAPSA" Remzi İnanç	46
SİMİTÇİ ALİ / SATILIK DÜŞ VAR / Ali Yüce	47
YEDİ KARDEŞLER 2 / Hasan Hüseyin	48
"BİR ŞENLİK GERİDE KALDI, AMA..." Mahmut Tali Öngören	50
ZACHARIAS... FORSLUND... VERDONE... BİR ŞENLİĞİN ARDINDAN Mümtaz İdil	52
"HER ŞEYE RAĞMEN" Dr. Hüray - Caner Fidaner	54
"TİYATROYU BU DENLİ SEVEN İNSANLAR, İSTESELER ÇOK DAHA NİTELİKLİ YAPITLAR SERGİLEYEBİLİRLER..." Azer Neymatov / Musa Aydoğan	56
"BİLİM ve SANAT"IN SOLUĞU İZMİR'İN İMBATI KADAR BOL OLSUN" / Bilim ve Sanat	58
ÇİZGİLERİYLE: Nezh Danyal, Ümit Öğmel	
FOTOĞRAFLARIYLA: Gürhan Uçkan, Ahmet Bülent, Sacid Aker, Asım Kaçar	

Baskı Tarihi: 30.3.1988

Ahmed Rasim'den Tanilli'ye

Varlık Özmenek

"Bâbiâli caddesinde bizler sıkı bir gözetleme altına girdik. Adımız 'Din, devlet ve padişah düşmanları'na çıktı.

Bir gün, şimdiki 'İslam Kitabevi' nin eski adı olan 'Arakel Kitabevi'nde otururken içeriye posbıyık, ayakları çizmeli biri girdi. Doğruca Arakel'in yanına sokuldu. Birşeyler söyledi. O da beni gösterdi. Herif keklik gibi seyirtti. Karşıma dikilerek:

— Buyrun, sizi Zaptiye Nazırı Bey istiyor! dedi.

Bende de hoşafın yağları kesildi. Bununla beraber dizlerimin de bağları çözüldü. Yürürken bayağı sendeler gibiydim. Yanımdakinin çizmeleri gacur gacur öttükçe irkiliyordum. Boyu yüksek, fesi yüksek, pos bıyıklarının uçları yüksek, omuzlar yüksek; çalım yerinde, kurum yerinde, söylediği zamanlarda sert, bakış sert, yürüyüş sert. Dükkândan çıkarken gözüme ilişmişti, revolver belinde, kamçı elinde. Ama her nerde olsa, içimden kabarıp gelen şu soruyu soracaktım. Sordum:

— Acaba beni ne için istiyorlar?

Kaşlarını çata çata:

— Orada sordukları zaman anlarsın!

Beni her adımda büyüyen bir korku almıştı. Hapislerde, sürgünlerde gelenekleşen kıyımlar, haksızlıklar, işkenceler türünden duyduklarım gözlerimin önüne geliyor, ömrümde ilk kez tutuklandığım için zihnim karmakarışık oluyordu... (A. Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, Çağdaş Yayınları, 1983)

Yukarıdaki satırlar, bundan tam 100 yıl önce ilk tutuklanmasını anlatan bir gazeteciye aittir. Türkiye'nin basın tarihinde seçkin bir yere sahip olan ve aralıksız 46 yıl gazetecilik yapan Ahmed Rasim (1865-1932), mesleğinin ilk yıllarında 1880'lerde ilk tutuklanışını anlatırken ne ilginçtir, ne düşündürücüdür ki, adeta günümüze tanıklık daha doğrusu sanıklık etmektedir. Türkiye'de yaygın götürülme biçimi 100 yıl öncesinden de beterdir günümüzde.

100 Yıl!

Ve Türkiye'nin 100 yılı aşkın aydınlanma mücadelesi tarihi. Anayasa, düşünce, basın, özgürlük, hukuk devleti olma mücadelesi tarihi...

Ve bu tarih, "din, devlet ve padişah düşmanlığı" yani "vatan hainliği" tarihini de kapsıyor. Ne diyor "din, devlet ve Padişah düşmanı" Rasim 100 yıl önce:

"... hapislerde, sürgünlerde gelenekleşen kıyımlar, haksızlıklar, işkenceler türünden duyduklarım gözlerimin önüne geliyor..."

Evet, sevgili okuyucu, "din, devlet ve padişah düşmanı" Ahmet Rasim'in başına ve gözlerinin önüne gelen bu

durumdan yaklaşık 100 yıl sonra, basın tarihinin bugüne uzanan anıt isimlerine, birbirine ulanan köprübaşlarına bakalım ve egemen ideolojinin kendilerine yakıştırdığı ünvanları anımsayalım:

Namık Kemal (1800'lerin son dönemi): Din, devlet ve padişah düşmanı!

Ahmed Rasim (1800'lerin sonu 1900'lerin ilk dönemi): Din, devlet ve padişah düşmanı!

Zekeriya-Sabiha Sertel (1900'lerin başından 1940'ların sonu): Vatan haini, komünist!

Aziz Nesin (1945'lerden günümüze): Vatan haini, komünist!

Ve bu ırmaktan akan isimli-isimsiz onlarca, yüzlerce, binlerce gazeteci, yazar, düşün emekçisi, bilim, kültür adamını getirelim gözlerimizin önüne...

MESS eski Başkanı Başbakan Turgut Özal tarafından "Bâbiâli'nin İzvestia'sı" olarak nitelendirilen Cumhuriyet gazetesinin yarım yüzyıllık başyazarı Nadir Nadi'nin, son sekiz yıldır aldığı biçime isyan ederek "Ben Atatürkçü Değilim" şeklinde formüle ettiği "ben vatan hainiyim" içeriğindeki feryadını bir kez daha anımsayalım...

Yabancı dillerdeki ansiklopedilerin "Nazım Hikmet" maddesinde "Büyük Türk şairi" okunurken Türkiye'de aynı madde karşılığında, "Vatan haini, komünist şair" yazılı ansiklopedi (!) lerin varlığını düşünelim.

Bilim ve Sanat'ın bu sunuş yazısında "din, devlet ve padişah düşmanı, vatan haini, komünistler" e durup dururken yer vermiyoruz. Son dönemde ve günlerde resmileşme yönünde şaha kalkan Türk-İslam Sentezi'nin temel ideolojik saldırı hedeflerinden birine: "vatan hainliği"nin sosyal, siyasal, kültürel alanlardaki bir çeşitlemesi olan "İç Düşmanlar" a (!) değinmek istiyoruz.

Olay öylesine çarpıcıdır ki, Bulvar gazetesinin 14 Mart 1988 günlü sayısında "Nazlı Ilıcak'ın kaleminden" okuyalım:

"N. ILICAK: Sayın Mâhir Kaynak, eski bir istihbaratçı olarak size şu soruyu yönelteyim: Milli İstihbarat'ın görevi nedir? Ne yapması lâzım?"

M. KAYNAK: İstihbarat Teşkilatı, devletin güvenliği ile ilgili bilgileri toplarlar. Devletin güvenliğini bozan iç ve dış düşmanlardır. Burada iç düşmanların tarifi son derece geniş. Tarihimize bakarsanız biz sürekli devletin iç düşmanları tarafından yönetiliyoruz. Kim bu iç düşmanlar? Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Fahri Korutürk. Tüm bu isimler Milli İstihbarat Teşkilatı'na hedef olmuşlardır. 1980

yılında devlete el koyanlar, devleti kendileri, karşılarında kileri de devlet düşmanı sayınca, bu politikacılar Milli İstihbarat Teşkilatı'na hedef oldular. Bütün parti liderleri, devletin iç düşmanı telakki edilmiştir. Sayın Özal da yarın gidecektir. Şu anda yönetimde bulunan birçok kişiye bakan yahut görevli olmadığı zaman, bir tahkikat yapılsaydı, hepsi büyük bir ihtimalle "sakıncalı" kategorisine katılacaklardı. Türkiye'nin iç düşmanları çok. TÖB-DER, DİSK... Çok sayıda iç düşman var."

9 Ocak 1988 günü Mülkiyeliler Birliği'nin düzenlediği bir açık oturumda, değerli konuşmacılar, Prof. Dr. Çetin Özek, Oktay Ekşi, Uğur Mumcu ve Uluç Gürkan'ın ardından, bu satırların yazarı da konuşmasının bir bölümünde şunları söylemişti:

"Türkiye'de vatan hainliğinin başlangıcı 1867'lerde Sadrazam Ali Paşa'nın sözünden kaynaklanıyor: Diyor ki: 'Devletin zaafını millete söylemeyi vatanperverlik addetmemek lâzım.' Bugün de devletin zaafını millete söyleyiniz, örneğin, Milli Eğitim ile Sağlık Bakanlığı bütçeleri Cumhuriyet tarihinin en düşük düzeyinde, dersiniz, vatan hainisiniz! Türkiye'de dehşetli vatan haini yetişiyor! Hiçbir ülkede, o ülke insanı, ülkesinde akan bir ırmağa 'kahpe' der mi? Türkiye'de bir ırmağa 'Kahpe Çoruh' diyenler var. Niçin? Vatan topraklarını Karadeniz'e, Rusya'ya akıttırmış... Şaka olsun diye söylemiyorum. Bunu söyleyen bürokraside önemli bir adam. Ciddi ciddi söylüyor."

Tekrarlıyorum sevgili okuyucu, bu bürokrat bugün Türk-İslam Sentezi'nin el üstünde tuttuğu bir yöneticidir.. Tabii ki, Çoruh'a "kahpe" dediği için O **makbul**, 'olmaz böyle saçma şey! diyen ben de **muzır**!..

Türkiye'nin özgürlükten, demokrasiden, hukuktan, bilimden, emekten yanz ezici çoğunluğu, aydınlanma tarihinin ilerî ufuklu insanları, çalışanları, yaratıcıları, 'genel oy ile gelip, genel oy ile gitmekten' yana siyasetçileri ısırap içindedir.

Nasıl olmasınlar ki?

Resmî ideolojinin kendilerine nasıl baktığını bilmekte-dirler.

Şöyle bir güncel bellek gezintisi yaparsak:

İşçiler: Toplu sözleşme masalarında ücretlerini sürekli artırma peşinde koşup, ülke ekonomisini uçuruma sürüklemişlerdir! Her fırsatta da sürükleyebilirler!... (DİSK iddianamesinde benzer gerekçe gösterilip, sendika yöneticileri için idam talep edilmiştir.)

Köylüler: Oldum olası tembeldirler! Yazın biraz çalışıp, kışın köy kahvesinde çene çalarak vakit öldürüyorlar!

Memurlar: 'Salla başı, al maaşı' takımı! 1982'lerde bir gazetede, günlerce "Vatan haini bürokratlar" yazı dizisine konu olmuşlardır; kimseden çıt çıkmamıştır.

Esnaflar: Fırsatı yakaladığında adamı kazıklar. "Bu millet adam olmaz" sözünü en çok tekrarlatanların başında gelirler.

Daha saymaya gerek var mı acaba? Gençler, öğretmenler, politikacılar, doktorlar, gazeteciler... Kandırılmışlar, haddini bilmezler ve paradan başka şey düşünmezler!... Bütün bunlar Türkiye'de radyolardan, televizyonlardan, gazetelerden, dinlenildi, izlenildi, okundu; okunuyor.

Örneğin Cumhuriyet gazetesinin 15 Mart 1988 günlü sayısının manşetini okuyalım:

Acılı Işık Dilinden

(Server Tanilli'ye)

Yürüyemiyorum ayaklarım üstüne ama
Yürüyorum yüreğimle üstüne zulmün.

Kasatura suratlı karanlıkçıların
Korkusu şu sırtıma sıkılan kurşun.

İnsana çiçekçe açılan sevgidir
Kaynağı çağlayan çağlayan coşkumun.

Öyle evrenlerdeyim ki özüyüm ben artık
Havanın, toprağın, ateşin, suyun.

Bu kıyımlar, kıyınçlar, kıyımlar arasından
Duyuyorum sesini son kurtuluşun.

Ve de inanıyorum dinecek, dinecek
Yüzyıllardan sancısı şu sol kolumun.

Tahsin Saraç

"— Her Türk vatandaşından biri devletin fişlerinde kayıtlı. 4.5 MİLYON YURTTAŞ ARŞİVLERDE

İşe girmekten, yurtdışına çıkmaya kadar çeşitli nedenlerle güvenlik soruşturmasından geçen ve çoğu kez de mağdur olan 1.7 milyon vatandaşa ek olarak, devletin çeşitli nedenlerle bugüne kadar fişlediği yurttaşların sayısı 4.5 milyon dolayında tahmin ediliyor."

Bu ne demektir?

Fişlenmeden şu ya da bu ölçüde etkilenen bir T.C. yurttaşının birinci dereceden en az beş, hısımlarına ve yakınlarına itibariyle de en az on T.C. yurttaşını ilgilendirdiğini düşünürsek ortaya çıkan tablo vahimdir... Bu tablo "manda" tablosudur. 1919'larda ulusal kurtuluşçu, bağımsızlıkçı güçlerce yırtılan tablo...

Türkiye'nin bir de yurtdışında en azından iki milyon insan varlığı vardır. Kimisi ekmek peşinde, kimisi sürgün, kimisi yurttaşlıktan çıkarılan!...

Bunlardan biri de Prof. Server Tanilli'dir; "al demokrasiyi, ver canımı" dedirtilen bir halkın çocuğu.

Omurgasına saplanan kurşun sonucu ölümden dönen, ancak tekerlekli iskemle cezasına çarptırılan Tanilli.. T.C. devleti, on yıldır, Tanilli'yi vuran saldırganı bulamadı. (Daha doğrusu acaba aradı mı?..)

Tanilli Hoca 7 yıldır Fransa'da, Strasbourg Üniversitesinde Türkiye aydınlığının yüzakı temsilcisi.

YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'nın gözünde ise O, "kendilerince yurtdışına gitmeleri için yeterli sebepleri olan ve gerek sağ, gerek sol diktatörlük arayışında" olanlardan biri!

Bilim ve Sanat'ın bu sayısında Haldun Özen, dışarıya taşan Doğramacı'ya gerekli yanıt veriyor.

Server Tanilli, gerek yurt içinde gerekse yurtdışında "iç düşman" dan sayılan milyonların simgesidir. Sözü, milyonların sözcüsü olarak ozan Tahsin Saraç'a bırakırken, Tanilli Hocamızı ve şahsında, yüreği aydınlık Türkiye için atan "Suda balık kadar çok" çilekeş, üretken insanımızı saygıyla selamlıyoruz.

Sevgiyle, dostlukla...

Bunalımın Adı Yok!

Ahmet R. Bilgen

Neler oluyor, nereye gidiyoruz sözleri son günlerde daha çok duyulur oldu. Türkiye'de çok görmüş, geçirmişleri bile şaşkına çeviren olaylar birbiri arkasından akıp gidiyor. "Vuralhan olayı" yine zam, "Mit raporu" bir daha zam. "Dört Şubat Kararları", işken- ce raporları, hayali ihracat öyküleri, yolsuzluk iddiaları v.s., v.s., ve bu arada hep zam, yine zam. "Enflasyon canavarı" show, TÜRK-İŞ yemek boykotu, kimi işverenler direniş çağrısı yapıyorlar. İktidarın sözcülerinden pembe tablolar, zamları halkın istediğini söyleyenler, hastahane de hastası, ölüsü rehin alınanlar, işsiz kalınca intihar edenler ya da başkalarını öldürenler, milyarlık "malikanelerine" müşteri seçmekte "müşkülpeşent" davrananlar, mercimeği fırına verenler ya da mercimeği pazarlayanlar hepsi bir arada. Ve bu arada, sahne- deki Sibel Can'ları da unutmamak gerek. Sisler içinde Davos'ta balayı yaşayanlar, halkın dardına "içleri parçalanarak" reçete yazan iş adamları, İran-Irak füze trafiğine karışan laflar ve sorular sorular: "Sovyet Ermenistan'ı ile Azerbeycan'ı kapıştı, aradığımız fırsat bu mu ola? Ve dahi "Kuruluş" dizisine daha dikkatli mi bakmak, yoksa "papatyalan" mı izlemek gerek?

Sözün kısası Türkiye'de neler olduğunu anlamak ve anlatmak pek kolay değil. Söylenebilecek şey ciddi ve büyük bir bunalım yaşıyoruz.

AŞILAMAYAN BUNALIM...

Aslında, yaşanan on yıldır aşılama- yan bir bunalım. Yapısal bir bunalım. Tüm yapısal bunalımlar gibi, ekono- mik öz ile sosyal, siyasal, kültürel boyutları birbiri içine girmiş, karışmış bir bunalım.

Tarihsel olarak, toplumsal bunalım- ların bir toplumsal dönüşüm dönemi- ne ya da böyle bir süreç içerisinde bir dönüm noktasına denk düştüğü genel olarak benimsenen bir görüştür. Bu

görüş çerçevesinde Türkiye'de de bir toplumsal köklü dönüşüm sürecinin yaşanmakta olduğunu kabul etmemek için bir neden yoktur. Dolayısıyla, daha çok duyulur olduğunu söylediğimiz "Türkiye nereye gidiyor" sorusunun yanıtını çok genel biçimde, Türkiye çok boyutlu bir toplumsal bunalım ile belirlenen bir dönüşüm süreci yaşıyor olarak yanıtlayabiliriz: Böylece birbiri ardından gelen olaylar karşısında büt- tuncül bir bakış açısına ve genel bir çözümleme çerçevesine ulaşabiliriz. Ancak, bu çerçevenin içini dolduracak yeterli çözümlemeler yapılmadan ne- reye ve niçin sorularının yanıtı, ya da başka bir anlatımla nasıl bir dönüşüm yaşanıyor sorusunun yanıtı ortaya ko- nulamaz. Sorun, böylece, bunalımın çözümlemesinin yapılmasına bağlı ha- le geliyor.

Yaşanan bunalımın temel ve belir- leyici boyutunun ekonomik olduğu yadsınamayacak kadar açıktır. Türki- ye kapitalizminin ulaştığı aşamada ye- ni bir model ile yeni bir birikim sürecinin yaşandığı ve bunun serma- yenin yeniden yapılaşmasını hedefle- diği apaçık ortadadır. Kullanılan sözcükler ne olursa olsun, tekerci ser- mayenin birikimini hızlandıracak ve dış dünya ile tümüyle bütünleşmeyi hedefleyen yeni bir yapılanma sü- recinde olduğu, gerek bu kesim serma- yenin gerekse siyasal iktidarın sözlerinden de anlaşılmaktadır. Bu amaçla, 24 Ocak Kararları doğrultu- unda yürünmekte, yeni "istikrar" ön- lemleri alınmaktadır. 12 Eylül rejiminin bu doğrultusunun izlenmesinde "zo- runlu" bir boyut olduğu da artık açık- ça söylenmektedir. Esasen, bu konu- ları irdeleyen ayrıntılı çalışmalar da yapılmış durumdadır.

Aslında, bunalımın maddi temele ilişkin boyutunun, yani ekonomik bu- nalımın, arkada bıraktığı on yılı aşkın pratiği, algılanmasını, nitelik ve sonuç- larının saptanmasını oldukça kolayla- ştırıyor. Maddi temele ilişkin amprik verilerin kendileri yeterince konu- şuyorlar. Örneğin, bozulan gelir dağılı- mı, belirli sermaye kesimlerinin sürekli

artan kârları ve mutlak olarak düşen ücretler, istatistikler ne denli çarpıtılır ya da saklanılmaya çalışılırsa çalışıl- sın nesnel bilgiler olarak karşımızda du- ruyorlar. O kadar ki, bundan böyle "canavar" olarak nitelenen ve bir nu- maralı "halk düşmanı" ilan edilen enf- lasyonun düşürülemediği değil, ger- çekte düşürülmek istenmediği artık sermayenin kimi sözcülerince bile yadsınmıyor. Belki de bu nedenle ekono- mik dönüşüm programlarının yürü- tücüsü ANAP iktidarı bundan böyle "alternatifiniz ne" sorusundan vazgeçti!

BUNALIMIN DEĞİŞİK BOYUTLARI

Bunalımın bir siyasal ifadesi, ikti- dardaki sınıflar için ise çözüm yolu olan 12 Eylül rejimi kendisini yeni bi- çimler altında sürdürüyor, sürdürebili- yor. Ve, kuşkusuz, bu biçimler getirilen baskıcı siyasal yapı ile birlik- te ekonomik yaşamda geniş kesimle- re karşı siyasaların sürdürülmesinde çok önemli işlevler görüyor. Ama yi- ne de sormak gerekiyor, Filistin konu- unda duyarlılıklarını sergileyebilenler kendi sorunları karşısında niçin geniş boyutlu tepkiler gösteremiyorlar? Yok- sa, kitleler gerçekten "bir limon gibi sıkılmayı mı istiyorlar?" Eğer böyle de- ğilse bu durumu üreten başka şeyler mi var? Bu "şeyler" acaba yaşanan bunalımın niteliği ile ilişkili bir başka boyut olabilir mi? O zaman, bunalımın farklı bir değerlendirmesini yapmak gerekmez mi?

Daha 1979 yılında, "Türkiye sağ'a kaymıştır" tespiti yapılmamış mıydı? Acaba, bunun sonuçları üzerine bu- gün yeterince düşünülüyor mu?

Çok boyutlu -ekonomik, sosyal, si- yasal, kültürel- bunalımlarda, bunalı- mın değişik boyutları bir arada yer alırken, kuşkusuz bir etkileşim içinde- dirler. Bu etkileşimde, mevcut yapıla- rın hepsinin dönüşüme uğradıkları ve bir tür çözüme ve yeniden bütünleş- me biçimi altında karşımıza yeni nite- liklerle çıktıkları, kısaca bunalımın

bütün olarak toplumsal yeniden üre- timi yönlendirdiği unutulmamalıdır.

Bu bağlamda, bunalım üzerine yaygın ve geleneksel görüşleri hatırla- mak yararlı olacaktır. Bilindiği gibi, büyük dönüşüm dönemleri olarak ni- telendirilen bunalımlar sırasında, kon- vansiyonel açıklama kitlelere bunalı- mın "kurbanı" olarak bakma eğilimin- dedir. Bunalım koşullarından nesnel olarak zarar gören toplumsal kesitler- in kendilerine karşı uygulanan anti- sosyal siyasalara karşı koyuşları, onları içinde bulundukları koşullar üzerine "aydınlatılabilecek" örgütlü, öncü güçlerin niteliğine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Nesnel olarak geçerli olan bu görüşün özne boyut- ta daha farklı, yeni ve başka çözüm- lemeleri gerektirdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Böyle söylerken, elbette, kitlelerin kendi aymazlıklarıyla bunalımın sonuç- larını kendileri için bir yazgıya dönüş- türdükleri yolundaki uç görüşleri hatırlatmak istemiyoruz. Ancak, tüm görüşlerin tarihsel süreç içinde kaba- ca gözlenen pratiklerle kolayca des- teklenilebileceğini de unutmak istemi- yoruz. Bu durumdan çıkartılabileceği- miz sonuç, kapitalizmin yeni evrelerin- de sermayenin yeniden yapılanması- nın tüm toplumsal yeniden üretim sü- recinde dönüm noktası olabilecek ni- tel ve nicel bir değişme süreci olduğu ve bu süreç içerisinde toplumda mad- di dönüşümler kadar toplumsal dü- şünce, kültür, inanç yapılarında da dönüşümler olabileceğidir. Böylece, bunalım dönemlerinde hareketsiz ge- niş kitlelerin ve/veya çok değişik nite- likte toplumsal hareketlerin, siyasal oluşumların meydana gelebileceği or- taya çıkmaktadır. Gerçekten de, bu- nalım koşullarında değişik ütopyacı ya da reformist akımlar ya da devrimci, karşı-devrimci tohumlar yeşerebilirler. Bu durumda, bunalım ortamına dam- gasını vuran ideoloji ya da ideolojile- rin yaşanan dönüşümün niteliğini ararken ön planda değerlendirilmeye alınması kaçınılmaz olmaktadır. Çün- kü, bunalımın üretebileceği ideoloji ya da ideolojiler devlet ve yeniden yapı- lanan sermaye kesimlerince, artan baskıcı müdahalelerle de tamamlana- rak kitleleri siyasetten dolayısıyla, ya- şanan değişime etkide bulunmaktan uzakta tutmak için kullanılabilirler. So- nuçta, sadece korunması gereken bir "huzur ve güven ortamını" sarsan bir oluşum olarak algılanan bunalım, ser-

mayenin birikimini hızlandıran yeni ya- pılaşmanın bir aracına dönüşebilir. Temel özünün çarpıtılarak bunalımın ideolojik kullanımının nasıl olabilece- ği 12 Eylül dönemi boyunca yalın bir bi- çimde sergilenmiştir. Aynı olgu, farklı koşullarda değişik görünümde de ortaya çıkabilir. Nitekim, günümüzde ileri kapitalist ülkelerde de derin ve ya- pısal bir bunalımın yaşandığını biliyo- ruz. Bu bunalımın birçok ülkede işçi sınıfı hareketlerinin yükselmesi yerine geleneksel kültürel pratiklerle besle- nerek, kitlesel olarak "üretilen" ve kit- lesel olarak "tüketilen" bireyci ideolojileri yeniden yeşerttiğini de bi- liyoruz.

YENİ TİP "KÜLTÜRLENME"

Aslında, sistemli bir düşünce hare- keti olmasa da, "köşeyi dönme" an- layışının ülkemizde de geçerli bir pratik ve "dünya görüşü" haline gel- diğinden söz edilebilir. Toplumsal ola- rak duyarsızlığı (apathy) yaygınlaştı- ran, boyun eğici bir yönelimi getiren başka düşünce akımları da bunalım koşullarında her zaman üreyebilirler. Özellikle, geleneksel kültürel özellikleri nedeniyle toplumsal katılmaya yete- rince açık olmayan toplumlarda buna- lım koşullarının bizzat kendisinin tutucu toplum kesimlerine destek tu- tum ya da hareketleri üretmesi olası- dır. Örneğin, nesnel koşulların itişiyile kırsal alanlardan kentlere biriken ge- niş yığınlar, yine aynı nesnel olanak- sızlıklar nedeniyle yaşamlarını büyük ölçüde yine geldikleri yörelerdeki gi-

bi sürdürüyorlarsa, ve doğurganlıkla- rı, kırsal alandaki benzerleriyle birleştiğinde, ülke nüfusunun ezici bir çoğunluğunu oluşturabiliyorlarsa, ül- kenin genel kültürel yaşamından baş- layarak, siyasal yaşamına uzanan bir damgayı tüm ülkeye vurabilecekleri beklenilmelidir. Bu durumdaki yığın- ların, geleneksel kültür ürünleri yanı- sıra, tükettikleri başlıca, çok kez biricik kültür ürünü, kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun içerikleridir. Böyle bir geniş tüketici kitlenin özel- likleri ve özne beklentileri, bu araçla- rı, özellikle televizyonu kontrol eden ve bunalım koşullarında kendi yapılan- ma siyasalarına destek kitle arayan- lara önemli olanaklar sağlamaktadır. Alıcı-tüketici kitlenin beğeni düzeyini tutturma meşru temeline oturan belli bir tip kültür üretimi, yaşanan temel dönüşümü mutlaka etkileyecektir. Böy- lece görülüyor ki, söz konusu durum- larda, bunalım döneminde yaşanan, gerçekte bir "kültürsüzleşme" olayı değil, genel yapıların ürettiği yeni bir tip "kültürleşme"dir. Dolayısıyla yal- nızca TV "tüketen" artan zamanlar- da arabeskle "vakit öldüren", dinsel pratiklerini bir kimlik ifadesi olarak sür- düren bu kitlenin kendisini bunalımın bir kurbanı olarak algılaması ya da böyle mesajlara kulak vermesi kolay değildir.

Sonuç olarak, bunalım koşulların- da nereye gidildiğini saptayabilmek, ve özellikle de gidişe müdahale biçim- lerini oluşturabilmek için bunalımın ürettiği nesnel koşullar yanısıra, özne koşulların da bir irdelemesi yapılma- yı beklemektedir. □

FUAT SAKA AYRILIK TÜRKÜSÜ

YAVUZUN ANSINA

TÜM KASETÇİLERDE BULABİLİRSİNİZ

YAPIN VE DAĞITAN
GALERİ ANKADAG SANATSEAL ÜRETİM
NİHAZİNGA CADDESİ NO: 38/D
YENİŞEHİR - ANKARA - TEL: 334 31 34

DAĞITAN
BUDAKLAR YİC. - LTD. ŞTİ.
MEHMETİYE CADDESİ NO: 36
YENİŞEHİR - ANKARA
TEL: 334 32 89 - 334 36 84

Görev, Karşı - Kültür'e Karşı Çıkmaktır

Dr. Erdal Atabek

Televizyonda bir 'zakkum' programı yapıldı. Programda, siz de biliyorsunuz, zakkumun kansere iyi geldiği, Dr. Ziya Özel adındaki doktorun zakkumdan kendi yaptığı ilacı kanserli hastalara uyguladığı, kanserli hastaların nasıl iyileştiği uzun uzun anlatıldı.

Sonradan çok tartışılan bu program neden yapılmıştı? Vuralhan olayını unutturmak için mi? Gerçekten de unutturdu. Mit raporu konusunu unutturmak için mi? Onu unutturamadı.

Bu zakkum programının bir önemli yanı da "nasıl" yapılabildiğidir. Bunu az düşündük sanıyorum. Nasıl oldu da, böylesine bilim dışı, böylesine bilime karşı bir program yapılabildi? Bilime karşı, evet. Çünkü, ortaya hiçbir bilimsel veri konmadan, hiçbir bilim adamı konuşturulmadan, hiçbir başka görüşe yer vermeden böyle bir program "nasıl" yapılmıştı?

Bu program bir "Karşı-Kültür" saldırısıydı.

"Karşı-Kültür". Bunu "kültür'e karşı, "anti-kültür" anlamında kullanıyorum.

Nedir "karşı-kültür"?

"Evrensel-çağdaş değerler kültürü"ne KARŞI "yerel-geçmiş değerler kültürü."

Zakkum olayına bakalım. Bu olayda bütün kanser biliminin, kemoterapinin, Üniversitenin, tıp biliminin geçirdiği yüzyılların reddi yok mu?

Bu program "bakmayın siz batıya, tıba, ilaçlara. Bakmayın siz Üniversiteye, profesörlere, falana, filâna. Her şey bizde var ama inkârcılar bunu görmezden gelirler. İşte size bir Türk doktoru, işte size bir Türk bitkisi, zakkum. İşte, kanserin ilacı bulundu" demedi mi? İşte, "karşı-kültür" budur.

Halka şu düşünceler benimsetilmedi mi: "Kardeşim, nedir bu profesörlerin yaptığı? Adam kanserin ilacını bulmuş işte. Nedir bu kiskançlık? Ayıp vallahi. Bırakın da kanserli hastalar tedavi olsun. Bu kadarı da olmaz."

İşte, "karşı-kültür" budur.

"Karşı-kültür" ulusal değil. "Yerel"

sözcüğünü bilerek kullandım. Ulusallık evrenselliğin dışında kalmaz. Ulusallık, evrensellikten etkilenir, evrenselliği özümser. Ulusallığı çağdışılık olarak sunmak, "karşı-kültür"ün özelliklerinden birisi.

"Karşı-kültür" yerelliği savunuyor. "Ulusal" kavramını sadece kullanıyor.

Mahmut Tali Öngören'i hep dikkatle okurum. Bu kez de "bravo" dedim. Televizyonda oynatılan iki diziyi birbirinden ne güzel ayırdı. "Kuruluş"la "Ateşten Günleri"i. "Kuruluş" bir karşı-kültür ürünü. Kuruluş şunları söylüyor: "Bak biz neyiz, aslimız neymiş, nasıl kurulmuşuz, biz nasıl üstünüz, biz nice değerliyiz, biz her şeye bedeliz." Buradaki böbürlenme topluma "Biz Viyana kapılarındayken....."i sunacaktır. Şimdi, biz Türklerin o Viyana'larda, o Almanya'larda nice düşkünlüklerini görmezden gelerek. "Ateşten Günler", bir "kültür" ürünüdür, doğru. Ulusal tarihimizin sayfalarını birer birer çeviriyor.

Atatürk bir "kültür" insanıdır. 12 Eylül Atatürkçüleri "karşı-kültür" insanları. Aralarındaki, fark değil, karışıklık.

12 Eylül'den önce de var olan ama 12 Eylül'le "resmileşen" karşı-kültürü iyi tanımak gerekiyor.

Çünkü, "karşı-kültür"ün örgütlü, çok yönlü, bilinçli, etkili, resmi destekli bir yapısı var.

"Karşı-kültür"ün dili, müziği, sineması, gençlik anlayışı, yayın politikası, dünya görüşü var.

"Karşı-kültür"ün dili "mesele" diyor, "imkân" diyor, "müsbet" diyor, "cemiyet" diyor. (Ama ne çare, "sorun"u, "olanak"ı, "olumlu"yu, "toplum"u kaldıramıyor.)

"Karşı-kültür"ün müziği arabesk. Arabesk, acıyla mutlu olmanın, çaresizliği bağrına basmanın, durup durup kendine ağlamanın müziği. Arabesk, sinsi bir bencilliğin müziği. Tutulması, karşı-kültüre çok uymasından.

Bence tasavvuf musikisi gerçek anlamda "karşı-kültür" müziği değil. Böyle kullanılması şaşırtmamalı. Tasavvuf musikisi, özünde derinlikleri olan, karşı çıkışları olan, kendine özgü teslimiyeti olan bir müzik. Allah'a adanmış bir müzik. Ulusal yanı var.

Karşı-kültür, müzikte tıkanmışlığını "çok seslilik" yöntemiyle aşmaya çalışıyor. "Çok seslilik" dedikleri de çok kişinin aynı notayı "teğanni etmesi".

Oysa, "çok seslilik", değişik sesleri ortak duygulara, ortak düşüncelere yönleltmek demek.

Tıpkı, "onların" demokrasisiyle "bizim" demokrasimiz arasındaki fark gibi.

Ne çare, karşı-kültür halk türkülerini ortadan kaldıramıyor, Beethoven'i reddemiyor, Mozart'ı silemiyor. Halk türkülerini pek de anlamadan, Beethoven'i, Mozart'ı -bir tutamcık sunarak- zaman dolduruyor.

Ama, Ruhi Su'yu yasaklıyor. Teodorakis'i yasaklıyor. Zülfü Livaneli'yi yasaklıyor. Onlar, düşman.

Karşı-kültür'ün gençlik anlayışı belli. İtaat, disiplin, tek tiplik, çalışma. Atatürkçü bir gençlik isteniyor. Ama, buradaki Atatürkçülük, Atatürk'ün anladığı, görmek istediği gibi değil. Japon gelenekleriyle, Amerikan teknolojisinin buluştuğu bir gençlik özlemi bu.

Öyle bir genç olacak ki: Japonlar gibi büyüklerine bağlı olacak, verilen emirleri hiç düşünmeden yerine getirecek, kendi dışındaki her şeyi düşman görecektir, diğer yandan da ingilizce bilecek, bilgisayar öğrenecek, makine gibi çalışacak.

Onun için de "karşı-kültür", gençliğin "zararlı" her şeyden uzak durmasını istiyor: Kitaplar, dergiler, hele hele örgütler ve politika.

Karşı-kültür'ün yayın politikası açık, sade, etkili: Kendi denetimi dışındaki bütün yayınları olabildiğince ortadan kaldırmak, olamazsa azaltmak, daraltmak, kendi denetimindeki yayınları arttırmak, genişletmek.

Elindeki araçlar etkili: Kağıt fiyatları, Muzır Yasası, hazırlanan Yalan Yayın-haber yasağı. Gerekirse yenileri düşünülecek.

Kağıt fiyatlarını alabildiğine arttırıyor. Daha az gazete okunsun. Daha az dergi okunsun. Daha az kitap okunsun.

Kağıt fiyatlarını alabildiğine arttırıyor. Gazeteler, dergiler satışla çıkmasın, ilân arasınlar. İlân ne demek?

Sermayeye bağımlı olmak demek. Resmi ilânlar zaten ellerinde. Sermaye nereye ilân verir? Kendi görüşünde olanlara. Hangi ağaç, kendini kesecek baltaya gölge verir? Sermaye öyle bilinçsiz ağaç değil.

Karşı-kültür'ün dünya görüşü mü? Elbette var. Kesin ayrımlı bir dünya görüşü bu. Dünya coğrafyası deyince, Amerika Birleşik Devletleri. Amerika kıtası ABD demek. Latin Amerika bu coğrafyada yok gibi. Japonya var. Hem de model olarak var. Orta doğu var: İslâm dünyası olarak. Pakistan var, kardeş ülke. Dünya coğrafyası bu kadar. Bir de Altaylar var. Orta Asya. Asıl vatanımız. Kızıl elma.

Karşı-kültür'ün müziği de bu coğrafyaya uygun. Pop müzik Amerikalı değil mi? Başımızın tacı. Dinsel musikimiz de var. Güney Amerika'nın müziği mi? Brezilyalı sambaya hay hay. Arjantinli tango, aman efendim, anılarımızın müziği. Kim, Victor Jara? Şilideki isyanın müziği mi? Düşman. Cazi dinleyin. Biz istemeyiz ya, siz isterseniz dinleyin, ama cazın zencilerin isyanından doğduğunu düşünmeyin, o yasak.

Karşı-kültür'ün görüşünde tarih de var: Resmi tarih. Resmi tarihte BİZ varız. Biz, Osmanlılar. Dünyayı fethetmişiz. Daha da fethedecekken içerden ihanetlere uğramışız. İçimizde hainler çıkmış, bizi bölmüşler, gerilemişiz. Tarih, bu. Tarihimizde herkes düşman. "Türke Türkten başka dost yok." Ruslar, baş düşman. Bulgarlar, bizim eski sütçümüz, düşman. Yunan, düşman. Araplar, düşman. İran, düşman. Avrupa, hepten düşman. Onlar, Haçlılar. Bugün de düşman. Bakmayın siz, Avrupa hikâyesine. Çıkarımız öyle olduğundan. Aslında düşman. Aramızda din düşmanlığı var. Ermeni, Yahudi, Rum, düşman. Ermeni kanlı düşman. Yahudi, zaten dünyanın düşmanı. Ah Hitler, kestin kestin de şunları bitiremedin. Rum, düşman ya, gavurun bize yakını. "Ayıdan post, gavurdan dost olmaz." Resmi tarih, düşmanlık tarihidir. Yalnızlığımızın tarihi.

Amerika dost. Ara sıra düşmanlık ediyorsa da, içindeki düşmanlardan o. Ermeniler, Rumlar lobi yapıyorlar, ondan. Yoksa Amerika dost. Kuzey Amerika. ABD. Dost.

Yahudilerin durumu karışık. Amerika öyle istiyorsa, İsrail dost. Sıkıntılı dost, ama dost. Bugünlerde Filistinli-

lere çok üzülüyoruz. Amerika öyle mi istiyor, bilmem.

Neydi o televizyondaki haber. İsrail askerleri Filistinli gençlerin kolunu taşla kırıyordu. Bu ne insanlık dışı iş. Tüylerim diken diken oldu. İnsanlık dışı. Bizde kırılan kollar mı? Yok, o olmaz. "Kol kırılır yan içinde kalır." Bizimki bizde kalmalı. Sıddık Bilgin'e ne mi yapılmış? Duymadım. Televizyon gösterdi mi? Doğrusunu kim biliyor? İlhan Erdost mu? Ne olmuş? Döve döve öldürmüşler mi? Duymadım. Televizyonda var mıydı? Bilmiyorum.

Karşı-kültür'ün sineması, televizyon. 50 milyonun sineması o.

Karşı-kültür'ün çocuk filmleri "He-Man", "Voltron", "Polyanna", "Çiçek Kız". Amerikan-Japon yapımları. Yerli filmleri "haberler, icraatın içinden."

İyi filmler, iyi yapımlar mı: korsan yayın onlar. Tek tük gözden kaçırılanlar.

KARŞI-KÜLTÜR'E KARŞI KÜLTÜR

"Böyle başa böyle traş" diyenlere katılmıyorum.

Eğer böyle deseydim, ne yazardım, ne konuşurdum.

Ben halkımıza inanıyorum.

Halkımızın, ağır başlı, bilge, görmüş geçmiş, suskun ama düşünen, bilen ama güvenemeyen, öncülerinin şaşırttığı, kendi kabuğuna çekilmiş bir halktır.

Halkımız, karşı-kültürün saldırısına

uğramıştır.

Halkımız yıllardan beri karşı-kültürün saldırısı uğramıştır. Korumasız kalmıştır, yalnız kalmıştır, umarsız kalmıştır.

Halkımızın kurtuluşu "kültür" dedir. Halkımızın kurtuluşu "evrensel-çağdaş kültür" dedir.

Kuruluşumuz "karşı-kültür'e karşı çıkmaktadır.

Birbirimizi bilerek, birbirimizi destekleyerek, birbirimizle dayanışarak.

Gazetelerimizi yaşatmalıyız. Dergilerimizi yaşatmalıyız. Sinemalarımızı, tiyatorlarımızı, yazarlarımızı, çizerlerimizi, insanlarımızı yaşatmalıyız.

Onlar halkımızın, toplumumuzun soluk alışdır.

Onlar halkımızın, toplumumuzun toprağıdır, çiçeğidir, umududur.

Kendimizi "bataklıkta bir çiçek" görmekten vazgeçelim.

Biz, bu toplumun insanlarıyız, bu halkın içindekileriz.

Biz, halkız.

Ne güzel söylemiş Neruda: "Benim hayatım bütün hayatlardan oluşmuş bir hayattır. Bir şair hayatıdır."

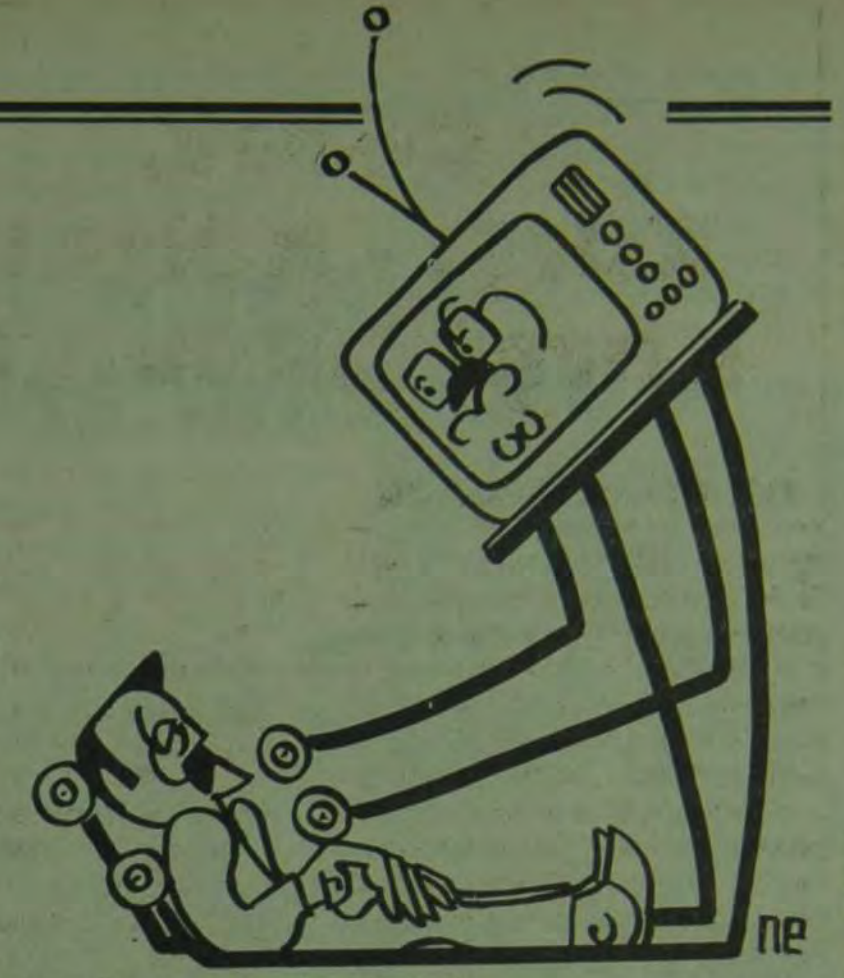
Öyle doğru buluyorum ki bu sözü, öyle iyi anlıyorum ki.

Dostlarım.

Karşı-kültür'e karşı çıkalım. Kültür'e, evrensel-çağdaş değerlere sahip çıkmayı bilelim.

Görevlerimizi savsaklamayalım, er-telemeyelim, azımsamayalım.

Bizi biz yapan kültürdür. İnsanı insan yapacak olan da kültürdür.

Nezh Danyal

Filistin Yalnız Filistinlilerin Olmalı

Mehmet A. Gökmirza

Filistin sorununu bir "mülteciler sorununa" indirgeyerek "ev sahibi" ülkeleri Filistin halkının kaderinde söz sahibi kılma taktikleri, işgal altındaki topraklarda yükselen direnişin gücüyle bozguna uğramaktadır. Filistin kurtuluş hareketinin, Filistin halkının kendi topraklarında derin kökler saldı, yurtsever bir genç kuşağın kimliğinde yepyeni bir Filistin ulusal bilicinin geliştiği; bağımsız ve demokratik bir devletin ancak bu bilincin, Filistin halkının öz gücünün ve antiemperyalist uluslararası dayanışmanın üzerinde yükselebileceği her geçen gün daha çok kanıtlanmaktadır.

Doğuşundan bu yana Filistin kurtuluş hareketinin en önemli sorunlarından biri, oligarşik-gerici Arap rejimleri karşısında siyasal ve askeri bağımsızlığını sağlamak ya da korumak olmuştur. Filistin kurtuluş hareketi ancak bu sorunu başarıyla çözebildiği sürece Siyonizme karşı yeni konumlar kazanabilmiş, Filistin halkının daha geniş kesimlerini birleştirebilmiş, uluslararası etkinliğini yükseltebilmiştir. Öte yandan Siyonizmin ve emperyalist diplomasinin başlıca taktiği, Filistin kurtuluş hareketini Arap rejimleri arasındaki hegemonya çatışmalarının içine çekmek, bu rejimlerin Filistin halkının sırtından Siyonizmle pazarlığa oturma ya da Arap dünyasındaki rakiplerine karşı güç kazanma eğilimini körüklemek, Filistinlileri Arap gericiliğinin terörüyle ezmek, o arada Filistin kurtuluş hareketi içinde de bölünme ve çatışmaları kışkırtmak olmuştur.

FİLİSTİN ÜZERİNDE SURIYE HEGEMONYASI

Filistin kurtuluş hareketi üzerinde siyasal ve askeri hegemonya kurma

çabasındaki oligarşik Arap rejimlerinden birisi Suriye'deki Baas yönetimidir. Suriye, Nusayrî (Şii kökenli bir mezhep) tekelindeki Suriye Baas Partisi'nin Baas içinde ayrı baş çekmeye başladığı 1960'ların ortalarında önce Yaser Arafat'ın yönetimindeki el-Fetih'i destekledi. Ama Arafat'ın Mısır desteğini kazanması üzerine, Suriyeli Ahmet Cibril'in önderliğindeki Filistin Kurtuluş Cephesi'ne güç vererek Nasır yönetiminin ağırlığını dengelemeye çalıştı. Daha sonra Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık (FHKC-GK) adını alan bir örgüt Şam hükümetiyle sürekli ve doğrudan ilişki içindeydi. Aralık 1968'de, Suriye'nin yönlendirdiği Filistin örgütlerini bütünleştirmek amacıyla es-Saika kuruldu. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içinde kısa sürede el-Fetih'ten sonra ikinci büyük grup durumuna gelen Saika gerçekte Suriye Baas Partisi'nin Filistin kolunun bir uzantısıydı. Saika askerlerinin yüzde 50'si, subaylarının yüzde 75'i Suriyeliydi. Suriye, Saika'yı FKÖ'ye karşı bir almaşık gibi gördüğünü de çoğu zaman gizlemiyordu. 1970'de Hafız Esad, Baas'ın

"ilerici" kanadına karşı "milliyetçi" kanadının temsilcisi kimliğiyle yönetimi ele geçirerek kurduğu polis devleti aracılığıyla önce içerde "istikrarı," sağladı. Mart 1975'te ortak bir Suriye-Filistin komutanlığı ve siyasal önderliği oluşturma önerisini ortaya attı. Arafat'ın bu öneriyi geri çevirmesinin ardından 1976'da Lübnan'da İsrail desteğindeki Falañjistlerin yanında yer alarak FKÖ'nün üzerine Suriye ordusunu sürdü; Suriye'nin denetimindeki Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO), FHKC-GK ve Saika da FKÖ kuvvetlerine karşı çarpıştı. Bunu izleyen dönem boyunca FKÖ'nün Arafat kanadı Suriye kaynaklı çeşitli saldırılara hedef oldu. 1981'in yaz aylarında FKÖ önderlerini tehdit yoluyla Suriye güdümünde hizaya getirmek amacıyla saldırılar tezgâhlandı. Esad Mayıs 1983'te el-Fetih içinde de bir bölünme yaratmayı başardı. Lübnan'da Suriye yanlısı Filistinli örgütlerle Arafat kanadı arasındaki çatışmalar Filistin direnişinin tarihinin belki en güçsüz dönemine girmesiyle sonuçlandı. Hafız Esad Haziran 1983'te Arafat'ı tutuklayacak kadar ileri gitti, ardından da ülkeyi alelacele terke zorladı. Şam güdümündeki Filistin grupları 1985'te Filistin Ulusal Selamet Cephesi (FUSC) adı altında bir araya toplandı. Arafat yanlısı olarak bilinenlerden Naim Hidir Brüksel'de, Mecid Ebu Şerer Roma'da, İssam Serteve Lizbon'da öldürüldü. Mart 1986'da Nablus'un yeni belediye başkanı Zafer el-Mesri'nin öldürülmesini Şam'da üslenmiş iki grup üstlendi. FKÖ Yürütme Komitesi üyelerinden, Batı Şeria'daki Hebron'un eski belediye başkanı Fahd el-Kavasma'nın öldürülmesi üzerine, el-Kavasma'nın mezarı başında Arafat şöyle diyordu: "İşgal altındaki topraklarda Siyonistler, önce seni öldürmeye çalıştılar, bunu başaramayınca seni yurdundan sürdüler. Ama Şam'daki hükümdarla-

rın başını çektiği Arap Siyonistleri bunu da yeterli görmediler ve seni şehit düşürdüler".

Suriye yanlısı grupların Filistin direnişini Şam güdümüne sokma çabaları 1986 sonları ile 1987 başlarında tam bir trajediye dönüştü. 1978'de Nebih Berri'nin yönetime gelmesinden sonra adım adım Suriye denetimine giren Emel örgütü'nün Lübnan'daki mülteci kamplarında uyguladığı kuşatma sırasında 100'ü aşkın Filistinli öldürüldü. Kamplardaki kuşatmaya son verme gerekçesiyle görünüşte tutum değiştirerek Lübnan'a asker gönderen Hafız Esad yönetimi böylece Lübnan üzerindeki hegemonya emellerine de yaklaşmış oluyordu.

"BÜYÜK SURIYE" DEMAGOJİSİ

Suriye'nin Filistin kurtuluş hareketi üzerinde siyasal ve askeri hegemonya kurma stratejisinin dayandırıldığı başlıca ideolojik araç "Büyük Suriye" demagojisiydi. Bu sava göre günümüzdeki Suriye devleti, Filistin'i de içine alan tarihsel Suriye topraklarının yalnızca bu bölümünü içine alıyordu; Şam hükümetinin görevi bütün Suriye topraklarını birleştirmekti. 1976'da bazı FKÖ önderleriyle görüşmesi sırasında Filistin'den "Güney Suriye" biçiminde söz eden Esad şöyle diyordu: "Bir Filistin halkı ya da bir Filistin bütünlüğü değil yalnızca Suriye vardır! Sizler, Suriye halkının bir parçasısınız; Filistin de Suriye'nin parçasıdır. Dolayısıyla Filistin halkının gerçek temsilcileri bizleriz".

Esad'ın gene 1976'da ortaya attığı, FKÖ'nün artık Filistin halkının çıkarlarını temsil etmediği savı, gerçekte "Büyük Suriye" demagojisini bütünlemeyi amaçlıyordu. Suriye başbakanı Muhammed Ali el-Halebi Mayıs 1978'de bir gazeteciyi "Suriye için Filistin sorununun yalnızca bir kardeş halk sorunu değil, temelde Suriye'yi ilgilendiren bir sorun olduğunu" vurguluyordu. Suriye yanlısı Filistinli önderlerden Ebu Nidal (Sabri Halil el-Benna) Filistin'in Suriye'nin bir parçası olduğunu şöyle savunuyordu: "Büyük Suriye davasına içtenlikle inanıyorum... Bizim için ana ulus, tarihi, halkı ve coğrafyasıyla Suriye'dir... Filistin, Irak, Ürdün ve Suriye, Büyük Suriye'nin parçalarıdır... Coğrafi bakımdan Büyük Suriye, Filistin'in tümü-

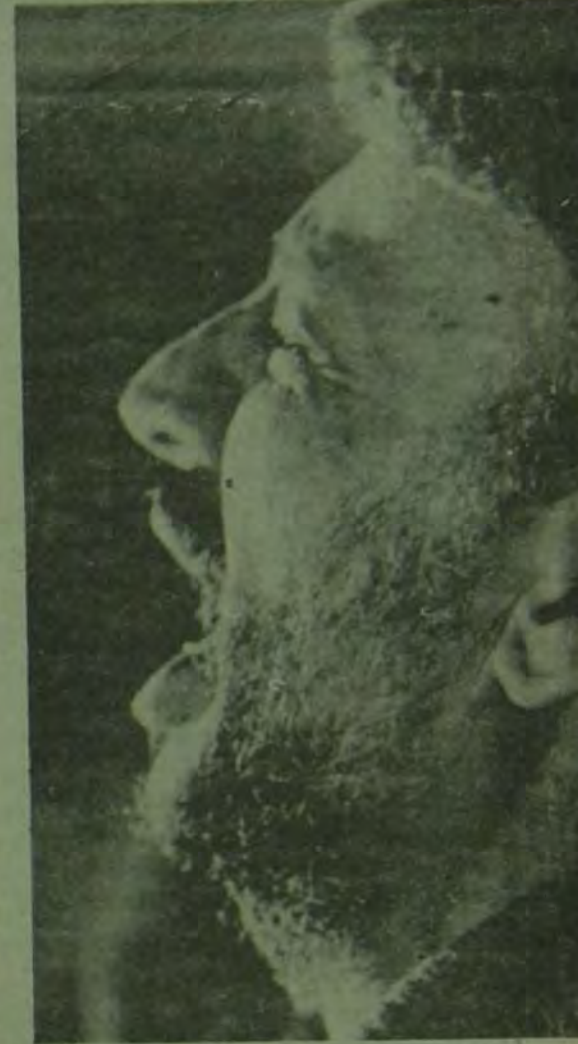
nü içine alacak biçimde, Türkiye sınırından güneye doğru uzanan bütün toprakları kapsar".

TARİHTE "BÜYÜK SURIYE"

Gerçekten de tarihsel bakımdan "Suriye" adı, bugünkü Suriye sınırlarından çok daha geniş bir bölgeyi belirtir. I. Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'da Mısır'a, Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan toprakların hemen tümü Suriye olarak adlandırılıyordu. Bugünkü Suriye'nin yanı sıra Ürdün, İsrail ve Lübnan ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi de bu bölgenin sınırları içindedi. Filistin'i belirtmek için ilk kez Fransızcada kullanılan "Güney Suriye" terimi zamanla öteki dillere ve Arapçaya da girdi. 1840 Londra Sözleşmesi, Hayfa Körfezi'nin kuzey ucundaki Akkâ'yı çevreleyen bölgeyi "Suriye'nin güney kesimi" olarak tanımlıyordu. *Encyclopaedia Britannica*'nın 1911'de yayımlanan 11. basımı da Filistin adının, "kabaca Suriye bölgesinin güneydeki üçte birini belirttiğini" yazıyordu.

Ama bu genişliğiyle "Büyük Suriye", kültürel ve coğrafi bir bölge olmanın ötesinde hiçbir zaman siyasal bütünlük kazanmadı. Şam'ı başkent yaparak bu bölgenin tümü üzerinde hüküm süren son hanedan Emeviler 750'de yıkılarak tarihe karışmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, Prens Faysal'ın önderliğindeki Arap güçlerinin de yardımıyla "Büyük Suriye"yi işgal etmesi üzerine bu bölgenin siyasal birliğini sağlama özemleri gündeme gelebildi. Ekim 1918'de Şam'da hükümet kuran Prens Faysal daha ilk günden Filistin'in Suriye'nin bir parçası olduğunu vurguladı. Faysal'ın rakibi, Fransız yanlısı Şükrü Ganim de Filistin'i Suriye'nin güney kesimi olarak görüyordu. Bu yıllarda toplanan İki Genel Suriye Kongresi'nde Filistin, Suriye topraklarının bir parçası biçiminde tanımlandı. 1920'de Genel Filistin Kongresi'nin kararlarında da aynı tanım ve vurgular benimsendi. Filistin topraklarında etkinlikte bulunan başlıca siyasal örgütler, bu toprakların Prens Faysal'ın yönetiminde tek bir Suriye içinde bütünleşmesinden yanaydı. Bu örgütlerden Arap Kulübü'nün bir üyesince Eylül 1919'da yayımlanmaya başlayan gazete *Suriye el-Cenubiye* (Güney Suriye) adını taşıyordu. Bir başka Filistin örgütü Müslüman-Hristiyan Birliği de

1919'un başlarında Paris Barış Konferansı için hazırladığı talepler arasında Filistin'in "Ulusal, dinsel, dilsel, doğal, iktisadi ve coğrafi bağlar" dolayısıyla Suriye'nin bir parçası olduğunu vurguluyordu.

Abu Ammar (Yaser Arafat)

TARİHİN ÇİZDİĞİ SINIRLAR

Ama Nisan 1920'de İngiltere ve Fransa'nın kendilerine yönelik beklentileri bir yana iterek "Büyük Suriye"yi paylaşması, bölgenin günümüze uzanan siyasal sınırlarını ana çizgileriyle belirledi. Buna göre Filistin ve Mavera-i Ürdün İngiliz bölgesinde, Lübnan ve Suriye ise Fransız bölgesinde kalıyordu. Böylece "Filistin sorununun", bölgedeki öbür Arap toplumlarının ayrı devlet yapılarının sınırları içinde örgütlenip gelişmesinden bağımsız bir siyasal ve toplumsal çerçeveye kazanmasının temelleri atılmış oldu. Gerçi 1930'ların sonlarına doğru Filistin'de patlak veren Arap ayaklanması bir "Büyük Suriye" yaratma özemlerini yeniden canlandırdı. 1938'de Filistin Arap Ayaklanması Bùrosu, Şam yönetiminin etkisiyle adındaki "Filistin" sözcüğünü "Güney

Suriye'' olarak değiştirdi. Arap milliyetçiliğinin Filistinli ünlü kuramcısı George Antonius bile 1936'de Filistin ile Suriye arasında doğal bir sınır olmadığını belirtiyordu. 1940'larda Avrupalıların Suriye ve Filistin'den ayrılmasının gündeme gelmesi Filistin'i Suriye topraklarına katma eğilimini daha da güçlendirdi. Suriye başbakanı Sadullah el-Cebiri 1944'de Lübnan, Filistin ve Mavera-i Ürdün'ü Suriye'nin birliği kapsamında gördüğünü belirtiyordu. BM Genel Kurulu'nun 1947'de Filistin'de ayrı birer Yahudi ve Arap devletinin kurulması yönündeki kararının ardından patlak veren çatışmalar sırasında Filistin'in kuzeyinde Suriyeli gönüllülerin ele geçirdiği topraklar, Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulmasından sonra düzenli Suriye birliklerinin denetimine geçti ve kısa bir süre Suriye topraklarına katıldı.

FİLİSTİN FİLİSTİNLİLERİN OLMALI

İsrail ordusu ile Siyonist terör örgütlerinin, 1947 BM planının Filistin'de kurulacak Arap devletine bıraktığı toprakların önemli bölümünü ele geçirmesinden ve 1967'de Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nin de işgal altına girmesinden bu yana, Filistin sorununun çözümünü Suriye'nin "tarihsel" sınırlarına yeniden kavuşması ve bir "Büyük Suriye"nin yaratılması hedefine bağlamak bütün inandırıcılığını yitirmiştir. Filistin halkının kurtuluş mücadelesini, çok daha kapsamlı bir hedefin, "Arap birliği" ülküsünün çerçevesi içinde sonuca ulaştırma umutları bile, antiemperyalist dayanışmaya ve Arap halklarının ortak demokratik taleplerine sırt çeviren oligarşik-gerici rejimlerin elinde Arap milliyetçiliğinin son nefesini vermesiyle çok geçmeden tarihe karışmıştır. "Büyük Suriye" savları artık Şam'daki Esad yönetiminin şoven sloganlarıyla ülke içinde polis devletini güçlendirme ve Filistin direnişini kendi yedeğine alma, bunu başaramazsa kendi içinden parçalamaya stratejisinin retoriğinden ibarettir. Filistin sorununu bir "mülteciler sorununa" indirgeyerek "ev sahibi" ülkeleri Filistin halkının kaderinde söz sahibi kılma taktikleri, işgal altındaki topraklarda yükselen direnişin gücüne bozguna uğramaktadır. Filistin kurtuluş hareketinin, Filistin halkının

kendi topraklarında derin kökler saldığı, yurtsever bir genç kuşağın kimliğinde yepyeni bir Filistin ulusal bilincinin geliştiği; bağımsız ve demokratik bir devletin ancak bu bilincin, Filistin halkının öz gücünün ve antiemperyalist uluslararası dayanışmanın üzerinde yükselbileceği her geçen gün daha çok kanıtlanmaktadır.

dır. Arap ya da Yahudi tüm Filistinlilerin Filistin'in gerçek sahipleri ve hükümları olarak barış içinde özgürce yaşama, kendi geleceklerini her türlü dış müdahale ve tehditten bağımsız belirleme hakkının tanınması, bütün Ortadoğu halklarının barışçı ve demokratik gelişmesinin önkoşuludur. □

Yaser Arafat'a Mektup

Abu Ammar
Yürekli barış savaşçısı
Unutmadın kardeşlerini
Filistin O senin hayatın
O senin canın
Filistin gözlüyor seni

Abu Ammar
İlk kez o toprakta gördün evreni
Suları akar damar damar bedeninde
Köyleri kentleri unutmaz anıları
Bilir insanları
Savaşı
Barışı
Kardeşliği
Yaşatırsın her hücrende
Filistin'i
Özgürlüğü
Sevgiyi

Abu Ammar
Gözlerin Güneş gibi parlar
Rüzgârla selam gönderirler sana
Filistin'li erkekler ve kadınlar

Abu Ammar
Namlular bazukalar tanklar
Ve uçaklar
Kusar üzerine ateşlerini
Ölmezsin
Düşman görmez içindeki alevi

Abu Ammar
Kaç kez doğdun
Kaç can taşıyorsun
Ne kadar yolun var
Billnemez
Ama hepsi Filistin için.

Ankara, Ocak 1988

Mehmet Cemil Uğurlu

Bitmeyen Senfoninin Son Yorumu: 1988 Bütçesi

Sinan Sönmez

Orkestra 24 Ocak 1980'de kuliste bulunan kompozitörlerin isteğine uygun olarak yeni bir senfoniye icra etmeye başladı. Yeni senfoninin en önemli özelliği protokolde yer alan küçük bir dinleyici grubunun beğenisine yönelik olması, salonda bulunan büyük çoğunluğa aykırı düşmesiydi. Protestolar altında orkestra icraatını sürdürmeye çalışmakta, ne var ki bir türlü besteyi istendiği biçimde yorumlayamamaktaydı. Kompozitörler ve protokol mensuplarının isteğiyle orkestra dağıtıldı, yeni bir orkestra oluşturuldu. Yeni şef eski orkestrada yer almakla birlikte arka plandaydı. Şef ve yeni elemanlar Ocak 1980'de icra edilmeye başlanan senfoniye kompozitörler ve protokoldeki "zevat"ın dilekleri doğrultusunda yeni yorumlar getirmeye başladılar. Özellikle yeni orkestra şefinin belirli ölçüde kompozitörlüğü olması ve protokol ile uyumu icrayı daha kolaylaştırdı. Üstelik bu senfoniye beğenmeyen kitlenin protesto etmemesi için, her dinleyicinin arkasına eli sopalı bir gözcü dikilmişti. Her ne kadar orkestra şefi geçmişe göre daha iyi yorum yaptıklarını ileri sürse de, 24 Ocak 1980'de icra edilmeye başlanan senfoni giderek uzuyor, aynı notalara değişik yorumlar getirilmeye çalışılıyor ve havalandırma sisteminin de bozuk olduğu konser salonuna akortsuz enstrümanlardan çıkan tınılar bir kâbus gibi çöküyordu...

Yukarıdaki "bitmeyen senfoni"nin resmi adı "istikrar ve ekonominin yeniden yapılanması", gayriresmisi ise "emekçilerin hızla yoksullaşması" olarak nitelendirilebilir. Notalar ise reel ücretlerin düşmesi, TL'nin değer yitirmesi, enflasyon, ulusal gelir içinde rant, faiz ve kârların artması, sanayileşmekten vazgeçilmesi, kamu kesiminin baltalanması, dışarıya kaynak aktarımının dev boyutlara ulaşması ve de sosyal, ekonomik ve siyasal

hakların çiğnenmesidir. Bitmeyen senfonide tikanıklıklar arttıkça dış ilişkilerden yararlanılmaya ve önce "gerginlik", daha sonra "yumuşama" stratejileri izlenerek dikkatler ve tartışmalar kanallıze edilmeye çalışılmaktadır.

Seksenli yıllara damgasını vuran ekonomik, sosyal ve siyasal hakları budama politikalarının makro planda ekonomik genişlemeyi sağlaması düşünülemezdi. Bir başka deyişle öncelikle ekonomik sorunları çözmek, daha sonra da demokratik mekanizmaları çalıştırmak gibi bir "çözüm" önerisinin ne derece geçerli ve inandırıcı olduğu açıktır. Kitlelerin katılımıyla, demokratik mekanizmaların tam olarak çalıştırılmasıyla ekonomik gelişme ve toplumsal ilerlemenin hızlandırılması söz konusuyken tam tersi bir uygulamaya gidilmiş ve emekçi kitlelerin hızla yoksullaşmasına koşut olarak ülke ekonomisi tam bir açmazda girmiştir. 1988 bütçesi ve programı bu açmazın aynasıdır. Var olan ekonomik yapıyla, seksenli yıllarda uygulanan politikalarla, mevcut iktidarın sınıfsal yapısı ve egemen olan doktriner bakış açısıyla daha farklı bir bütçe beklemek ancak bir düşlem olurdu. Bu açıdan yeni bütçe seksenli yılların birikiminin sonucu olmasının yanı sıra, doksanlı yıllara birkaç adım kalmışken Türkiye toplumuna biçilen giysiyi göstermektedir.

BÜTÇENİN ÇARPICI ÖZELLİKLERİ

Sayın başbakan birkaç yıl önce verdiği sözü tutuyor: "Artık trilyonları telaffuz etmeyi" öğreniyoruz! Söz konusu trilyonları şiddetli enflasyonda ve iç ile dış borç birikimi ve ödemelerinde buluyoruz. Karşımıza ekonomik gelişmeyi sağlayan rakamlar değil, fiyat artışlarının, borç birikiminin çıkardığı trilyonlar çıkıyor. Böylece gerçek de-

ğil fakat yapay bir rakamlar kalabalığı ortaya çıkıyor. Bırakınız 1980 öncesini, geçen yıla göre bile konsolide bütçe ödeneklerinin yüzde 88,6 artması öngörülüyor. Ancak bütçe ödenekleri içinde yatırımların payı yüzde 16,6'ya gerilerken, yüzde 71,7'si borç faizlerine yönelik olan transferlerin payı yüzde 49,6'ya yükseliyor. Böylece konsolide bütçe ödeneklerinin yüzde 35,6'sı yalnızca faiz ödemelerine yöneliyor. 1986 yılından itibaren iç ve dış borç anapara taksitleri bütçe dışı tutulduğu için borcun tüm boyutlarıyla ortaya çıkması söz konusu olmuyor. Ne ki, yalnızca faiz ödemeleri bütçenin önemli bir bölümünün budanmasına yol açıyor. Transfer ödeneklerinin geçen yıl sonundaki harcamalara göre artış hızı ise yüzde 77,5 olarak gerçekleşiyor. Artış oranlarının personel giderleri ve yatırım harcamalarında sırasıyla yüzde 45,3 ve 46,3 olarak hesaplandığını görüyoruz (1988 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Tablo: 6,9). Burada yıllık fiyat artış hızı, yani enflasyonun etkisini dikkate alarak yatırımlarda ve ücretlerde reel bir artışın öngörülmediğini, tam tersine gene budamaların öngörüldüğünü saptıyoruz. Şöyle ki, 1988 yılı programında "enflasyon oranının yıl sonu itibarıyla yüzde 33 seviyesine düşürülmesi"nin hedeflendiği belirtiliyor. Aynı programda GSMH zımni fiyat deflatörü yüzde 48 olarak hesaplanıyor. Bir başka deyişle 1988 için yüzde 48'lik bir enflasyon oranına dayanılarak dengeler oluşturulmaya çalışılıyor. Böylece 1988'de gerek ücretlerde gerekse yatırımlarda reel anlamda bir düşmenin planlandığı açık seçik ortaya çıkıyor. Kaldı ki saptanan enflasyon oranlarının gerçekçiliği tartışılmalıdır. 1988 bütçe gerekçesinde 1987 yılı GSMH zımni fiyat deflatörünün yüzde 33,2 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu oran acaba gerçekçi mi? Bir kez Başba-

kanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayımlanan toptan eşya fiyatları endeksi 1987 fiyat artışını yüzde 59,2 olarak belirliyor. DİE'nin aynı endeksleri fiyat artışının yüzde 48,9 olduğuna işaret ediyor. Türkiye kentsel yerler tüketici endeksi ise enflasyon oranının yüzde 50'nin üzerinde seyrettiğini belirtiyor. Aynı saptamanın kırsal alanlar için de yapıldığını görüyoruz. Ankara ve İstanbul'a ilişkin geçinme endeksleri ise sırasıyla yüzde 61,4 ve 67,3 oranlarında tırmanışı işaret ediyor. (1987 Yıllık Ekonomik Rapor, s. 117-132). Kaldı ki, bu oranların gerçeği yansıttığını ileri sürmek olanaksız gözüküyor. Fiyat endekslerinde yer alan mal gruplarına tanınan ağırlıklar öznel değerlendirmelerden kaynaklanıyor ve fiyat artışları olduğundan düşük gösteriliyor. Özellikle kentlerdeki konut kiralalarının yüksekliği ve gıda maddeleri tüketiminden kaynaklanan harcamaların düşük ve de orta gelir gruplarının bütçelerinin neredeyse tümünü götürmesi tüketici geçim endekslerinin göstermediği ölçüde durumun "vahim" olduğunu ortaya çıkarıyor. Bu bağlamda 1987 için belirlenen enflasyon oranı inandırıcılığını yitiriyor ve 1988 enflasyon beklentisi de gerçekçi gözüküyor. Buna karşın gene de çok yüksek olan yüzde 48'lik fiyat artışının tüketici fiyat endekslerine yıl sonuna dek yüzde 100 katlanarak yansması şaşırtıcı gözüküyor.

Böylece gerek bütçe gerekçesinde gerekse programda "dengeler" in enflasyon ve borç ödeme üzerine kurulduğu gözleniyor. Bir başka deyişle dış borç işsizliğin, enflasyonun ve spekülasyonun finansmanında kullanıyor.

DIŞ BORÇ ÖDENİYOR MU?

Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borcu 1980 yılında 15,163 milyar dolar gözüküyor (The Republic of Turkey, Information Memorandum, Mart 1985, s. 44). 1978-1982 kesitinde gerçekleştirilen borç ertelemeleri Eylül 1980 sonrası yönetimlerini büyük ölçüde rahatlatıyor. Niteliği kitlelerce çok iyi bilinen ve "istikrarı sağlamaya yönelik" olduğu ileri sürülen politikalar üretken yatırımlara kaynak aktarmadığı ve spekülasyonu özendirmediği ölçüde enflasyon ve işsizliği körükliyor. Büyük sermayenin ve spekülatif kazançların vergilendirilmesi ve de giderek tırmanan enflas-

yon kaynakların üretken olmayan alanlara yönelmesine yol açıyor. Ekonomide sağlıklı kaynak yaratılmayınca borçlanma gündeme geliyor. Borçlanmayla elde edilen fonlar da, üretimi artıracak yönde değil, daha önceki borçların ödenmesinde ve spekülasyonun finansmanında kullanılıyor. Bu bağlamda enflasyon borç ödemelerinde araç olarak kullanılıyor, enflasyon mevcut iktisat politikalarında bir araç dönüşüyor, ancak fiyat artışlarına çizilmek istenilen sınırlar aşıyor ve enflasyon denetlenemez oluyor. Bu süreçte enflasyon ve borçlanma, bütçe açığı, spekülasyon, kaynak savurganlığı, dışarıya kaynak transferi aracılığıyla birbirini besliyor.

1987'nin ilk altı aylık dönemi sonunda taahhüt edilip henüz kullanılmayan kredilerle birlikte dövizle ödenecek toplam dış borç, faizlerle birlikte 49.551,3 milyar dolara yükseliyor. (Merkez Bankası yıllık raporları, Maliye ve Gümrük Bakanlığı yıllık raporlarından hesaplanmıştır.) Taahhüt edilip kullanılmayan krediler çıkarıldığında da toplam borcun yaklaşık 40 milyar dolar dolayına ulaştığı gözlenmektedir. 1986 yılı sonu itibarıyla kesinleşmiş rakamlar temelindeki hesaplamayla toplam borç tutarının GSYİH'ya oranı yüzde 54 düzeyinde olup, dış borç servisinin (anapara taksitleri + faiz ödemeleri) döviz gelirlerine oranı yüzde 36, ihracat gelirlerine oranı yüzde 55 dolayındadır.

1980 sonrası uygulanan politikalar incelendiği zaman:

- Dış borcun gerek mutlak olarak, gerekse ulusal gelire oranla arttığı,
- Kısa vadeli borçların toplam borç tutarında ağırlık kazandığı,
- Değişken faiz oranının uygulanıldığı,
- Çokuluslu özel bankalardan borçlanmanın ivme kazandığı,
- Kısa vadeli borçlarda özel kesimin payının arttığı (1986'da kısa vadeli dış borçların yüzde 57,7'si özel kesime aittir) görülmektedir.

Aynı zaman kesitinde dışborç ödemeleri de hızlanmıştır. 1980-1986 kesitinde toplam 19 milyar, 1987'de ise yaklaşık 5,6 milyar dolar tutarında borç servisi gerçekleştirilmiştir. Böylece yaklaşık 25 milyar dolarlık kaynak dışarıya transfer edilmiştir. Ne ki, "borç ödeme" terimiyle ifade edilen kaynak transferi toplam borç tutarını azaltmamakta, bir yandan yeni borçlar alınırken diğer yandan da yüksek

faiz oranları ve döviz kuru farklılıkları nedeniyle toplam dış borç hızlı biçimde artmakta ve yıllık borç servisi ulusal kaynakları eritmektedir. Siyasi yetkililerin borç ödeyebilmeyi bir "erdem" olarak göstermeye çaba göstermesi ve uyguladıkları modelin başarılı olduğunu ileri sürmeleri, özünde uygulanan iktisat politikasının iflas ettiğini göstermektedir. Borç ödeme stratejisi doğrultusunda ekonomideki yapılanmanın tek anlamı: ekonomik ve toplumsal gelişmeden vazgeçilmesidir. Bu bağlamda "borç ödeme" dışarıya sürekli olarak kaynak aktarımı ve ülke içinde gelirin belirli ellerde toplanmasını ifade etmektedir. Kısacası emekçi kesimler hızla yoksullaşmaktadır.

BORÇTAN SONRA "TUFAN" MI?

Yıllık ekonomik programda açıkça vurgulandığı gibi 1988'de iç ve dış borç anapara ödemeler toplamının 1987'ye göre yüzde 91,8 artarak 2.013 milyar TL'den 3.860 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüyor. Toplam dış borç anapara ödemelerinin payı 1987'de yüzde 43,3 iken, 1988'de yüzde 65,3 oranında gerçekleşmesi bekleniyor. Türkiye'nin dövizle ödemek durumunda olduğu orta ve uzun vadeli dış borçları (30.6.1987 tarihi itibarıyla) 5,041 milyar dolar olarak belirleniyor (3,4 milyar anapara; 1,6 milyar ise faiz ödemeleri). Kısa vadeli borçlar da dikkate alınırsa 1988'de ödenecek borçların 7 milyar dolar bulması bekleniyor. Resmi ağızların da çelişkili saptamalar yaptıklarını ve 6,7 milyar ile 7,3 milyar dolar arasında değişen rakamlar verdiklerini belirtelim. 1988'de 5 milyar doları aşan orta ve uzun vadeli dış borç ödemeleri içinde devlet borçlarının tutarının ise 2,5 milyar doları aştığını görüyoruz. Haziran 1987 tarihinden sonra dış borç alınmaması koşuluyla -ki bu olanaksızdır- dış devlet borç ödemelerinin toplam dış borç ödemeleri içindeki payı 1988-1992 kesitinde yüzde 50,5'den yüzde 61'e tırmanıyor. Nitekim iç borçlanmayı da dikkate aldığımızda bütçeden ödenecek borç faizlerinin 1988 için 5.445 milyar TL dolayında gerçekleşmesi öngörülmüyor.

Konsolide bütçe gelirlerinin 18.375 milyar TL, bunların içinde vergi gelirlerinin ise 15.100 milyar TL olarak saptandığı dikkate alınırsa, vergi ge-

lirlerinin büyük bir bölümünün borç ödemelerine ayrıldığı ortaya çıkıyor. Böylece borç ödemelerinden geriye fazla bir şey kalmaması yeniden borçlanmayı kaçınılmaz kılıyor. Bu bağlamda 1988 konsolide bütçe ödenek teklifiyle gelirler arasında 2.465 milyar TL tutarında bir açık gözükmektedir. Bir başka deyişle bütçenin 2,5 trilyon TL açıkla bağlanması söz konusudur. Konsolide bütçenin yüzde 12'si oranındaki açığın borçlanmayla denkleştirilmesi öngörülmektedir. İç ve dış borç faiz ödemeleri ve enflasyonun etkisiyle birlikte TL'nin değer yitirme süreci de dikkate alınırsa resmi ağızlarca açıklanan 6.325 milyar TL'lik toplam borçlanma öngörüsünün ötesine geçilerek 8 veya 9 trilyonluk borçlanmaya başvurulması hiç de şaşırtıcı olmasa gerek! Nitekim 1987 uygulaması öğretici gözüküyor. 1987 bütçesinde 920 milyarlık bir açık öngörülmüştü, ancak ekonomideki olumsuz gelişmeler 6.727 milyarlık iç borçlanmayı gerektirmiş, geri ödemeler düşüldükten sonra net 2.127 milyar TL dolayında yeni borç ortaya çıkmıştır. Söz konusu borçların faizleri de 1.624 milyar bulduğu için borç birikimi hızla tırmandı. Nitekim 1987 yılı sonunda iç borç stokunun 12.268,3 milyar TL'ye, faizlerle birlikte toplam 15.294,2 milyar TL'ye ulaştığını görüyoruz. Bu saptamaların anlamı öngörülenden daha fazla bir borçlanmaya gidilmesinin söz konusu olduğudur. 1987'de yukarıda belirtildiği üzere, 920 milyar TL olarak öngörülen bütçe açığının 2.555 milyar TL'yi aşması bu olguyu kanıtlamaktadır.

Enflasyon ve borçlanmanın damgasını vurduğu 1988 bütçesi ve ekonomik programı sosyal alanlarda ve üretken sektörlerde tam bir gerilemenin öngörüldüğünü açık seçik gösteriyor. İdari-fonksiyonel ayrıma göre eğitim ve sağlık ödeneklerinin konsolide bütçe içindeki payı 1980 sonrası sürekli bir düşme gösteriyor. 1983'e göre eğitimin payı yüzde 11,5'e düşerken, sağlığın payı aynı oranda kalıyor. Buna karşın borçlanma ve ihracatta vergi iadeleri nedeniyle transfer ödemelerinin payı yüzde 322 artıyor. Ekonomik ayrıma göre yatırım ödeneklerinin payı 1983'e göre yüzde 32,5 azalırken, transferlerin payı yüzde 60,5 artıyor. Yıllık ekonomik program reel olarak dalaran yatırımlarda ulaştırma ve haberleşme sektörünün payının 1988'de yüzde 35,7 ile birinci sırada olacağını

işaret ediyor. Enerji sektörünün yüzde 18,8, diğer hizmetler sektörünün ise yüzde 14,4 dolayında paylara sahip olacağı vurgulanıyor. Böylece emekçi kesimler enflasyon ve borç ödemelerinin yükünü omuzlanırken, yatırımlarda üretken sektörlerle yönelmenin söz konusu olmadığı görülüyor. Hizmet sektörünün en büyük pay alması, büyümenin dinamiğinin bizzat devlet tarafından desteklenerek, emekçi kesimlerin ufuklarını genişletecek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi destekleyecek yatırımların ve önlemlerin bir kenara bırakıldığını açık seçik gösteriyor.

Ekonomik programda "büyümenin enflasyonist yapıda olmaması için, iç talebin kontrol altında tutulması, iç tasarrufun artırılması ve büyümenin daha çok dış talebe dayandırılması"nın hedeflendiği (s.4) vurgulanıyor. Bu değerlendirme belirli ölçüde uygulanacak politikaları da belirliyor. Ancak bazı terimleri değiştirerek yorumlamak gerekiyor. Ekonomik büyümeden üst gelir gruplarının, büyük sermaye kesiminin, rant ve faiz gelirlerine sahip olan kesimlerin daha da güçlenmesi hedeflenirken, iç talebin denetlenmesi ve iç tasarrufların artırılması ise emekçi kesimlerin satın alma güçlerinin daha da budanmasının hedeflendiğini gösteriyor. Ek kaynak sağlamak doğrultusunda emekçi kesimleri hedefleyen yeni vergiler ve vergi artırımları gündeme getiriliyor. Ücretliler gelir paylarının yaklaşık 3 katına yakın bir vergi payına sahip olurken, kâr, rant ve faiz geliri elde edenlerin vergi payları ulusal gelir içindeki paylarının yaklaşık olarak yarısına eşit gözüküyor. Sermayenin ve spekülasyonun bilinçli gözetimi hazinenin gelir kaybına uğramasına yol açıyor. Açığı kapatmak için gene ücretlilere yönelmek söz konusu oluyor ve bu doğrultuda KİT'lerin sürekli olarak fiyat artışlarına başvurusu geçerli politika oluyor. Gelir eksikliğini kapatmak için bu kez KİT'lerin özelleştirilmesine başvuruluyor. Uygulanan politikaların sonucu olarak giderek artan kaynak sıkıntısı, KİT'lerin satışından elde edilecek gelirle kapatılmak isteniyor. İktidar partisinin ideolojisi ve doktriner bakış açısı özelleştirmenin zeminini oluşturuyor. Böylece kamu mülkiyetinin "elden çıkarılarak", hem gelir sağlanması hem de yeni-liberal öğretinin gereklerinin yerine getirilerek "bir taşla iki kuş avlanması" planlanıyor! Böylelikle borç-

tan sonra değil, borçla birlikte "tufan"ı emekçi kesimler yaşıyor.

SENFONİ BİTMEMEYECİK Mİ?

Bitmeyen senfoninin bazı notalarının zaman zaman değiştirilmesi önem taşıyor. Notaların değiştirilmesi senfoninin temel özelliği olan "uyumsuzluk ve bezdiriciliği" ortadan kaldırmıyor. Üstelik notalar değiştirilirken geçmişe dönüşler yapılarak, daha önce yapılan icraat bir yenilik gibi sunulmaya çalışılıyor. Bunun anlamı; enflasyon, işsizlik, gelir ve vergi yükü dağılımında aşırı çarpıklık ve dış borcun bir yazgı olmadığıdır. Büyük sermayeyi ve spekülasyoncuları gözetken ve emekçi kesimlerin omuzlarına yıkılan politikalar, ülke kaynaklarının savurganca kullanımına yol açmakta ve ekonomik-toplumsal çöküşü hızlandırmaktadır. 1988 bütçesi ve ekonomik programı bu çöküşü açık seçik göstermektedir. Bir başka deyişle emeği yücelten demokratik iktisat politikaları uygulanmadıkça açmaza girileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak ve ancak yoğun ve yaygın demokratik katılımın sağlanmasıyla oluşturulacak iktisat politikaları toplumsal gönenç düzeyinin yükselmesini sağlayacaktır. □

BU BİR İLANDIR.

"Why were you born? The purpose and meaning of your life on earth. Further information is available in different languages. UNIVERSAL LIFE, dept. E, P.O. Box 5643, D-8700 Wuerzburg, West-Germany"

eylül
kitabevi
Kitap dostlarına merhaba

yöneten
Ahmet Telli

Zafer Çarşısı 29
Yenişehir/Ankara
Tel: 134 35 96

Bilim Adamı ve Toplumsal Sorumluluk

Semih Bilgen

"İstediklerinden çok, vicdanı çıkarılmış, içi boşaltılmış bilim adamı ordu kurdular. Hem de özel yetiştirme kamplarında. Vakıflarında, teknoloji merkezlerinde..." Neyse ki bunları söyleyen, günlük anlamda gerçek bir kişi değil, bir roman kişisi⁽¹⁾. Yine de bu yakınma ne kadar doğru diye düşünesi geliyor insanın.

İlhan Selçuk'un Hamamböceği başlıklı yazısı⁽²⁾ somut ve güncel işkence bağlamında, her bireyin vicdanını sorguluyordu. Bilim adamının herhangi bir bireyden ne farkı vardır? İki yönde yanıtlanabilir sanıyorum bu soru:

Ya dersiniz ki bilim adamı gerçekten daha yakından ilişkilidir. Görevi sürekli onu aramaktır. Gerçeğin aranişi da ister istemez vicdanı tanımlar. Dolayısıyla bilim adamı, vicdan hesaplaşmalarını herhangi bir bireyden daha yoğun, daha sık yaşamak durumundadır.

Ya da denilebilir ki bilim adamı günlük basit olaylarla uğraşmaz. Onun çok daha yüce hedefleri vardır. Üstelik bilim ve teknoloji tarafsızdır; vicdanı zorlayan günlük hesaplaşmaların üstündedir. Laserin, bilgisayarın, atomun, protonun vicdanla ne ilgisi olabilir?

Bu yazıda, bilim adamının günümüzdeki konumuna kısaca bakmak istiyoruz. "Günümüz" deyince ister istemez "neredeyiz?", "buraya nereden geldik?" soruları gündeme geliyor. Özellikle bilim adamlarının toplumsal tavırları konusunun, 1970'ler öncesi ve sonrası dönemlerinde ayrı çerçevelerde oturdukları kanısındayım. 1970-1980 arasındaki on yıllık bir eşik oluşturduğu, üstelik bu eşik yalnızca Türkiye'ye özgü olmadığı söylenebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında aydınları hep toplumsal sorumluluk yükümlenirken görüyoruz. Bunun Türkiye'deki

deki en parlak belirtisi 27 Mayıs 1960 hareketi ve onun içinde aydınların, üniversitelerin yeridir. Batı'da ise aydınlar geleneksel olarak hep "toplumun beyni" rolündedir. 1960'lı yıllarda Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle'un Cezayir konusunda ödünsüz muhalif Jean Paul Sartre hakkında söylediği "O Fransa'nın kendisidir" sözü bunun örneğidir. 1968 olaylarında ABD'yi de içeren birçok ülkede aydınların, öğrencilerin yanında yer aldığı bir gerçektir. 1968 olaylarının değerlendirmesi bu yazının kapsamını aşar. Ancak, 1960'ların sonu, bilim adamlarının "bilinçli muhalif" tavrına ilişkin önemli örneklerin görüldüğü bir dönemdir. ABD'de Watergate ve Vietnam yenilgisinde aydınların geniş ölçüde katıldığı demokrat muhalefetin etkisi yadsınamaz.

Türkiye'de 1970-1980 arası, 12 Mart ve 12 Eylül hareketleriyle çerçelenmiş bir geçiş dönemi sayılabilir. Batı'da ise 1973 Petrol bunalımı, daha sonraki sağa kayış ve Reagan-Thatcher rejimlerinin yerleşmesi, bu dönemin en kaba çizgileridir. 1970'lerin sonunda, Batı üniversitelerinde ve bilim çevrelerinde gözlenen bunalım da kanımızca bu çizgilerin uzantısıdır. Söz konusu bunalım, sosyal bilim, dil, tarih, felsefe, v.b. "klasik" alanlara verilen desteğin neredeyse tümüyle kaldırılmasını, dev boyutlardaki askeri proje desteğinin sürdüğü fizik, elektronik, bilgisayar, v.b. "yıldız" alanlar dışındaki araştırmaların ikinci plana itilmesini içeriyordu. En geniş boyutuyla, günün gözde teknolojilerine hizmet etmeyen bilim alanları geleneksel saygınlıklarını ve alıştıkları korunmuş ortamı yitirmekteydiler.

Bu noktada durup, bazı bilim adamlarının, ülkemizde korkarım çoğu bilim adamlarının, alışılmış saygı yerine "artık bedava saygı bitti; kullanışlı ürün vermeyene yer yok..." anlayışla karşılaşmasının irdelenmesinin

de yarar olacaktır.

Türkiye'deki bilim adamları, bu değişimi, dernek ve siyaset yasakları ile YÖK şemsiyesi altındaki yayın sayısı baskılarıyla birlikte yaşadılar. Ancak, benzer baskıları yaşamayan Batı'da da geniş bir depolitizasyon görüldüğü söylenebilir. Artık iktisat biliminin yıldızları, üçüncü dünya ve bölüşüm sorunlarını inceleyen demokratlar değil, New York borsasının iniş çıkışlarında servet katlamanın modellerini geliştiren Yale mezunlarıdır. Üniversite öğrencilerinin benimsedikleri sorunlar ise 1960'lardakinden çok farklı olarak kârlı yatırımlar ve kişisel yarışta öne geçme çevresinde odaklanmaktadır.

"İstediklerinden çok, vicdanı çıkarılmış, içi boşaltılmış bilim adamı ordu kurdular. Hem de özel yetiştirme kamplarında. Vakıflarında, teknoloji merkezlerinde..." Neyse ki bunları söyleyen, günlük anlamda gerçek bir kişi değil, bir roman kişisi. Yine de bu yakınma ne kadar doğru diye düşünesi geliyor insanın.

1970-1980 süreci, bir yandan "1402" sopası, diğer yandan kârlı danışmanlıklar ve seyrek de olsa parlak teknolojik başarı umutları ile batıdaki depolitizasyonu Türkiye'ye yerleştirmiş görünmektedir.

Bu sürecin, yalnızca belli niyetlerle yola çıkan baskıcı güçler tarafından yönlendirildiğini söylemek doğru olmayacaktır.

1980 sonrasında, örneğin, mühendislik dallarında eğilim veren birçok iyi niyetli bilim adamı, şu özleştiriyi yapmıştır: "Biz, 1980 öncesinde aydın olacağız derken mühendislikte hiç bir varlık gösteremedik. 'Ödevimizi' yapmadık, bölüm kurullarında akademik değil tümüyle politik konular tartıştık. Bilimsel makale yazmadık, polemik yaptık..." Bu savlar, birçok çevre tarafından, en fazla da rejimin ileri gelenlerinin ağızyla, Türkiye'nin bilim çevrelerine yöneltilmiştir. Yabana atılmaması gereken bir bakış olduğu inancındayım.

Bilim adamının araştırma/çalışma gündeminin nasıl belirlendiği sorusu, yukarıdaki savlara ışık tutacaktır. Çevresindeki dünyada olup bitene alırmadan, kitapları ve makaleleri içinde dünyasını yüceltiren bilim adamları hep vardı. Ancak o idealist kesimin dışındakilerin tümünün, siyasal geçiş dönemlerini bir türlü tamamlamayan Türkiye'nin çalkantılarına katılmak/kendini kaptırmak nedeniyle bilimsel etkinliklerinin güdüklüğüne razı oldukları da söylenemez.

İki nedenle söylenemez: Birincisi, ta 1940'lardan bu yana, matematikte, kuramsal fizikte, kimyada, dünya ölçeğinde önemli bilimsel gelişmeler Türkiye'de de filiz vermiş, uluslararası yankılar uyandırmıştır.

İkincisi, siyasal çalkantıdan doğrudan etkilenebilen birçok bilim adamı da vardır ve bilimsel varlık gösterdikleri de gerçektir. Kanımca bu olguyu doğrudan doğruya 1980 öncesi Türkiye'sinin ekonomik yapısına bağlayabiliriz:

1950'lerde ticari birikim aşamasını tamamlayan sermaye, 1960'ların ikinci yarısında ve 1970'lerde, ithal ikameci sanayi yapısını kurmuştu. Önce buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon ve en sonunda da otomobil, bu dönemin simgeleridir. O dönemdeki Türk endüstrisinin temel bilime, temel bilimi bırakalım bir yana, mühendislik teknolojilerine ve bu alandaki araştırmalara olan istemini düşünelim: 1970'lerin başında mezun olan bir elektrik mühendisinin niteliği, teknisyen olarak ne kadar başarılı olduğuna bağlıydı. Kuramsal yaklaşım, matematiksel çözümleme, endüstride aranan şeyler değil, tersine, okulun verdiği gereksiz ayakbaşılarıydı.

İşte o dönemde, endüstrinin tek istemi olan "iyi uygulamacılık" niteliğini kazanan bir mühendis/bilim adamı, artan yaratıcı enerjisini, zihin yetene-

ğini, toplumsal sorunlara yöneltmek durumundaydı.

1980 sonrasında endüstri, ithal ikamesinden ihracata yönelik yapıya geçti. Bu geçiş sancılı oldu. İşte bu geçişle birlikte ürün niteliği ve teknoloji üretimi gibi kaygılar, endüstrinin gündemine geldi. Öncelikle iç, sonra da dış pazarlarda yabancı ürünlerle rekabet gereği, ister istemez uygulamada teknolojisinden üretim teknolojisi- ne geçişi gerektiriyordu. Ucuz emek sorununu en kısa, baskıcı yoldan çözmüş olan sanayiın önündeki belki de tek engeldi teknoloji düzeyi... Böylece mühendisin ve bilim adamının konumu da değişiverdi.

Bir de insan olmak bilincinin doğurduğu vicdan vardır. Bilim adamı olmayı iyi para ve bedava saygınlık getirdiği kuruntusuyla seçenler değil de insanca gerçeği arama çabasına araç edenler için her türlü yarışın içinde esas olan bu bilinçtir. O bilincin temeli de toplumsal sorumluluktur ki hiçbir teknolojik gelişme, hiçbir endüstriyel istem ve hiçbir baskı rejimi, bunu insan olanın kafasından kazıyamamıştır.

1960'larda, 70'lerde teknisyen yönü zayıf diye eleştirilen mühendislik mezunlarının, şimdi de kuramsal birikimleri yetersiz bulunmaya başlamıştı. Uygulamalı araştırma projeleri üniversitelerin kapısında yığılmaktaydı. Öyle olunca da artık bölüm kurullarında politik konular değil araştırma projeleri konuşulur oldu. Yukarıda değinilen "kullanışlı ürün" istemi, baskı rejiminin apolitikleştirdiği ortamda, üniversite ve araştırma kuruluşlarının da parçası olduğu düşük ücret düzeyiyle bütünleşince, sonuç kaçınılmaz olarak "bedava saygı yok" a dönüştü.

Böyle olunca da vicdan bilim adamının günlük alışkanlıklarından biri değil, işlerden vakit bulunca ortaya çıkartılan güzel bir anı olabilecektir. Eskiden toplumsal sorumluluğun çok sık

gündeme gelmesinin nedeni, gündemde teknolojik sorumluluğun olmaması idiye, artık bu boşluk doldurulmuştur. Türk mühendisi, bilim adamı artık hızla artan elektronik, iletişim, bilgisayar, yazılım, donanım istemleriyle karşı karşıyadır.

Öyleyse artık bilim adamının "vicdanı çıkartılabilir, içi boşaltılabilir" mi? Buraya kadar söylenenler, bu varılan sonucu doğrulamaz kanısındayım. Toplumsal sorumluluk konusunu, gündem boşluklarını doldurmak, modaya uymak için ortaya atılmış olanlar için, evet; yapacak iş çıktığı ölçüde, teknoloji istemi kıran kırana yarışta yer alınmasını gerektirdiği ölçüde vicdanı rafa kaldırılabilir. Ancak, bir de insan olmak bilincinin doğurduğu vicdan vardır. Bilim adamı olmayı iyi para ve bedava saygınlık getirdiği kuruntusuyla seçenler değil de insanca gerçeği arama çabasına araç edenler için her türlü yarışın içinde esas olan bu bilinçtir. O bilincin temeli de toplumsal sorumluluktur ki hiçbir teknolojik gelişme, hiçbir endüstriyel istem ve hiçbir baskı rejimi, bunu insan olanın kafasından kazıyamamıştır. □

(1) Adalet Ağaoğlu, Hayır..., Remzi Kitabevi, 1987.
(2) Cumhuriyet, 15 Aralık 1987 ve Bilim ve Sanat, Ocak 1988.

GALERİ
doğdan
KİTAP KİRTASIYE KASET

Karantlı Sok.
Birlik İş Merkezi No 5/45
Tlf: 125 66 86
Kızılay / Ankara

venlik Soruşturması, Başbakan Bülend Ulusu'nun talimatı üzerine, üniversitelerin tüm personeli için her işlem ve aşamaya yaygınlaştırılıyor⁽⁶⁾, bu talimat da YÖK Başkanı tarafından gereği yapılmak üzere üniversitelere gönderiliyor, sonra görevden almalar sürdürülüyordu. Örneğin: YÖK'ün 26.2.1983 tarihli, G.S. (güvenlik soruşturması) 1865 sayılı ve İhsan Doğramacı imzalı yazısı ile (Bkz. Belge I) iki öğretim üyesinin görevden alınması için gereğinin yapılması ODTÜ Rektörlüğünden istenmiştir.

YÖK BAŞKANLIĞI ÜNİVERSİTEYE DÖNMEYİ NASIL ENGELLEDİ?

YÖK Başkanı 1402 sayılı yasa ile görevlerine son verilenlerin çoğunun üniversiteye döndüğünü yazıyor. Yani yaklaşık 40 kişi... Halbuki üniversiteye dönebilenler sadece 4 kişi.

YÖK Başkanı'nın yazdığının aksine; YÖK, üniversitelere geri dönecek kişileri engellemek için elinden geleni ardına koymamaktadır.

ÖRNEK:

Sıkıyönetimin kalkması üzerine, İdari Mahkemenin kararı gereğince yapılan bir göreve dönme isteği, YÖK'ün 4.12.1987 tarihli toplantısında görüşülerek, 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasının 2766 sayılı yasayla değişik 2. maddesinin son fıkrası uyarınca göreve iadenin mümkün olmadığı gerekçesi ile, reddedilmiştir. (Bkz. Belge II)

Örnekleri çoğaltmıyoruz. Ama YÖK Başkanı gerçekten bunları bilmiyorsa ve has adamları tarafından aldatılıyorsa, onu aydınlatmak için, daha pek çok örnek verebiliriz.

ÖĞRENCİLER NE DURUMDA?

Burada sadece son günlerin bazı haber başlıklarını anımsatmakla yeteniyoruz:

Protestocu öğrenciler (2 Mart), 15 öğrenciye gözaltı (3 Mart), Ankara'da öğrenci operasyonu (4 Mart), Rektörlük izin belgesi Anayasa'ya aykırı (5 Mart), 5 öğrenciden savunma istendi (5 Mart), Polis toplantısı bastı: 52 öğrenci temsilcisi gözaltında (6 Mart), Öğrenci Derneğine engel (7 Mart), Konuşan öğrenciye gözdağı (8 Mart), Dernek yöneticileri sürekli izleniyor, haklarında sık sık soruşturma açılıyor (10 Mart), öğrenci yürüyüşünü polis

dağıttı (10 Mart), 4 öğrenci derneğini polis kapattı (12 Mart)...

SONUÇ

Görünen odur ki; YÖK Başkanı "insan aklı nisyen (unutma) ile malul(özürülü)dür" sözünü gerçek sanmakta ve yıllardır "yüksek himayede" yürüttüğü hatalı politikaları unutturabilmek için ikide birde yalan yanlış bilgilere ve aldatmacalara sığınmaktadır. Ama ne var ki, "yalancının mumu yatsiya kadar yanar". □

- (1) Prof. Bauer'ın mektubu için bak: Mustafa Ekmekçi, Cumhuriyet, 9.7.1987. Ayrıca bak: S. Tanilli, NASIL BİR DEMOKRASİ İSTİYORUZ? s: 138-142.
- (2) YÖK Başkanı'nın mektubu için bak: Mustafa Ekmekçi, Doğramacı'nın Alman Profesör'e Mektubu, Cumhuriyet, 15.3.1988.
- (3) "Başbakan Bülend Ulusu'nun, TC Başbakanlık Personel Genel Müdürlüğü'nün 4.2.1983 tarih ve 15-548-02929 sayısını taşıyan talimatının fotokopisi daha önce basınımda yayınlandı; anımsatmak için metnini buraya alıyoruz:

7500 TL, 620 sayfa

V YAYINLARI

VERSO A.Ş.

- Konur Sok. 13/7 Kızılay/Ankara
- P.K. 359 Yenışehir/Ankara
- Tlf: 125 68 95

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞINA

1. Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığının İlgili (a) yazısından: a. Dicle Üniversitesindeki bir kısım görevlilerin Anayasa Oylamasında kamuoyu üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, b. Bir kısım öğretim üyelerinin geçmişte suç delili bırakmadan çeşitli olaylara karıştıkları, c. Bu şahıslarla ilgili bir suç unsuru bulunamadığından haklarında adil takibat yapılamadığı, d. Ancak menfi tutum ve davranışlarına rağmen bu personele kurum içinde üst yöneticilik veya ünvanlar verildiği anlaşılmıştır.
 2. Bu nedenle; geçmişte suç işleyenlerin ilmi ve idari kademelerde yükselmelerini önlemek amacıyla üniversitelere asistan alırken doçent veya profesör olmadan her kademedede ayrı ayrı almak üzere haklarında ilgili (b) genelgenin 3 üncü maddesinin (a) fıkrası gereğince ve Başbakanlık kanalıyla güvenlik tahkikatı yaptırılması uygun görülmüştür.
- Bilgilerini ve gereğini arz ve rica ederim.

Bülend ULUSU
Başbakan

3240 TL, 252 sayfa

Dost Kitabevi Yayınları

Dost Kitabevi

Konur Sok. No: 4
Kızılay/Ankara
Tlf: 118 83 27

Okuyucularımızdan

"Dert Bizde, Derman Ellerimizdedir."

Ben, Anadolu'nun ucra bir köşesinden buraya üniversite eğitimi almaya geldim... sizlere yardım olarak sadece abone olabiliyorum. Bir de çevremdeki insanları abone olmaları için iknaya çalışıyorum. Ve tüm yüreğimle çalışmalarınızı destekliyorum.

Dergimizle daha uzun yıllar buluşmak umuduydu.

A. Öner Kurt
Eskişehir

Derginizin maddi sıkıntılardan dolayı açmış olduğu dayanışma aboneliği kampanyasını duydum. Bugüne kadar sadık bir okurunuz değildim, fakat çalışmalarınızı ilgi ve takdirle karşılıyorum. Derginizin yayından çekilmesinin zaten sig olan kültürel ve bilimsel yaşamımızda büyük bir boşluk doğuracağı inancındayım. Derginizin Ocak sayısından itibaren 1 yıllık aboneliği istiyorum.

Oytun Çalışkan
Eskişehir

Bilim ve Sanat'ı iki yıldır okuyorum. Bu süre içerisinde derginin tiryakisi oldum. Böylesine güzel bir dergiyi bize sunan bütün Bilim ve Sanat emekçilerine teşekkür ediyorum.

Ben daha önce ilçesinde özel bir şirkette çalışıyordum. O zamanlar bütün yayınları rahatlıkla alıp okuyabiliyordum. Fakat bu yılın ortalarında şu anda çalışmakta olduğum işe başladım. Küçük bir kasaba belediyesi çalıştığım yer. Belediye başkanı ANAP'lı; gazeteyi bile gizli alıp okuyabiliyorum. Bilim ve Sanat'tan da vazgeçemiyorum. Ben aşağıya bir yakının adresini veriyorum. Dergiyi oraya gönderirseniz bana ulaşır.

Adı bizde saklı bir okuyucumuz

Abone koşullarını yerine getirmekle aranızda katılmanın kıvancını yaşıyorum. Yıllık 6000 TL'yi adresinize göndermiş bulunuyorum. Ancak günümüz koşullarında, basına yüklenen ağır yükün bu miktarla taşınamayacağını bilincindeyim. Böyle nitelikli bir yayından mahrum kalmamak için

ileride duyuracağınız haberlere de açık olduğumu belirtirim.

Nurcan Yener
Afyon

Derginizi 2 yıldır sürekli olarak alıp okumaktayım. Bu sürede çıkan bütün sayılarınızı, çok olumlu ve ilkeli çalışmalarınızı ürün olarak buluyorum.

Bilim ve Sanat Dergisinin tutkunu olmam nedeniyle, açmış olduğunuz abone kampanyasına katılmak istiyorum...

Ayten Yargıç
Polatlı/Ankara

Sona eren Bilim ve Sanat aboneliğimin devam etmesini istiyorum. 1988 yılında da Bilim ve Sanat'ın düşünce yaşantımızı zenginleştireceğine güveniyordum.

Ancak sizlerden bir isteğimiz var: Bilim ve Sanat'ın ilk sayılarında felsefe yazılarına yer veriliyordu. Oysa şimdi neredeyse felsefenin "F"si anılmıyor...

Hüseyin Öztürk
Bafra/Samsun

Ben Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi 5. sınıf öğrencisiyim. Derginizle dört yıl önce bir arkadaşta tanıştım. İlk görüşümden sonra, derginizin genel olarak içeriği ilgimi çekmişti.

Derginiz için sizlere, tüm çalışanlarınıza teşekkür ve mücadelenizdeki başarılarınıza devamını dilerim.

Aboneliğimin bittiği 86. sayıdan itibaren derginize bir yıl daha abone olmak istiyorum...

Nihat Gezgin
Adana

Bilim ve Sanat'ın 1981 birinci sayısından itibaren vazgeçmeyen aboneliyim... Esasına bakarsak ülke standartlarında böyle ciddi, bilgi, kültür ve aydınlık dolu bir ürünün 86 sayı yaşına ulaşması aklın alacağı bir iş değildir... Bu nedenle sizlere hayranım ve fedakârlıklarınızı bir kez daha kutluyorum. Ayrıca size sonsuz minnet ve şükranlarımı sunuyorum, beni tam ye-

di yıl aydınlatınız, umudumu sürdürdünüz, birçok şey öğrendim, görüşlerimin gelişmesine büyük katkınız oldu...

Abone kampanyanızı bir görev olarak destekliyorum. Ancak bir tanıdığına hiç okumadığı bir dergiyi almasını tavsiye bana zor geliyor; onun yerine aşağıda sunacağım iki arkadaşımın adresine altı aylık abone bedelini yolluyorum, ne yapayım si-garadan keseriz...

Özer Berkay
Şişli/İstanbul

Sesinizi, aydınlık belirtisi bu çingiyi bundan tam 7 yıl önce yani Bilim ve Sanat'ın ilk sayısında duydum, gördüm. O günlerde "filiz kıran bir fırtına" idi yaşanan; korku, sessizlik, suskunluk... postal sesleri, kuşatma, arama, alıp götürülme geri dönüşü belirsiz bir karanlık ortama. Çılgık, işkence, hapis. O günlerde duyan düşünen her insanın yüreği bir yangın yeri. Her sabah her akşam yeni giydiğimiz gömleğin cebine ayrılıkları koyduk. Aydınlık gökyüzünden, sıcak yorganımızdan, anamızdan, kitaplarımızdan ayrı kalabiliydik, uzayan sorgularla. Kısacası, bildiğimiz türküler mırıldanabilmek için yürek, bilinç, inanç gerekliydi o günlerde.

İşte Bilim ve Sanat'ın aydınlığı karanlığı ısıtan bir çingiyi oldu. Biliyordum ki, o günlerde bu dergiyi harcanan emek, az özveri isteyen bir iş değildi. Yürek, inanç, bilinç işiydi bu çaba.

Şubat sayısını aldım. Varlık Özmenek ağabeyin yazısını okuyunca gece uykum kaçtı.

7 yıllık okurunuz olarak abone olmamın dışında dayanışma içinde olmak isterdim. Gel gör ki, sadece dergi ve günlük gazete ayırdığım para mutfak masrafımın 2/3'ünü oluşturuyor.

Celal Deniz
Gaziantep

YAZIT Kültür Sanat

- Üç ayda bir çıkar.
- Değişik anlayışlara açık bir zemin. Tabulara, şematikliğe karşı...
- Nisan sayısı çıktı.
- P.K. 804 06045 Ulus-Ankara
- P. Çeki No: İzzet Kılıçlı adına 28681 8
- 1500 lira.
- Yurt Dışı: 8 DM - 4 ABD Doları

Çocuklarımız

Reha İsvan

Annem, geçmiş hayalinde yücelten, tutuculuğu erdem sayan biriydi. Çarpıcı yenilikler onu tedirgin ederdi. O zamanlar dilimizde 'çağdaş' yerine yer etmiş 'modern' sözcüğünü aşağılayıcı bir terim gibi kullanırdı.

Günümüzde 12 Eylül zihniyetinin türettiği, ANAP'ın sahneye çıkarttığı devlet adamları bu tür tanımlamalar yapıyorlar.

Onlar kötüdür anlamında, "onlar organize güçler" diyor, örneğin Bakan Sungurlu. 'Örgüt', 'örgütlü' deyince şartlanmak, ağzını zembere suyuyla yıkamak filân gerektiğinden, sözcüğün alafrangasını yeğliyorlar kendileri. 'Örgüt' mekruh mu desem, haram mı öyle bir şey! "Çağ atlamak"tan helâk olan ülkemizde, böyle erdemli, tertemiz kişiler örgüt kelimesini ağızına bila alılabilemez.

Oysa dünya tarihine bir bakın, bir araya gelmeden, küçüklü büyüklü örgütlenmeden hangi haklarına sahip çı-

kabilmiş insanoğlu?

23 Nisan geliyor. Çocuklarımız için bir şeyler demeli diye zihnimi kurcalıyorum, kitap raflarımı araştırıyorum. Tevekkeli mi, çocuklarımız her türlü güvenceden yoksun!

Örgüt lâfı övünçle yeniden gündeme gelene dek, bebeklerimiz pat pat balkonlardan düşüp ölecek; annelerinin işe, alışverişe giderken üzerlerine kilitledikleri kapılar ardında yanarak can verecek; sadistlerin, sapıkların saldırıları karşısında korunmasız; öğretmensiz, okulsuz; aydınlığa kapalı karanlıklar içinde yozlaşıp, çoğu aç, çaresiz; baş edemeyecekleri sorunlar, yükümlülüklerle bebe yaşlarında atıldıkları acımasız yaşam kavgasında dayanaksız, korumasız; sağlıksız, doktorsuz, ilaçsız; umutsuz umarsız; bilinçli ilgiye, sevgiye hasret, ölen ölecek, çoğu bir yaşına gelmeden, birçoğu ilkokula varmadan, ergenliğe ulaşmadan günde onaltı saat ustaların emrinde, hizmetinde; ömürleri yet-

tiğince, güçlüye, korkuya zebun, umursanmayan sorunlarının kucağında.

1 Mart 1988 günü TV yayınlarından öğrendiğimize göre yılda 45 bin yavrumuz yetersiz beslenmeden ölüyor. Ülkemizin bir başka kesiminde ise yüz bine yakın kişi aşırı beslenmenin neden olduğu hastalıklardan ölüyor.

Atatürk'ümüzün çocuklara sunduğu, dünyadaki ilk çocuk bayramında trampetler çalacak, borular ötecek, renk renk balonlar uçuşacak, marşlar eşliğinde asker, subay, bahriyeli üniforması giydirilmiş şaşkın bebeler ekranlarda gözükecek gene, dış ülkelerden gelen konuklarıyla dans edip şarkı söyleyecekler. Onlara öğretilmiş gibi bağırabildikleri kadar bağırarak abartmalı, sevimsiz, boş ama çok yaldızlı ve şatafatlı sözcüklerle bezeli manzumeler okuyacaklar, 'günün anlamını belirten konuşmalar' yapacaklar kuşkusuz.. Hangileri onlar? Ve kaç tenesi?

Örgütün lâfı bile sakıncalı olduğundan, bizi hâlâ yönlendirip, yöneltten zihniyet 23 Nisan Çocuk Bayramından, ulusal egemenlik kavramını söküp almak istedi önce, silâh zoruyla aldı da bir süre için. Ülkemizin, toplumumuzun, çocuklarımızın tüm sorunlarının temelinde yatanın ne olduğunu, bundan daha açık seçik anlatacak hiçbir şey olamaz. Ekonomik, sosyal, siyasal sorunlarımızın, eğitim, sağlık, güvence, savunma, dış ve iç sorunlarımızın, büyüklerimizin ve küçüklerimizin küçüklü büyüklü tüm sorunlarının altında yatan işte o 23 Nisan'da 'ulusal egemenlik' kavramını söküp almayı uman zihniyet..

O zihniyeti örgütlü çabalarımızla, 'organize' güçlülüğümüzle alt edeceğiz.

Ve çocuklarımıza armağan edilmiş Ulusal Egemenlik Bayramlarını hak edip çocuklarımızla birlikte, anlamına yaraşır biçimde özentisiz kutlayacağız.

Umutsuz, güvencesiz, çaresiz, ür-

kütülmüş, kendine yabancılaştırılmış insan yeterince de eğitilmemişse tutunacak dal özlemi, gereksinimi içinde idol'lere bel bağıyor; bulduğunu sanırsa, giderek hayalinde özdeşleştiği idol'lere tapıyor. Onun için bizim insanlarımızın içinden, liderlerine verebileceği en değerli şeyi olarak çocuğunun yaşamını sunmaya kalkanlar çıkabiliyor. Bir de doyuramadığı için evlâdını gözden çıkaranlar var. Yüksek konumları işçai etmiş biri azıcık saçını okşasa, anası al git sana kurban olsun diyor çaresizlikle. Kurbanlık çocuklarımız da var yani... Öndere, idole kurban, geçinebilmek için sermayeye kurban; boğazını kim doyurabilecekse ona kurban...

Bu çocuklarımız için, bir vakitler MESS'in avukatının, ilkelerini ve koşullarını saptadığı, bir çiraklık yasası, zamanın parlamentosunda kabul gördüydü; Cumhurbaşkanı Korutürk veto yetkisini kullanarak çocuk haklarına sahip çıktıydı bu noktada. Gel zaman git zaman, 12 Eylül'den sonra, tümüyle insanlığa ters düşen bu yasa taslağı, çocuk hakları açısından olumsuz, sermayeyi geliştirme açısından olumlu anlamda geliştirilmiş şekli ile yasalaştı; şimdi yürürlükte... İşverene boğazı tokluğuna bile de-

nemiyecek asgari ücretten de daha ucuza çalıştırabileceği kalifiye iş gücü sağlayarak, sermayeye sermaye katmak için seferber Meslek Okulları'nın öğrencileriyle birlikte...

Çocukken 23

Nisan'larda çığırışırık:

"Bugün 23 Nisan /

Sevinç duyuyor insan!"

Bugün yaşı bir

büyükanne olarak

söyleniyorum: Bugün 23

Nisan hüznü duyuyor

insan...

Önceleri, savaşlardan, doğal afetlerden salgın hastalıklardan, kıtlıklardan sonra kimsesiz kalan çocukların yoksunluklarına çare bulmak için girişilen bireysel ve iyileksever düzeydeki çare bulma çabaları etkin çabaya dönüşene dek çok zaman almış. Çocukların tümüne örgütlü ve bilinçli olarak sahip çıkma düşüncesini örgütlenme aşamasına ulaşılması 20. Yüzyılın ikinci yarısını bulmuş.

Sosyalist ülkelerdeki örnek atımlara, çabalara değinmeyi sonraya bırakalım...

1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilânından hemen sonra, 1950'de Çocuk Hakları sorunu Birleşmiş Milletler düzeyinde ele alındı ve üye ülkelerin, çocukların eşit haklardan yararlanması ve korunması için uyarılmaları ve dünya kamuoyuna bu konularda bilinç ve duyarlılık kazandırılmasını öngören çalışmalar yapıldı. Uluslararası ve ulusal düzeyde yasalar, anlaşmalar oluşturuldu.

Çocuk psikolojisi ve çocuk eğitimi, çocuk yuvaları, ana okulları, çocuk sağlığı, hukuk açısından koruyucu önlemler, çocuk kitapları, çocuk mahkemeleri, çocuk oyunları, oyuncakları ve sportif olanaklar, çalıştırılan çocuklar ve çocuklar için meslek eğitimi gibi konularda tüm dünyada yoğun çaba harcanıyor ve adım adım ilerleniyor.

Biz çocuklarımızın sorunları konusunda da dehşet verici bir umursamazlıkla gerisin geri çağ atlıyoruz!

Çocukken 23 Nisan'larda çığırışırık: "Bugün 23 Nisan / Sevinç duyuyor insan!" Bugün yaşı bir büyükanne olarak söyleniyorum: Bugün 23 Nisan hüznü duyuyor insan...

Foto: Saad Aker, Afsad

"23 Nisan" çocuklarımızın bayramı... Bütün çocuklarımızın mı?

TGT TÜRKİYE GÖÇMEN TOPLULUĞU AMBLEM YARIŞMASI

"TÜRKİYE GÖÇMEN TOPLULUĞU Almanya'da yaşayan yaklaşık 1,5 milyon Türkiyeli göçmen topluluğunun ve Alman halkının ortak yaşamlarında barış, eşitlik ve demokrasi fikirlerinin egemen olması için çalışmak ve halkların dostluğu düşüncesinin yaşama daha güçlü yansımaları amaçlamaktadır"

YARIŞMA KOŞULLARI

- Konu: TGT, TÜRKİYE GÖÇMEN TOPLULUĞU'nu simgeleyecek bir amblem,
- Yarışma tüm amatör, profesyonel sanatçılara açıktır,
- Amblemler 30x30 cm beyaz karton içine 15x15 cm boyutunda, biri siyah-beyaz, diğeri ise renkli olarak 2 adet çizilmeli ve amblemin 3x3 cm boyutunda küçültülmüşü eklenmelidir,
- Yarışmaya en çok üç amblem çalışmasıyla katılabilir,
- Amblemlerin arkasına isim ve açık adres yazılmalıdır,
- Yarışmada birinci seçilecek ambleme 1500 DM ödül verilecektir,
- Amblemler 1 Temmuz 1988 tarihine kadar Sümer Sokak 36/1-A Kızılay-Ankara adresine ulaştırılmalıdır,
- Türk ve Alman sanatçıların oluşturduğu jüri değerlendirme Temmuz ayı içerisinde açıklanacaktır.

Erdal Atabek SÖZÜM SANADIR

Gün gelir, her şey değişir.
Gün gelir, hapsedik insan çıkar, dışardaki hayata karışır
Gün gelir, kürsüde oturup kararlar veren yargıç emeklilik olur, avukatlığa başlar.
Gün gelir, güvenlik komutanı emeklilik olur.
Gün gelir, gardiyan işinden ayrılır, başka işe girer.
Hapsane zor geçilir.
Kimse hapsaneye girdiği gibi çıkmaz.
Ya büyür ya küçülür.
Büyüse de insandır, küçülse de insandır.
İnsan.
Bu dünyanın insanıdır.
Bu ülkenin insanıdır.
Gün gelir, suç sayılan erdem, erdem sayılan suç olur.
Gün gelir, içerdeki dışarda, dışardaki içerde olur.
Gün gelir, seni bulur
Sen ki insanın
Sözüm sanadır.

Erdal Atabek

3000 lira. CAN YAYINLARI Babıali Cad.
Sihhiye Apt. No: 19 Katı 2
Cağaloğlu / İSTANBUL Telefon: 528 61 13

Kooperatiflerde Yeniden Örgütlenmenin Gereği ve Önemi

Nedim Tarhan

Günümüzde devlet eliyle batık bankalar, şirketler ve bankerler kurtarılırken; kimi kişi ve kuruluşlar kısa zamanda zengin edilirken, yoksul üretici köylülerin bir yandan kooperatif kurmaları engellenmekte, öte yandan da mevcut kooperatiflerin kapatılması ve tesislerinin satılması yoluna gidilmektedir. Anayasa ile Devlete, kooperatifleri geliştirme görevi verilirken, kooperatifleri yok edici bir politika izlenmesi anlamlıdır.

KÖY-KOOP ÖRNEĞİ

Kısa adı KÖY-KOOP olan "Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği" 1971 yılında Ankara'da kurulmuştur. KÖY-KOOP 1163 sayılı Kooperatifler Yasası'nın 76'ncı maddesine göre kurulup geliştirilmiştir. Gönüllü üyelik ve demokratik yönetimin yanı sıra siyasal iktidarlar karşısında bağımsızlığını koruma, uluslararası kooperatifçilik hareketinin gelişimine katkıda bulunma gibi özelliklere sahipti. En önemli güç kaynağı yoksul üretici köylülerdi. İşlevi ekonomik ve demokratik olmak üzere iki yönlü boyut kazanmıştı. KÖY-KOOP 10 yıla yakın bir zamanda tüm baskı ve engellemelere karşın önemli ölçüde gelişerek yoksul üretici köylülerin umut ve güvence kaynağı olmuştur.

Ancak ne var ki, 12 Eylül 1980 askeri devirme hareketinden sonra tüm demokratik kuruluşlar gibi KÖY-KOOP ve KÖY-KOOP'un yöneticileri de haksız ve adaletsiz uygulamalarla karşı karşıya kaldılar. Tutuklandılar ve TCK'nun 141/1 nci maddesi uyarınca haklarında dava açıldı. 6 yıllık bir yargılama sonunda KÖY-KOOP'un gizli örgüt olmadığı ve yöneticilerinin "suç teşkil edecek eylemleri bulunmadığı" gerekçesi ile dava beraatle sonuçlandı. KÖY-KOOP ve yöneticileri aklan-

mışlardı ama belirli bir süre kayyumla yönetilen, bu arada ağır ekonomik sıkıntılara sokulan KÖY-KOOP'un daha sonra tasfiyesine karar verildi. Kısacası KÖY-KOOP kapatıldı. Bu haksız uygulamanın sorumlusu en ağır koşullarda bile KÖY-KOOP hareketini onurlu bir şekilde savunan KÖY-KOOP yöneticileri değildir. Yoksul üretici köylüler ise hiç değildir. KÖY-KOOP'un kapatılmasının baş sorumlusu demokratik halk kooperatiflerine karşı olan yönetimdir.

AMAÇ: KOOPERATİFLERİ YOK ETMEKTİR

24 Ocak (1980) kararlarından sonra izlenen ekonomik politikanın bir sonucu olarak kooperatiflere devlet desteği önce azaltılmış daha sonra etkisiz hale getirilmiştir. Gerçekte kıt olanaklarla kurulan kooperatif işletmeleri, yönetici teminindeki güçlük, sermaye ve kredi yetersizliği, yüksek faizli kredi, bürokratik ve siyasal engeller gibi nedenlerle atıl hale getirilmiştir. 1980 yılından bu yana kooperatifler birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Yönetimin kooperatifler üzerindeki ağır ekonomik ve siyasal baskısı sonucu kooperatif tesisleri işlemez, kooperatifler yüksek faizli borçları ödeyemez hale gelmiştir. O nedenle, bugüne dek birçok kooperatif tesisi özel şirket ya da şahıslara

devredilmiştir. Günümüzde bu uygulamalar devam etmektedir. Örneğin; son derece modern tesislere sahip Manisa-Dombaylı köyündeki ve Edirne-Uzunköprü'deki domates salçası fabrikaları da satış aşamasına getirilmiştir. Şüphesiz bu durumda olan kooperatif sayısı çok daha fazladır. Bu olumsuz duruma siyasal iktidarın, özel aile şirketleri ve büyük aile şirketlerinden yana olan kayırmacı politikası neden olmaktadır. Günümüzde devlet eliyle batık bankalar, şirketler ve bankerler kurtarılırken; kimi kişi ve kuruluşlar kısa zamanda zengin edilirken, yoksul üretici köylülerin bir yandan kooperatif kurmaları engellenmekte, öte yandan da mevcut kooperatiflerin kapatılması ve tesislerinin satılması yoluna gidilmektedir. Anayasa ile Devlete, kooperatifleri geliştirme görevi verilirken, kooperatifleri yok edici bir politika izlenmesi anlamlıdır. Kabul etmek gerekir ki, bu olumsuz duruma ülkemizdeki siyasal yapılanma neden olmaktadır. Demokratik hak ve özgürlüklerin yeterince kullanılmadığı bir ortamda, demokratik halk kooperatiflerinin kuruluşu geliştirilmesi olanaksızlaşır. Bunun sayısız örnekleri vardır. Örneğin, Yunanistan'da 1930-32 yıllarında birçok anti-kooperatif içerikli yasa ve kararname çıkarılmıştır. Gerek faşist diktatör Metaxas yönetimi döneminde, gerekse 1970'li yıllardaki askeri cunta döneminde, Yunanistan kooperatifçilik hareketi ağır darbeler almıştır. Aynı şekilde İtalya kooperatifçilik hareketi, faşist yönetim döneminde birçok kez kapatılmıştır. Ancak, bilinmektedir ki antidemokratik uygulamalarla, demokratik halk kooperatifçiliği hareketi engellenememiştir. Bugün Yunanistan Kooperatifler Merkez Birliği (PASEGES), İtalya'daki LEGA (Marksist eğilimli), AGCI (laik yapıda) ve CONFOPERATIVE (Hristiyan demokrat eğilimli) bu ülkelerin ulusal ekonomilerinde önemli bir pa-

ya sahip oldukları gibi, uluslararası kuruluşlarda da kendi ülkelerini temsil etmektedirler.

UNUTMAMAK GEREKİR Kİ

Unutmamak gerekir ki; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 20 Aralık 1968 tarihinde "Sosyal ve Ekonomik Komisyon"un teklifini kabul ederek "kooperatifçilik hareketinin gelişimini ve kooperatiflerarası işbirliğinin önemini" belirtmiştir. Ayrıca, değişik tarihlerde alınan kararlar ile;

- Kadınların, yaşlıların ve sakatların istihdamı için kooperatiflerin geliştirilmesi,

- "Hareketten harekete" ilkesinden yola çıkarak kooperatiflerarası ekonomik ve sosyal işbirliğinin sağlanması zorunlu görülmüştür.

Tam üyelik için baş vurduğumuz Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerinde de, kooperatifler ulusal ekonominin ve AT tarımının önemli birer parçası haline getirilmiştir. 1980 yılı başlarında topluluğa üye 10 ülkede 40.000 kooperatife 10 milyon kişi ortaktır.

Örneğin Fransa'da:

- 1983 yılında 5 üretici köylüden 4'ü kooperatif üyesidir. Aynı yılda 7600 hizmet, 4000 sınaî ve ticari kooperatif vardır. Bu kooperatiflerin yıllık ekonomik potansiyeli 200 milyon Fransız Frangı'dır (Bugün için yaklaşık 40 milyar TL'dir). Kooperatiflerde sürekli çalışan personel sayısı 130.000'dir.

- Tedarik kooperatifleri Fransa'da kullanılan gübrenin % 48-52'sini, tarımsal ilaçların % 60'ını, hayvan ye-

minin % 32'sini temin etmektedirler.

- 1982 yılında tarıma dayalı sanayi ürünlerinden süt mamullerinin % 46'sını, sebze ve meyve konserve-sinin % 21'ini, şarap üretiminin % 66'sını, şeker üretiminin % 13'ünü kooperatifler elde etmektedirler.

- 1984 yılında süt ve süt mamulleri dışsatımının % 39'u; et ve canlı hayvan dışsatımının % 36'sı, şeker dışsatımının % 23'ü, hububat dışsatımının % 50'si, şarap ve alkol dışsatımının % 21'i kooperatifler yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Görüldüğü gibi AT ülkelerinde kooperatifler ulusal ekonominin gelişiminde önemli bir role sahip bulunmaktadır. Öte yandan da, hükümetlerarası kuruluşların alt komite ve komisyonlarına ve hükümetlerdışı organizasyonlara katılmaktadırlar. Bu organizasyonların başlıcaları;

- ACI (Uluslararası Kooperatifler Birliği)

- FIPA (Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu)

- BECA (ACI- Tarım Komitesi Ekonomik Bürosu)

- OCGECA (AT- Avrupa Tarım Kooperatifleri Genel Komitesi)

- CEA (AT- Avrupa Tarım Konfederasyonu)'dur.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ACI), 1976 yılında Paris'te toplanan 28'inci kongresinde "kooperatiflerarası işbirliği"ni geliştirme kararı almıştır. Bu kuruluşa 70 ülkeden 165 kooperatif ile 9 uluslararası kuruluş üyedir (1981 yılından önce KÖY-KOOP ACI'ye üye idi).

1966 yılında Viyana'da toplanan

23'üncü ACI genel kurulunda kabul edilen uluslararası kooperatifçilik hareketinin temel prensiplerinden birisi de "işbirliği" dir. Dünyada durum bu iken, ülkemizde ulusal düzeyde örgütlenemeyen tarımsal amaçlı kooperatiflerin, uluslararası düzeyde işbirliğine girmesi olanaksızdır. Bu olumsuzluk, Türkiye'nin ulusal çıkarlarının dünya kooperatifçilik hareketinin temsil edildiği platformlarda korunmasını da güçleştirmektedir.

NE YAPMALI

- Türkiye'de tarımın gelişimi, kırsal alandaki adaletsiz gelir dağılımının sona ermesi ve yoksul köylülerin sömürden kurtulması için, demokratik halk kooperatifleri korunmalı ve geliştirilmelidir.

- Bugün Türkiye'de birçok köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerle bu kooperatiflerin birlikleri mevcuttur. Mevcut kooperatifler bölgesel ve merkezi düzeyde örgütlenmelidir.

- Merkezi düzeyde örgütlenen kooperatifler, uluslararası tarım ve kooperatif kuruluşlarıyla işbirliğine yönelmelidirler.

- AT bünyesinde sürdürülen tek tip kooperatif yapılanma çalışmaları yakından izlenerek gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Günümüzde, ulusal kaynakların korunup geliştirilmesi ve çıkarlarımızın uluslararası tarım ve kooperatif kuruluşlarında savunulması için, demokratik halk kooperatiflerinin merkezi düzeyde örgütlenmesinin olanakları vardır. Şüphesiz ki, bazı güçlüklerin ve risklerin varlığı ileri sürülebilir. Ancak, riski göze almadan, zoru yenmeden esenliğe kavuşmanın olanaksız olduğunu ve başarının elde edilemeyeceğini bilmek gerekir. Mevcut kooperatifler yasasına göre kooperatifler örgütlenme hakkına sahiptirler. Bu hakkı kullanmak ise bir ödevdir.

Kooperatifçilik hareketinin gelişimi, kırsal alandaki sömürün önlenmesine olanak tanıyacaktır. Ekonomik yönden güçlenen köylüler, siyasal yönden de, özgürce karar verme olanağına kavuşacakları için, demokratik yapılanma daha sağlıklı olacaktır.

Tam üyelik başvurusunda bulunduğumuz AT'na uyum için tarım kooperatiflerinin gelişimine önem verilmelidir. □

KÖY-KOOP...

Tarım Ürünleri Destekleme Fiyatlarının Dönemsel Çözümlemesi (1971 - 1987)

Celal A. Kanat

Türkiye Tarımcılar Vakfı Araştırma Merkezi, 1985 sonlarında yaptığı bir açıklamada üretici köylünün alım gücünün her geçen gün biraz daha düştüğünü belirtiyor ve bu yargıyı nesnel veriler temelinde kanıtlıyordu. Bu verilere göre düzenlenen Tablo 1.0'dan da görülebileceği gibi 1979-1985 döneminde 1 lt motorin satın alabilmek için gereken ürün miktarı buğdayda yüzde 63, pancarda yüzde 124, pamukta yüzde 108 oranında; 1 kg gübre için gereken ürün miktarı da buğdayda yüzde 278, pancarda yüzde 377, pamukta yüzde 330 oranında artmıştı.

Bu ayrıntılı araştırmadan sonra, aynı konuda daha başka açıklamalar da yapıldı. Bütün bunlar tarımsal malların fiyatları ile tarımda kullanılan sanayi mallarının fiyatları arasındaki uçurumun giderek genişlediğini gösteriyordu. Başka bir deyişle, aynı miktarda girdi elde etmek için giderek daha çok tarımsal ürün gerekiyordu.

Bunun en kısa nitelemesi, köylünün alım gücünün düşmesidir. Ve bunu gösteren dolaylı bir gösterge olarak iç ticaret hadlerine başvurulduğunda, 1978'den başlayarak, sanayi mallarının fiyatlarının tarım malları karşısında genel bir büyüme içinde olduğunu, 1979'da 75 puan olan bu göstergenin 1980'de 69'a indiğini, 1981'de 75'e ve 1982'de 70'e çıktıktan sonra, 1983'de 65'e düştüğünü görmekteyiz. Hem bir seçim yılı olması, hem de ürün sunumunun düşük bir düzeye inmesi nedeniyle 1983'ü izleyen 1984 yılında, iç ticaret hadlerinin 74 puana çıktığı gözleniyor. Ne var ki, Özal hükümetinin ekonomik politikalarının daha net biçimde etkilerinin duyumsandığı bu tarihten başlayarak, tarımın sanayi karşısındaki alım gücünün sürekli ve sistemli olarak gerilediği anlaşılmaktadır (1985'de 70, 1986'da -Kasım

itibariyle- 67 puan).

İç ticaret hadlerinin dile getirdiği eğilim, doğal olarak genel bir görünümü özetlemektedir. Ne var ki, tarımsal ürün türlerine göre bu eğilimin doğurduğu özgül sonuçların bir ölçüde daha ayrıntılı olması gerektiği de bilinmektedir. İşte burada, temel tarımsal ürünler bazında köylülüğün alım gücünde gözlenen özgül değişimlerin boyutlarının ele alınması amaçlanmıştır.

Böyle bir çalışmada karşılaşılan sorunların başında hangi ürünlerin yeterli temsil yetkisine sahip olduğu sorusu gelmektedir. Bu soru, 1986 yılında yayımlanan 1984 verileri temel alınarak, buğday, arpa, pancar, tütün, pamuk, ayçiçeği ve üzümün incelenmesi yoluyla çözülmüştür. Gerçekten de, anılan verilere göre, ülkede ekilen tarla alanı, sebze ve meyve bahçeleri ile zeytinlik alanın toplamının yaklaşık olarak 21 milyon hektar (ha) olduğu, buna karşılık, ele alınan yedi ürünün, toplam 14.7 milyon ha ile, ekilen ve işlenen alanın yüzde 70'inden fazlasını tuttuğu görülmektedir. İncelemenin başlangıç yılı olarak alınan 1971'de de, bu oranın bundan daha düşük olmadığı hesaplanmıştır (yüzde 72).

Anılan ürünlerin üreticilerinin alım gücündeki değişimleri saptayabilmek için, bunların destekleme fiyatlarının esas tutulması düşünülmüştür. Böylelikle, yönetimin amaç ve yönelimlerinin daha dolaysız bir biçimde yansıtılması da sağlanmış olabilecektir. Ancak ele alınan dönemin görece uzunluğu, ilgili verilerin tek bir dizi biçiminde elde edilmesini zorlaştırmış ve bunun için, bunların çeşitli ve ayrı kaynaklardan derlenmesi yoluna gidilmiştir. (1)

Öte yandan, destekleme fiyatlarının cari nitelik taşıması nedeniyle, ayrı yıllardaki değerlerin olduğu gibi karşılaştırılması anlamlı olmayacağından, fiyat hareketlerindeki değişimleri de

yansıtmak amacıyla Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) ile birlikte göz önüne alınmaları yoluna gidilmiştir. Böylece, incelenen dönemlerin kendileri içinde yeniden endekslenen Destekleme Fiyatları ile Toptan Eşya Fiyatları oranlanarak, çeşitli ürünler bazında köylülüğün alım gücündeki değişimleri (yaklaşık olarak) izlemek mümkün kılınmıştır. (2)

Dönemlendirme yapılırken, işbaşındaki hükümetlerin yapısı öncelikle hesaba katılmıştır. Böylelikle, 1971-87 aralığı 1971-74, 1975-77, 1978-80 ve 1981-87 olmak üzere dört döneme ayrılmıştır. 1971-74 dönemi 12 Mart'ı ve buna karşı CHP-MSP koalisyonunun tutumunu, 1975-77 dönemi Cephe hükümetlerinin köylü politikalarını, 1978-80 dönemi CHP ağırlıklı hükümetin ve 1980'deki Demirel azınlık hükümetinin uygulamalarını ve son olarak da, 1981-87 dönemi 12 Eylül'ün köylü politikalarını yansıtmaktadır. 1978-80 döneminin son yılının, ünlü 24 Ocak kararlarıyla etkilenmiş olmasına karşın, yine de bu döneme katılmış olmasının temel varsayımı, anılan kararların bir "12 Eylül" olmaksızın "hakkiyla" uygulanma olanağı bulamayacağıdır.

1971-1974 DÖNEMİ

Bu dönemde TEFE yüzde 77 artış gösterirken buğday fiyatları yüzde 99, arpa fiyatları yüzde 106, pancar fiyatları yüzde 100, tütün fiyatları yüzde 168, pamuk fiyatları yüzde 114, ayçiçeği fiyatları yüzde 87 ve üzüm fiyatları da yüzde 242 oranında yükselmiş gözükmektedir. (Bkz. Tablo 2.1)

Durum köylülük lehine olmakla birlikte, 12 Mart'ın olumsuz etkisini görmek için 1972 verilerine bir göz atmak yeterlidir. 1972 yılı, pamuk dışında öbür tüm ürünlerin üreticilerinin alım gücünün düştüğü bir yıl olarak gözükmektedir. (Bkz. Tablo 2.2)

Tablo 1.0 Tarım Kesiminde Girdi / Çıktı Fiyatları Karşılaştırması (1979-1985)

Yıl	1 litre motorinin eşdeğeri (kg)			1 kg gübrenin eşdeğeri (kg)		
	Buğday	Pancar	Pamuk	Buğday	Pancar	Pamuk
1979	1.79	6.34	0.36	0.45	1.73	0.10
1985	2.92	14.21	0.75	1.70	8.26	0.43

Tablo 2.1 Destekleme Fiyatları Endeksi ve TEFE (1971-74)

Yıl	Destekleme Fiyatları Endeksi						
	TEFE	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği
1971	100	100	100	100	100	100	100
1972	116	100	100	100	113	121	110
1973	140	116	119	150	198	132	125
1974	177	199	206	200	268	214	187
1975	198	227	220	250	335	286	275

Tablo 2.2 Alım Gücü Endeksleri (1971-74)

Yıl	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği	Üzüm
1971	100	100	100	100	100	100	100
1972	86	86	86	97	104	95	86
1973	83	85	107	141	94	89	171
1974	112	116	113	151	121	106	193
1975	115	111	126	169	144	139	173

Tablo 3.1. Destekleme Fiyatları Endeksi ve TEFE (1975-77)

Yıl	Destekleme Fiyatları Endeksi						
	TEFE	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği
1975	100	100	100	100	100	100	100
1976	117	110	107	116	111	128	104
1977	150	122	112	124	113	134	118
1978	231	134	145	160	128	172	154

Tablo 3.2. Alım Gücü Endeksleri (1975-77)

Yıl	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği	Üzüm
1975	100	100	100	100	100	100	100
1976	94	91	99	95	109	89	90
1977	81	75	83	75	89	79	80
1978	58	63	69	55	74	67	59

Yine de, bir bütün olarak dönem, daha sonraları yapılan "popülist" nitelemesine göre en fazla uygun dönemlerden biri olma özelliğini korumaktadır. Alım gücü endekslerinin genel eğilimi de bu yöndedir.

Veriler, bu dönemde başta üzüm ve tütün üreticileri olmak üzere, köylülüğün alım gücünün yükseldiğini anlatmaktadır. Ne var ki, dönem sonuna doğru üzüm ve arpanın alım gücünde belirgin bir düşme eğilimini saptamak da olanaksızdır. Bu eğilimin, bir sonraki dönemde daha da hızlanarak süreceği ve üstelik, öteki ürünleri de saracağı görülecektir.

1975 - 1977 DÖNEMİ

Cephe hükümetlerinin köylülüğe karşı tutumunu çok iyi yansıtan karşılaştırmalı verilere göre, ele alınan ürünlerin tamamı bu dönemde yüzde 12 ile yüzde 34 oranında bir fiyat artışına konu olurken, TEFE'nin yüzde 50 oranında yükseldiği görülmektedir. Dönemin en olumlu fiyat uygulaması, yüzde 12 artışla arpa üreticilerine yönelirken, bunu yüzde 13 ile tütünün izlediği anlaşılmaktadır. Görece (ve cari fiyatlarla) en yüksek oranda artış gösteren pamuk bile, TEFE artışının çok altında kalmıştır. (Bkz. Tablo 3.1)

Bu durumda, tüm köylü kesimlerinin alım gücünün düştüğünü görmek kolaydır. Bu uygulamanın, bir ölçüde pamuk dışında, 1976 yılında da geçerli olduğu söylenebilir. Ancak, alım gücü endeksi verilerinin de gösterdiği gibi, 1977 yılı tam bir yıkım yılı olarak karşımıza çıkıyor. (Bkz. Tablo 3.2)

Yıkım öylesine kesin ve geniş boyutludur ki, burada ele alınmayan başka tarım ürünleri üreticilerinin de bundan yakayı kurtaramadıkları varsayılabilir. İncelenen ürünlerden arpa, ayçiçeği ve üzüm üreticileri için aşağı yukarı sürekli (doğrusal) bir yıkım politikası izlenmiştir. Pamuk üreticilerine gelince bunlar, 1977'de beklenmedik bir saldırı ile karşı karşıya kalmış gibidirler.

1978-80 DÖNEMİ

Bu dönemde, TEFE'deki yüzde 233'lük artışa karşın, üzümde yüzde 386, pancarda yüzde 287, pamukta yüzde 264, ayçiçeğinde yüzde 253 ve arpada yüzde 249 oranında gerçekleşen fiyat artışları, 1978-80 döneminde köylüye yönelik fiyat politikasında belirli değişiklikler olduğunu anlatmaktadır. Yine de, buğday ve tütün üreticileri açısından, dönemin bütünüyle elverişli sayılması olanaksız gözükmektedir. (Bkz. Tablo 4.1)

Dönemdeki TEFE artışının özellikle çarpıcı olmasının yanı sıra, tütün ve arpa dışındaki (incelenen) ürünlerin üreticilerinin alım gücünde belli iyileşmeler olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo 4.2)

Dönem bir bütün olarak alındığında, alım gücünün buğday ve tütünde 1978 düzeyinin altına düşmüş olduğu; üzüm ve pancar başta olmak üzere, incelenen öteki ürünlerde ise bu düzeyin üstüne çıktığı gözlenmektedir. Bunlardan üzüm ve pamuktaki durum az çok kararlı, buğday, ayçiçeği ve arpadaki durum ise çelişkilidir. 1980-81 geçiş yılında, bu eğilimlerde önemli değişimler olmuş, üzüm ve pamuk alım gücünde de düşmeler görülmüştür. Tütünde ise, olumsuz anlamıyla, "kararlı" bir gelişme eğilimi görülmektedir.

1981 - 1987 DÖNEMİ

Bu son dönemde destekleme fiyatlarının görece düzeyi ve alım gücünde gözlenen değişimler, Özal yönetimi-

Tablo 4.1 Destekleme Fiyatları Endeksi ve TEFE (1978-80)

Yıl	Destekleme Fiyatları Endeksi							Üzüm
	TEFE	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği	
1978	100	100	100	100	100	100	100	100
1979	175	160	185	177	121	182	141	228
1980	333	324	349	387	223	364	353	486
1981	447	595	544	572	275	458	470	628

Tablo 4.2. Alım Gücü Endeksleri (1978-80)

Yıl	Buğday	Arpa	Pancar	Tütün	Pamuk	Ayçiçeği	Üzüm
1978	100	100	100	100	100	100	100
1979	91	106	101	69	104	80	130
1980	97	105	116	67	109	106	146
1981	133	122	128	61	102	105	140

Tablo 5.1 Destekleme Fiyatları Endeksi ve TEFE (1981-87)

Yıl	Destekleme Fiyatları Endeksi							Üzüm
	TEFE	Buğday	Arpa	Pamuk	Tütün	Pancar	Ayçiçeği	
1981	100	100	100	100	100	100	100	100
1982	127	122	112	124	130	128	125	120
1983	166	155	151	151	182	147	152	144
1984	249	250	310	254	274	196	237	191
1985	357	333	370	368	389	305	337	264
1986	455	405	483	452	560	396	420	364
1987	682	544	591	548	—	447	505	—

Tablo 5.2 Alım Gücü Endeksleri (1981-87)

Yıl	Buğday	Arpa	Pamuk	Tütün	Pancar	Ayçiçeği	Üzüm
1981	100	100	100	100	100	100	100
1982	96	88	98	102	101	98	94
1983	93	91	91	110	88	91	87
1984	100	124	102	110	79	95	77
1985	93	103	103	109	85	94	74
1986	89	106	99	123	87	92	80
1987	80	87	80	—	65	74	—

nin ve genelde "12 Eylül"ün köylü-tarım politikalarının temel niteliğini ve olumsuz yapısını bir daha, matematiksel bir kesinlikle ortaya koymaktadır. Verilerin de gösterdiği gibi, buğday da içinde, pek çok üründe net bir yoksullaşma söz konusudur. (Bkz. Tablo 5.1)

Dönemde TEFE yüzde 582 oranında artarken, buğday destekleme fiyatı yüzde 444, arpa yüzde 491, pamuk 448, pancar 347, ayçiçeği 405 oranlarında artmış, sonuçta tüm bu ürünlerin üreticileri net bir zararla karşı karşıya kalmışlardır. 1986 durumuna bakıldığında üzümün de bu sonuçtan kaçamadığı anlaşılmaktadır. Tütün ise, bu bakımdan, incelenen ürünlerin içinde en elverişli konumda bulunan ürün niteliğindedir. Böylesi bir

görünümün, bir ölçüde tütün üreticileri dışında, köylülüğün geniş kesimlerinin alım gücünü düşürmesi doğal kabul edilmelidir. (Bkz. Tablo 5.2)

Daha önce belirtilen nedenlerden ötürü 1984 yılında köylülüğün kimi kesimlerinin alım gücü geçici bir yükseliş göstermekle birlikte, genelde köylülüğün yoksullaşmasıdır. Öte yandan tütün tarımının görece avantajı, mutlak anlamda üreticilere pek büyük katkılar sağlamamış, 1981 = 100 alınan tütün üretimi 1985 ve 1986'da 101, 1987'de de 105 puan düzeyini aşamamıştır.

KİMİ GENEL SONUÇLAR

Ele aldığımız dönemler köylülüğün,

ürün bazına göre alım gücünün incelenmesi, pek çok başka şeyin yanı sıra, şu sonuçlara varmamıza da temel oluşturuyor:

— 1971'den bu yana, kısa zaman aralıkları dışında köylülüğün alım gücünün azaltılması, egemen sınıfların izlediği global bir politika olmuştur. (Aslında bu, yalnızca köylülüğe ilişkin bir sonuç değil, tüm çalışan sınıfları kapsayan bir durumdur.)

— Köylülüğün alım gücünün düşürülmesi ve dolayısıyla, bu kesimin önemli bir bölümünün efektif isteminin kırılması, özellikle 1980'li yılların "dış açılma" politikasının temellerinden birini oluşturmuştur.

— Gerek destekleme fiyatlarının, gerekse alım gücü endekslerinin 1980 Tarım Sayımı Sonuçları verileriyle karşılaştırılması, özellikle 12 Eylül'den sonra, köylülüğü yoksullaştırma yönünde bir politika izleyen yönetimin, kırsal alanda yaygın bir mülksüzleşmenin, proleterleşmenin gerçekleşmemesi için de kimi subapları sürekli kullandığını ima etmektedir. Tütün tarımı ile uğraşan üreticilerin görece (mutlak değil) bir avantaja sahip kılınması, bir yanı sıra, tütün üreten işletmelerin yüzde 91'nin 100 dekardan az topraklı tarım ocakları olmasıyla bağlantılı olmalıdır.

— Sayısal veriler, köylülüğün alım gücü ile politik demokrasi arasında (beklenildiğinden de sıkı) bir ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinin, köylülüğün alım gücündeki keskin düşüşlerle birlikte gitmesinin nedeni de bu olguda aranmalıdır. Öte yandan, bu sonucun tersinden anlatımı olarak, demokratik bir yönetimin köylü yığınları karşısındaki önemli göstergelerinden birisinin (kuşkusuz, yalnızca birisinin) de ürün fiyatları ve köylülüğün alım gücü karşısında göstereceği duyarlılık olduğu söylenebilir. □

(1) 1971-76 yılları için Y. Ergün'ün *Tarım Ürün Destekleme Alımları, 1977 yılı için TUSİAD'ın The Turkish Economy 1984*, 1978 yılı için (tütün dışında) C. Balkır'ın *The Structural Adjustment of Turkish Agriculture in the Context of Integration with the EEC, 1979-80 yılları için DPT'nin Turkey: Main Economic Indicators 1980-84* ve daha sonraki yıllar için de, TUSİAD'ın *The Turkish Economy 1984 ile 1987 Yılına Giderken Türk Ekonomisi* başlıklı incelemeleri kullanılmıştır. Son olarak, 1987 yılı destekleme fiyatları için, 11.10.1986 tarihli *Milliyet* gazetesindeki veriler temel alınmıştır.

(2) TEFE olarak, 1971-80 yılları için İTO'nun 94 madde üzerinden saptadığı endeksler, aynı kuruluşun *Statistical Abstract - Turkish Economy 1984*'ünden alınmış ve yeniden hesaplanmıştır. 1981-87 dönemi için, DİE serisi kullanılmış ve 1986 verisi, yüzde 27,5 (İTO, *Ekonomik Rapor*, Kasım 1987) fiyat artışına göre, 1987 verisi de, yüzde 50 oranındaki asgari fiyat artışı varsayımına göre hesaplanmıştır.

Sermayenin işsizlik sigortası önerisi

Yıldırım Koç

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayınlanan **Planlama Dergisi**'nin Temmuz 1987 tarihli sayısında, Doç. Dr. Erdoğan Yiğit'in "Türkiye İçin Uygulanabilecek Bir İşsizlik Sigortası Modeli" başlıklı bir yazısı çıktı.⁽¹⁾

Emekten yana kişiler ve kuruluşlar yıllardır Türkiye'de işsizlik sigortasının kurulmasını istiyorlar. Devlet Planlama Teşkilatı'nın sürekli yayınında böyle bir yazı görünce, şaşırdım. Ancak yazıyı okuyunca, Doç. Dr. Erdoğan Yiğit'in önerisinin işsizlik sigortası adı altında, ucuz işgücü sağlamaya dönük genel sermaye politikasının pek ustaca olmayan yeni bir ürünü olduğu ortaya çıktı. Sermaye ve Özal Hükümeti, işçi sınıfı aleyhine attığı adımları işçilerden yana adımlar gibi sunma konusunda oldukça başarılılar. Erdoğan Yiğit'in işsizlik sigortası konusundaki önerisi de bu doğrultuda bir çabadır.

Erdoğan Yiğit önce işsizlik sigortasının yararlarını ele alıyor.

Erdoğan Yiğit herhalde Türkiye'de yaşamıyor, çünkü şunları yazabiliyor:

"İşsizlik sigortasının bir faydası da işveren açısından. Halen uygulamalarda insani nedenlerle acıma duygusu ile çoğu kez işten işçi çıkarılmamakta ve bu nedenle de bir çok işyeri gereğinden fazla işçi çalıştırmak durumunda olmaktadır."

Türkiye'de yaşayan ve bu konularla ciddiyetle ve bilimsel bir yaklaşımla bir parça ilgilenen bir kişinin böylesine değerlendirmeler yapabilmesi olanaksızdır.

Erdoğan Yiğit, işsizlik

sigortasının yararlarını anlatırken, işsizlikleri nedeniyle işsizleri suçluyor. Bu yaklaşım sermayenin ideolojik saldırısının bir parçasıdır. Erdoğan Yiğit şunları yazabiliyor:

"Eş dost ve akrabaların desteklediği parazit işsizler ortadan kalkacağı için destekleyici ailelerde bir ekonomik iyileşme söz konusu olacaktır."

Erdoğan Yiğit'in önerisi, işsizlerin kendilerine ödenecek düşük bir ücret karşılığında bazı kamu işlerinde zorunlu olarak çalıştırılmalarıdır.

Erdoğan Yiğit, ormancılık işlerinde, karayolları ve demiryolları yapımında, kıyı düzenleme çalışmalarında, akarsu mecraları düzenleme işlerinde, baraj yapımlarında ve belediye hizmetlerinde işsizlerin düşük bir ücretle çalıştırılmalarını öneriyor. Gerekli parasal kaynakların yaratılmasında da genel bütçeden, fonlardan veya "çalışan kesime konulacak ilave vergilerden" yararlanılabileceğini belirtiyor. İşsizlik sigortası adı altında zorunlu çalıştırma karşılığı ödenecek miktara örnek olarak da yürürlükteki asgari ücreti alıyor.

Şöyle yazıyor:

"Önerilen düzende işsizlerin emeklerinden kamu yararına bir istifade söz konusudur. İşsizlerin Türkiye şartlarında daha çok kahvehanelerde geçen bütün zamanları bu şekilde değerlendirilerek Türk ekonomisine hatırı sayılır katkılar sağlanacak ve ayrıca kötü alışkanlıklar da bu şekilde önlenmektedir."

Erdoğan Yiğit'in önerisi, işsizlik sigortası adı altında işçi ücretlerini daha da düşürme ve sendikaları yok etme doğrultusunda bir çabadır. Bu önerinin ciddiye alınıp

Devlet Planlama Teşkilatı'nın sürekli yayınında yayınlanabilmesi, bu konunun ilerde gündeme gelebileceğini göstermektedir.

Erdoğan Yiğit'in işsizlerin asgari ücretle çalıştırılmalarını önerdiği işkollarında halen çalışan onbinlerce işçinin ücreti asgari ücretin üstündedir. Bu işçilerin hemen hemen tümü tarım, inşaat, enerji ve genel hizmetler işkollarındaki sendikalara üyedir. "Kamu yararı" görünümü altında bu sektörlerde işsizlerin asgari ücretle istihdamı ve bunun "çalışan kesime konulacak ilave vergilerle finansmanı", Türkiye'de genel ücret düzeyinin daha da düşmesine, işçilerin köleleştirilmesine ve iş bulabilen işçilerle iş buldurulmamış işçiler arasında yapay çelişkilerin yaratılmasına neden olacaktır.

İşsizlik, iş bulamamış veya buldurulmamış işçilerin değil, kapitalizmin bir günahıdır. Kapitalizmin sosyal devlet anlayışı, bu günahı bir parça affettirmeye çalışmış ve işsizlere iş yaratılması konusunda bazı sorumluluklar üstlenmiştir. İş bulamadıklarına da karşılıksız işsizlik sigortası ödemesi kabullenmiştir. Türkiye'de sosyal devlet anlayışı yerine konan patron devlet anlayışı çerçevesinde gündeme getirilebilecek işsizlik sigortası önerisi, ancak Erdoğan Yiğit'inki kadar olur.

Sosyal politika anlayışı açısından Doç. Dr. Erdoğan Yiğit'in önerisinin ciddiye alınabilecek bir yanı yoktur. ancak burası Türkiye'dir, sermaye ve taraftarları son derece pervasızdır ve "bu kadar da olmaz" diyeceğimiz birçok öneri gündeme getirilebilmiş ve uygulanabilmiştir. Bu nedenle bu konuda şimdiden dikkatli olmakta yarar vardır. □

(*) Doç. Dr. Erdoğan Yiğit, "Türkiye İçin Uygulanabilecek Bir İşsizlik Sigortası Modeli," *Planlama Dergisi*, No. 22, Temmuz 1987, s. 71-75.

Görünür Kazalar

Göktuğ Morçöl^(*)

Bilim ve Sanat Temmuz ve Ağustos 1987 sayılarını bilim ve teknoloji sorunlarına ayırmıştı. Temmuz sayısının *Bizden Size köşesinde* bu sayıların amacı "bilim ve teknolojinin önümüze koyduğu olanak ve sorunları irdelemeye başlangıç olmak" olarak belirleniyordu. Bu kavramların yaygınlıkla konuşulduğu, tartışıldığı günümüzde Bilim ve Sanat'ın bu yöndeki irdeleme ve tartışmalara sayfalarını açması çok olumlu. Bu yazıda ben de bu tartışmalara bir katkı olmak üzere "nükleer enerji üretimi teknolojisinin" irdelemesini yapmak istiyorum.

TEKNOLOJİYİ ANLAMAK

Şu "bilim ve teknoloji" dediğimiz şeylerin toplumsal yapıyla, siyasal süreçlerle ilişkili olduklarını, onlarla karşılıklı etkileşimde bulunduklarını az çok biliyoruz, hiç değilse hissediyoruz; ama çağdaş yaşamın karmaşıklığı içerisinde bu ilişki ve etkileşimlerin somut koşullardaki çözümlerini yapmakta pek başarılı olduğumuz söyleyemeyiz. Burada sözünü ettiğim "biz" genel olarak sol ve ilerici siyasal düşünce ve hareketler⁽¹⁾

Sahip olduğumuz en gelişkin kuramsal çerçeve Marx'ın "üretici güçler" ile "üretim ilişkileri" biçimlerindeki soyutlamaları. "Felsefenin Sefaleti"nde el değirmeninin feodal lorda, buhar makinesinin ise sanayi kapitalistine karşılık geldiği biçiminde ifade edilen, toplumsal tarihsel evrim sürecinde üretici güçlerin öncelikli rolü olduğu kuramlaştırmasını, kısmen kuramsal bilgimiz kısmen de günlük yaşamdan kaynaklanan sezgi-

lerimizle kabulleniyoruz. Ama, örneğin şu "teknoloji" dediğimiz kavramın neye karşılık geldiğini, o "şeyin" günümüzdeki en popüler biçimleri olan "iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin", günümüz toplumu ile nasıl bir etkileşime girdiklerini pek de iyi çözümleyemiyoruz.⁽²⁾

Bilim ve Sanat'ın Ağustos 1987 sayısında Raşit Kaya "teknolojik gelişmeler karşısında nasıl bir tutum almalı?" sorusunu soruyor ve şöyle yanıtlıyor: "... teknoloji karşısında soyut ve genel bir tartışmanın tuzağına düşmeyerek, teknoloji konusunu politikleştirerek... Bu ise, yeni teknolojilerin her birinin ayrı ayrı ele alınarak somut bir tartışma yaratılmasıyla gerçekleşebilir." ⁽³⁾ Katılıyorum.

Bu yazının amacı da "nükleer enerji üretimi teknolojisi" diye kavramlaştırabileceğimiz olabildiğince somut bir ilişkiler bütünü irdelemek. Bundan iyi yıl önceki bir olay, 26 Nisan 1986'daki Çernobil kazası, bu teknolojinin doğru bir biçimde çözümlenmesi ve anlaşılmasının tüm insanlık için yaşamsal önemi olduğunu gösterdi.

NÜKLEER ENERJİ SORUNU

Nükleer enerji konusunun tartışılması yeni başlamadı. Bütün siyasal akımların on yıldır az çok ilgilendikleri, doğrudan veya dolaylı olarak görüş ürettikleri, tavır aldıkları bir konu bu. Göz ardı edilebilecek gibi bir konu değil, çünkü bir yönüyle çok önemli bir enerji kaynağı, öbür yanıyla da kitlesel ölümlere yol açabilme olanağına sahip.

Gerek kapitalist, gerek sosyalist dünyada ekonomik büyümeyi hedefleyen siyasal iktidarlar genellikle nükleer enerjiden yana tavır alıyorlar. Dünyanın en çok nükleer enerji üreten üç ülkesi sırasıyla ABD, Fransa ve Sovyetler Birliği. Reagan yönetimi 1970'li yıllarda ABD'de duraksamış bulunan nükleer santral yapımını teşvik için, santral inşa eden ve işleten özel firmalar üzerindeki federal hükümet denetimini azaltmaya çalışıyor. Fransa'da nükleer enerjiyi geliştirmeyi hedefleyen sistematik çabalar sağcı ve sosyalist hükümet dönemlerinde önemli değişiklikler göstermeden sürüyor. İlerici hareketler arasında fikir ayrılıkları var. Örneğin Komünist Partisi, Sosyalist Parti'nin sol kanadı ve işçi sendikalarının çoğunluğu nükleer enerjiyi desteklerken, çevreci akımlar buna karşı çıkıyorlar. Sovyet hükümeti on yıllardır planlı bir biçimde, nükleer enerji santralleri yapımını sürdürüyor.

Halk kitlelerinin nükleer enerji karşısındaki tavrı, zaman içinde değişime uğruyor. Bu değişimde iki önemli nükleer kaza belirleyici rol oynuyor. 1979'da ABD'de Three Mile Island nükleer santralindeki kaza ve 1986'da SSCB'deki Çernobil kazası. Three Mile Island kazası Amerika ve Batı Av-

rupa'da halk arasında nükleer enerji karşıtı eğilimlerin yaygınlaşmasına ve bunun sonucu olarak da sürdürülmekte olan nükleer santral yapımlarının yavaşlamasına veya durmasına yol açıyor. Amerika'da nükleer enerji sorununu, Reagan'ın çabalarına rağmen, içine düştüğü ekonomik bunalımdan bir türlü kurtulamıyor. Gazete ve dergilere verdikleri ilanlarla nükleer enerjinin "güvenli ve temiz" olduğu görüşünü yaygınlaştırmaya çalışıyorlar. Çernobil kazası, Batı'da nükleer enerjiden duyulan rahatsızlığı iyice artırırken, Sovyetler Birliği'nde de halk arasında kuşku ve hoşnutsuzlukların yaygınlaştığı son zamanlardaki haberlerden anlaşılıyor. Sovyet yetkililerin, Çernobil'deki kazayı en az zararla atlattırma bir hayli başarılı olmanın prestiji ile nükleer enerji konusunda halka, geleceğe yönelik güvence verme çabalarının, halktaki kuşku ve hoşnutsuzlukları yatıştıramadığı ve yeni santral yapım projelerinin duraksama içinde olduğu haber veriliyor.

NÜKLEER ENERJİ TEKNOLOJİSİNİ ANLAMAK

Görünen o ki, nükleer enerjiye karşı gittikçe genişleyen kitlesel bir korku, en azından bir hoşnutsuzluk var. Bu durum nasıl değerlendirilmeli? "Halk en iyisini bilir" deyip nükleer santralleri kapatmalı mı? Yoksa, "Halk teknolojinin inceliklerini bilmeden, bilinçsiz korku nedeniyle karşı çıkıyor, ekonomik gelişme için gereksinmemiz olan nükleer enerjiden vazgeçemeyiz. Halka rağmen devam" mı demeli?

Benim önerim, kolay ve çabuk yargılara varmadan "nükleer enerji teknolojisi" diye kavramlaştırabileceğimiz olguları ve süreçleri irdelemek, tartışmak ve anlamaya çalışmak. Bunu yaparken de şimdiye kadar olup biteni, özellikle de "kazaları", sağlam bir kuramlaştırma çabası içinde yorumlamak. Diğer bir deyişle, görgül verilere dayanan kuramsal bir yaklaşım geliştirmek. Konu öyle bir konu ki, birkaç görüntüye bakıp ucuz yargılara varmak, ya da yaşanan gerçeklikten kopuk, gösterişli, ama somut sorunlar karşısında somut kararlar vermemize yaramayan kuramlar geliştirme lüksümüz yok. Olabildiğince derinlemesine anlayıp, olabildiğince somut tavırlar, öneriler geliştirmemiz gerekiyor. Bunları yaparken de alışageldiğimiz düşünce biçiminin dışına çıkmamız gerekebilir.

Yazımın bundan sonraki bölümünde, önce yukarıda sözünü ettiğim iki nükleer kazadan söz edeceğim. Sonra da teknolojik kazalar konusunda bir kuramsal yaklaşım geliştiren Amerikalı sosyoloji profesörü Charles Perrow'un görüşlerini aktaracağım.

THREE MILE ISLAND KAZASI

29 Mart 1979'da sabaha karşı saat 4.00'da ABD'nin Pensilvanya eyaletinin Middletown kasabası yakınlarındaki Three Mile Island nükleer enerji santralinde o zamana kadar yaşanan en ciddi nükleer santral kazası başladı. Kazadan sonra ABD Başkanı'nın oluşturduğu İnceleme Komitesi, raporunun girişinde durumu şöyle saptıyor: ⁽⁴⁾

"Kaza mekanik arızalarla başladı

ve bu duruma cevap verirken oluşan insan hataları ile büyüdü. Kazanın devam ettiği 4 gün boyunca kazanın ciddiyeti ve boyutları, santral yöneticileri, eyalet yöneticileri, federal yöneticiler ve kamuoyu tarafından bilinemez olarak kaldı. Sonuçta açık olarak bilinen bir nokta varsa, o da bu kazanın ülke çapında ve dünyada nükleer enerjinin güvenliği konusunda ciddi kuşku yarattığıdır."

Daha sonraki Çernobil ile karşılaştırıldığında sonuçları hayli hafif sayılabilecek TMI kazasında doğrudan insan ölümü olmadı. Öyleyse, nedir bu kazanın önemi? Üzerinde durmaya değer mi?

Başkanlık komitesi raporu boyunca defalarca vurgulanarak şu saptama yapılıyor: kazanın asıl nedeni **insan hatalarıdır**. ⁽⁵⁾ Bu hataların en önemlileri santral personelinin yaptıklarıdır. Bu hatalar, personel eğitiminin eksikliğinden, işletme yönergelerinin operatörlerin kafalarını karıştıracak ölçüde karmaşık olmasından, santralin denetim odasının tasarımındaki yanlışlıklardan kaynaklanmıştır.

Santraldaki durum dışarıya yansıtıldığında ise gerekli önlemleri almakla görevli kamu örgütlerinde "insan hataları", iletişim kopuklukları, olayı ciddiye almama, teknik bilgilerin kamuoyuna anlaşılır bir dille aktarılmaması, halkın radyoaktif sızıntı bölgesinden uzaklaştırılması konusunda içine düşülen kararsızlık ve kargaşa, biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Rapor-daki bu saptamaların sergilendiği tablo, santraldaki operatörden, santrali işleten şirket yöneticilerine, Pensilvanya eyalet valisine, ülke çapında nükleer enerji üretimini denetlemekle

Atom çağına kurbanları: Çernobil ve çevresinden boşaltılan insanlar "radyoaktif bulaşma" yoklamasında...

(*) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü eski asistanı, halen ABD'de doktora çalışması yapıyor.

görevli Nükleer Enerji Düzenleme Komisyonuna (Nuclear Regulatory Commission (NRC))⁽⁹⁾ ve ABD Başkanına kadar, kimsenin ne yapılacağını bilemediği, gerekli kararları zamanında alamadığı, tam anlamıyla denetimden çıkmış bir durum.

İşte, doğrudan sonuçları çok vahim olmasa da TMI kazasına önem kazandıran asıl neden bu olmuştur. İnsanların asıl ürküten, sonuçta ne olduğundan çok nükleer enerjinin, küçük hatalar sonucunda nasıl denetimden çıkıp, geniş çaplı ve kalıcı felaketlere yol açabilme potansiyeline sahip olduğunun somut bir biçimde yaşanmasıydı.

si ve bütün kararların ona göre alınması, düzenlemelerin ona göre yapılması gerektiğini savunuyor: Nükleer enerji, doğası gereği, büyük felaketlere yol açabilecek ölçüde tehlikelidir!

Komisyon Raporu nükleer enerjinin bu tehlikesinin önüne geçilip geçilmeyeceği konusunda bir saptama yapmıyor. Nükleer enerjiden vaz geçilip geçilmemesi konusunda bir tavsiyede bulunmayıp bunu siyasi karar organlarına bırakıyor.

GEREKLİ ÖNLEMLERİ ALMAK

Buraya kadar özetlenenden şöyle bir yargıya varabilir miyiz: Nükleer enerjinin tehlikeli olduğunu kabul edip, buna göre bütün önlemleri alarak nükleer enerji üretimini sürdürsek, bu teknolojinin doğurabileceği ölümcül sonuçların önüne geçebiliriz? Bu "gerekli önlemleri alma" mantığı bizim Türkiye'de de hükümetlerin ve kamu örgütlerinin çalışmalarına ilişkin tartışmalarda da sıkça duyduğumuz, çoğu kez de fazlaca düşünmeden benimsediğimiz bir yaklaşımdır. Çabuk genellemelerden, nükleer enerji gibi konuların özde irdelenmesine indığımızda ise bazı sorunlarla karşılaşırız.

Örneğin, TMI kazası özelinde "gerekli önlemler" ne olabilirdi?

Personel daha iyi eğitilmeliydi. Santralin işletme yönergeleri anlaşılır biçimde hazırlanmalıydı. Denetim odasının tasarımı iyi yapılmalıydı.

Bunları kim yapacaktı?

İşletmeciler şirket yönetimi.

İyi ama, kapitalist bir ekonomi içinde çalışan, birincil amacı kârını en çoklaştırmak olan şirket neden personel eğitimi için maliyet artırıcı çabalarda bulunsun ki?

Öyleyse, devlet şirketleri denetlesin. Eğitimi geliştirmeye zorlasın onları. Santral denetim odalarının iyi mimar ve mühendislerce tasarlanması koşulunu koysun.

Bunlar zaten kağıt üzerinde yapılıyor görünen işler. ABD'deki düzenlemeye göre Nükleer Enerji Düzenleme Komisyonu (NRC) Federal Hükümet adına, nükleer santral işletmecisi şirketleri denetim ve gözetim altında tutuyor. Ama ufak bir sorun var. Diğer kamu örgütleri gibi NRC'nin de sözde denetlemek durumunda olduğu işletmeciler ile sıkı fıkı ilişkiler içinde olduğu ve onlara yakayı kaptır-

dığı Amerikan günlük basınında bile tartışılıyor.⁽⁷⁾

Kısacası, denetimi için gerekli önlemleri almayı düşündüğümüz teknolojinin kâr mantığına dayalı kapitalist bir ekonomide işlemekte olduğunu görüyoruz. Kapitalist ekonomideki tehlikeli bencillikleri gemlemesini beklediğimiz devletin ise bu ekonominin yarattığı egemen güçlerce kuşatıldığını fark ediyoruz. Demek ki, nükleer enerjinin tehlikelerine karşı gerekli önlemleri almamızı kapitalizm engelliyor. Öyleyse, kapitalizmden kurtulursak nükleer enerji üzerinde istediğimiz denetimi kurabilecek miyiz? Öyle olmadığını TMI'den 7 yıl sonra, Çernobil'de gördük.

ÇERNOBİL KAZASI

Amerikalı sosyolog Charles Perrow 1984 yılında bir kitap yayınladı: "Normal Kazalar"⁽⁸⁾ Perrow bu kitabında TMI kazasının çözümlemesini yapıyor ve geleceğe ilişkin ürkütücü bir öngöründe bulunuyordu. İkinci bölümün başlığı şöyleydi: "Yüksek Riskli Bir Sistem Olarak Nükleer Enerji: Şimdiye Kadar Neden Daha Çok, TMI'lar Olmadı Ama Yakında Olacak". Ben Perrow'un kitabını okuduğumda çözümlemesinin kuramsal derinliği ve geniş kavrayışını takdir etmiş, ama yine de ikinci bölümün başlığındaki öngörü pek ciddiye almamıştım. Yanıldığımı anlamam için uzun süre geçmedi.

Sovyetler Birliği'nin Çernobil nükleer santralında 26 Nisan 1986 günü başlayan, günlerce çevreye radyasyon yayan ve uzun vadeli sonuçları itibariyle halen sürmekte olan kaza Perrow'un ürkütücü öngörüsünü haklı çıkardı. Dünyanın en büyük nükleer kazası olan Çernobil ilk aşamada 31 can aldı.⁽⁹⁾ Reaktörün çevresindeki 30 km çapındaki alandan 135.000 kişinin başka bölgelere taşınmasına neden oldu. Çernobile en yakın kasaba olan Pripyat'ta kaza öncesinde yaşayan 45.000 kişinin bir daha kasabalarına dönmeme olasılığı söz konusu.

Önümüzdeki yarım yüzyılda, Çernobil'den Sovyetler Birliği'ne ve çeşitli Avrupa ülkelerine yayılacak radyoaktivite nedeniyle kanserden ölmesi beklenen insan sayısı 3.000 ile 14.000 arasında tahmin ediliyor. Bir başka öngörü ise yine aynı zaman kesiti içerisinde SSCB'de radyoaktiviteden şu veya bu biçimde etkilenecek toplam

insan sayısının 70 milyon olacağı. Londra Kralliyet Koleji'nden Helen ApSimon Avrupa'nın diğer ülkelerinde 500 milyon insanın vücutlarında Çernobil'den yayılan sezyum gazı nedeniyle normalin üstünde radyoaktivite bulunduğunu, hesaplarına dayanarak çıkarıyor. Amerikan Newsweek dergisinin bir haberine göre, Güney Almanya'da Çernobil kazası sırasında hamile olan kadınlardan 15'inin doğurduğu çocukların vücutlarında "Down sendromu" denilen yapı bozuklukları görüldü.⁽¹⁰⁾ Türkiye'deki benzeri olaylardan Nükleer Enerji Komisyonu söz ettiği hatırlanacaktır.

Neydi bunca dehşet öyküsüne yol açan "kaza", nasıl olmuştu? 25-29 Ağustos 1986'da Viyana'da toplanan Uluslar Arası Atom Enerji Ajansı'nın özel konferansında Sovyet delegasyonu kazayı ayrıntılarıyla anlatan bir rapor sundu. Rapora göre olayların başlangıcı 24-25 Nisan gecesi saat 01.00'da Çernobil'in 4 numaralı güç reaktöründe başlatılan bir deneydi. Deneyi gerçekleştirmek için reaktör gücünün düşürülmesinden sonra gelişen bir dizi kimyasal ve fiziksel olay, ardı ardına yapılan hatalarla, 26 Nisan sabahı erken saatlerde denetimden çıktı. Hızla artan reaktör gücünün açığa çıkardığı muazzam enerji reaktörün çatısını patlatarak radyoaktif gazların atmosfere ve sıcak yanıcı parçaların nükleer santralin diğer birimlerinin çatılarına yayılmasına yol açtı. Yangınlar kısa sürede söndürüldüyse de radyoaktivitenin yayılması 10 gün sürdü.

Kazanın reaktör dışına yayılmasından sonra Sovyet yetkililer ve genç gönüllülerin kazanın sonuçlarını sınırlı tutma çabalarının, ABD'deki TMI kazasına göre hayli başarılı olduğu anlaşıyor. Gönüllüler Pripyat'ta ilk aşamada, halka potasyum iyodat dağıtımını gerçekleştiriyorlar. Böylece radyoaktivitenin tiroid bezleri üzerindeki etkileri sınırlanabildi, bu tehlike altındaki insanlarda. Viyana'daki toplantıda genellikle kabul gören bir noktada Sovyetler'in kaza sonrasındaki tıbbi müdahalelerinin genellikle hayli etkin olduğu yolunda. Bu başarıda ABD'den gelen doktorların özverili çabalarının da payı vardır. Kaza bölgesinden 135.000 kişinin kısa zamanda tahliye edilebilmesi de bir başarı idi. Saptanan bir nokta da kaza sırasındaki hava, özellikle de rüzgar koşullarının, reaktör çevresindeki zararın sınırlan-

masına yardım ettiği, ama aynı rüzgarların radyoaktivitenin Avrupa'nın çok uzak yönlerine yayılmasını da kolaylaştırdığı oldu.

Bütün çabalara karşın kaza geniş ve kalıcı sonuçlarıyla dünyanın en büyük nükleer kazası olmaktan kurtulamadı.

İNSAN HATALARI

Sovyetlerin raporunda özellikle vurguladıkları ve benim de altını çizdiğim bir nokta var. Rapora göre kazanın temel nedeni "operatör hataları" idi. Deneyin başladığı saatten, olayın denetimden çıktığı zamana kadar geçen 24 saatte santraldaki operatörler işletme yönergelerini çoğneyen 6 büyük, ölümcül hata yapmışlardı. Bu 6 hatadan 5'i bilgisayardan gelen tehlike sinyallerine rağmen deneyi devam ettirme inadının sonucuydu. Neydi bunca inatlaşmaya neden olan? Bilmiyoruz. Ancak Sovyetlerin bildirdiği bir nokta şu: Deneyi yöneten bir elektrik mühendisi idi, olması gereken ise yönetiminde bir reaktör uzmanının bulunmasıydı. Viyana'da Sovyet raporunu tartışan uzmanlar, bu anlatılanlara bakarak, temel nedenin "operatör hataları" olarak değil "yönetim hataları" olarak adlandırılması gerektiğini savundular. Bazıları ise Sovyetlerin işletme anındaki hataları öne çıkararak, aslında Çernobil'in bir örneği olduğu grafit tipi reaktörlerin "tasarım hatalarını" gizlemeye çalıştıklarını öne sürdüler.

"Operatör hataları", "yönetim hataları" ya da "tasarım hataları": hepsi nükleer enerji üretimi sürecinin şu veya bu aşamasında yapılan insan hataları. Bu bize başka bir olayın nedenlerini hatırlatıyor mu? Örneğin, 1979'daki TMI kazasının nedenlerini? Gerek TMI, gerekse Çernobil'de belirginleşen şu "insan hataları" saptaması nükleer enerji teknolojisinin kuramsal çözümlemesi için bir çıkış noktası olabilir ve olmalı gibi geliyor bana. Kuramsal çözümlemeye yönelirken şu soruları tartışalım önce: İnsan hataları azaltılabilir veya ortadan kaldırılabiliyor mu? Nasıl?

Şu ünlü ve her zaman imdadımıza yetişen "sağduyu" cevabı veriyor: daha iyi eğitim! Operatörleri, yöneticileri ve tasarımcıları daha iyi eğiterek mesele kalmaz. İyi ama, neye göre, hangi doğrultuda eğiteceğiz? "İşletme yönergelerine sıkı sıkıya uyun" diye

eğitsek, o yönergeleri hazırlayanlar yine insanlar. Onları mükemmel yönerge hazırlamaya nasıl eğiteceğiz?

Ya tasarımcıları mükemmel tasarım yapmaya kim ve nasıl eğitecek?

Var mı mükemmel bir reaktör tasarımı? Bir hatırlatma yapayım: Hiçbir mühendislik tasarımı kusursuz değil, olmaz. Mühendislik bilimleri yanlışlık yapı yapı, kazalar geçire geçire kendini geliştiriyor, kaza olasılığı hep var. Nükleer enerji konusunu düşünürken bu kaza olasılığının kaldırılmazlığını ciddiyle dikkate almamız gerekiyor. Çünkü nükleer kazaların sonuçları kitlesel ölümlere yol açabiliyor, hem de yıllara, on yıllara yayılan bir biçimde. Nükleer kazaların bu özelliğine yeniden döneceğiz.

Eğitim konusunu tartışırken dikkate almamız gereken bir nokta da TMI Raporunda belirtilen, "nükleer enerji konusundaki düşünce biçimimizi toptan değiştirmemiz gerekliliği: nükleer enerji doğası gereği tehlikelidir." Viyana toplantısında Sovyet delegelerin eleştirileri cevaplarırken değindikleri bir nokta ilginç: Çernobil kazasına kadar Sovyet nükleer santrallerinin gösterdiği güvenlik performansı, Çernobil'deki operatörlerde kaza olasılığını ciddiye almama tavrına, rehavete yol açmıştı. Demek ki, eğitimin bir boyutu ve herhalde en önemlisi, "kafaların değişmesi", olaylara bakış açılarının yenilenmesi.

Çernobil'den sonra Sovyetlerin tüm nükleer santral görevlilerini yeniden eğitmeye başladıkları, güvenliğe verdikleri önemi artırdıkları haber veriliyor. Bu çabaların sonuçlarının başarı ölçüsünü henüz bilmiyoruz. Fakat, Amerika ile ilgili bazı bilgiler var elde, 1979 TMI kazasından sonra kafaların ne ölçüde değiştiğine ilişkin: Ohio'daki Davis-Besse santralının yöneticileri 1979'da soğutma sistemindeki bozukluklar nedeniyle uyarılmışlardı. Uyarılar umursanmadı. 9 Haziran 1985'te, sonuçları ciddi olmayan, dışarıya radyasyon sızmadan durdurulan bir kaza meydana geldi. Kaliforniya'daki Rancho Seco santrali Mart 1987'de (hem TMI hem de Çernobil'den sonra), operatörlerin görev başında uyudukları saptandığı için kapatıldı. Listeyi uzatmadan 1987 itibarıyla Amerika'daki santrallerin yüzde 10'unun güvenlik nedenleriyle kapatılmış olduklarını belirtiyim.⁽¹¹⁾ TMI'den bu yana Amerika'da kafalar ne kadar değişmiş dersiniz?

Yetersiz bakım: Kaliforniya'da Rancho Seco nükleer santrali...

Komisyon Raporu, yukarıda aktardığım insan hatalarının hepsinin kökeninde ortak bir neden olduğu saptamasını yapıyor: nükleer enerjinin tehlikesiz olduğu biçimindeki yanlış ve yaygın inanç. Komisyon bu düşünce biçiminin tamamen tersine çevrilme-

BİR KURAMSAL YAKLAŞIM

Buraya kadar anlattıklarımın şü noktaları çıkarabilirsiniz: nükleer enerji doğası gereği tehlikelidir. Üretim sürecinde oluşabilecek kazalar kitlesel ölümlere ve on yıllarca sürebilecek çevre kirlenmesi ve sağlık sorunlarına yol açma potansiyeline sahiptir. Nükleer kazaların oluşumunda insan hataları baş rolü oynamaktadır. Bunlar A.B.D. ve S.S.C.B.'de gözlenen olaylardan elde edilen ortak bulgular.

Bu görgül bulguları bir kuramla açıklayabilir miyiz? Bunu yapabilirsek nükleer enerji konusunu anlayabilmek ve bu konuda tavır alabilmek için sağlam bir zemin elde edebiliriz demektir.

Yukarıda sözünü ettiğim, Charles Perrow'un "Normal Kazalar" adlı kitabında geliştirdiği kuramsal yaklaşım iç tutarlılığı ve olabilecek kestirebilme açısından aydınlatıcıdır. Kitap günümüzde var olan pek çok "teknolojik sistemi" (uçak, denizaltı, DNA araştırmaları, barajlar, kimyasal üretim birimleri, uzay uçuşları, nükleer reaktör ve silahlar) kapsamakla birlikte, esas çıkış noktası olarak nükleer enerjiyi almaktadır. Yukarıda da belirttiğim gibi, Perrow ikinci bölümde örkütücü bir öngörü yapıyor ve bu öngörü 1986'da gerçekleşiyordu. Perrow'un öngörüsünü A.B.D.'de pek yaygın olan kehanet tüccarlarının yaptıklarından ayıran ciddi kuramlaştırmaya çabasıydı. Nasıl kuramlaştırıyordu Perrow?

Kitap şu tezle açılıyor: Öyle bazı teknolojik kazalar vardır ki, ne kadar güvenlik önlemleri alırsanız alın önleyemezsiniz. Bu kazalar, ilgili teknolojik sistemin örgütlenme biçiminden kaynaklanır. Bu sistemler öyle örgütlenmişlerdir ki, parçaları, birimleri arasında önceden kestirilemeyecek etkileşimler ve farklı birimlerde aynı anda ortaya çıkabilecek bozukluklar, tüm sistemin işleyişini altüst eder ve sistemin tümü "kazaya uğrar". Bunlara "sistem kazaları" ya da "normal kazalar" diyor Perrow.

Perrow'un kuramında teknolojik sistemlere ilişkin iki temel kavram var: sistem birimlerinin "sıkı ya da gevşek eşleşmeleri" (tight or loose coupling) ve birimler arasındaki "etkileşimin doğrusal veya karmaşık" oluşu (linear or complex interactiveness). "Sıkı eşleşme" sistemdeki işlemler arasında zaman aralığının az olması, bir diğer deyişle, işler iyi gitmediğinde olaya müdahale edip gidişi durdura-

bilme şansının azlığı, ya da hiç olmaması anlamına gelir. "Gevşek eşleşme" ise tam tersi. Sıkı eşleşme sistemdeki verimliliği artırırken, esnekliği azaltıyor. Nükleer reaktörlerdeki temel işlem birimi olan çekirdek tepkimesi sıkı eşleşmenin en güzel örneklerinden biridir. Atom parçacıklarının enerjisi çevreye yayan hareketleri öylesine hızlı ki, bir kez başladı mı hiçbir insan müdahalesinin bunu durdurması olanaklı değildir. Öte yanda "karmaşık etkileşim" kavramını Perrow, izleyeceği yön önceden kestirelemeyen, anlaşılamayan (yani "doğrusal" olmayan) olaylar zinciri anlamında kullanıyor. Yine çekirdek tepkimesi bunun iyi bir örneği: bir atom parçacığının hareketinin ne yönde olacağı ve dolayısıyla hangi atomun çekirdeğine çarpıp onu hareketlendireceğini bilemiyorsunuz.

Perrow'a göre, teknolojik sistemlerin örgütlenmesinde sıkı veya gevşek eşleşme ile karmaşık veya doğrusal etkileşimin çeşitli bileşimleri bulunuyor ve bazı sistemler içinde bu bileşimler zamanla değişebiliyor. Sistemleri tasarlayanlar, örneğin bir yandan sıkı eşleşmeyi (yüksek verimliliği) korurken, öte yandan etkileşimi doğrusal hale getirmeye çalışarak, sistemde olayların öngörülebilirliğini, denetlenebilirliğini, dolayısıyla da güvenliğini artırmaya çalışabiliyorlar. Bazı sistemlerde sıkı eşleşme ile karmaşık etkileşim (hızlı tepkime ile olay zincirinin önceden kestirilememesi) birlikte bulunuyor ve bu bileşim o sistemde kazaların olmasını kaçınılmaz ("normal") hale getiriyor. Perrow'un "normal kazalar" dediği durum Türkçede "görünür kazalar" ya da "geliyorum diyen kazalar" olarak adlandırırsak konuşma dilimize de yakın olacak. Sistemin yapılışı gereği bu kazalar "geliyorum" diyor.

Çözümlemeleri sonunda Perrow, sıkı eşleşme ile karmaşık etkileşimin ölümcül bileşimine sahip olan ve dolayısıyla görünür kazaların adayları teknolojik sistemleri şöyle saptıyor: nükleer silah sistemleri, nükleer enerji reaktörleri, DNA araştırmaları, kimyasal üretim birimleri, uzay uçuşları, uçaklar ve askeri erken uyarı sistemleri. Bu noktadan sonra bir adım daha atarak kazaları, etkilerinin yaygınlığı ve kalıcılığı açısından sınıflandırıyor. Sonuçta, nükleer silahlar ve nükleer enerji üretimini, bu sistemlerde ortaya çıkabilecek kazaların

yol açabileceği ölümlerin sayısal ve on yıllarca uzanan kalıcılığı nedeniyle, terk edilmesi gereken sistemler olarak saptıyor.

Kazaların görünür olduğu diğer sistemlerde sonuçlar farklı: 1986'da Amerika'da Challenger uzay mekiği patladığında 7 kişi ölmüştü. Uçaklarda ölü sayısı 100'ü aşabiliyor. Fakat bu sistemlerde kazaların sonuçları orada sona eriyor. Nükleer kazalarda ise radyoaktif maddelerin ömürlerinin uzunlukları nedeniyle çevreye, suya, toprağa yayılan radyasyon, türlü yollarla insanları etkilemeye, öldürmeye devam ediyor yıllarca. Çernobil'de gözlemlendiği gibi radyoaktif maddelerin rüzgârlarla taşınması nedeniyle bu etkiler kaza bölgesinin çok ötelere, örneğin Güney Fransa'ya ulaşabiliyor.

BAZI SORUNLAR

Perrow'un kuramlaştırmasını basitleştirerek özetledikten sonra akla gelebilecek bazı noktaları irdelemek istiyorum. Denebilir ki, "sıkı eşleşme" ile "karmaşık etkileşim" in bileşiminin tehlikeli sonuçları nükleer reaktörlerdeki çekirdek tepkimesi için geçerli olabilir, ama zaten bunların tasarımlarını yapanlar böylesi tehlikelerin farkında. Bu tehlikeli bileşimi denetim altında tutmak için önlemler alıyorlar. Aslında nükleer santral dediğimiz yapı, merkezinde oluşan çekirdek tepkimesinden çıkan enerjiyi kuşatmak, denetlemek, güvenli bir biçimde kullanılır hale getirmek için oluşturulmuş bir sistem. Bu kuşatıcı sistemleri geliştirmek güvenlik sorununu azaltmaz mı?

Bu biçimde düşünmek bir ölçüde rahatlatıcı olabilir. Fakat unutulmaması gereken bir nokta var: çekirdek tepkimesindeki sıkı eşleşme, karmaşık etkileşim ve sonuçta çıkan enerji o düzeyde ki, bunları denetlemek için yapılan sistemler yine sıkı eşleşmiş ve karmaşık olmak zorunda. Üstelik, nükleer santral sistemini düşünürken önemli bir öğeyi unutmamak gerekir: insan. İnsan çevresiyle çok yönlü etkileşimlere (biyolojik, psikolojik, toplumsal, kültürel) giren, dolayısıyla davranışları her zaman kestirilemeyen bir varlık. Perrow'un kavramını kullanırsak, bu özellikler insanın içinde bulunduğu sistemin "karmaşıklığını" artırıcı etki yapıyor.

Çernobil ile ilgili Sovyet raporunu hatırlayalım. Neden operatörler, yöneticiler bilgisayardan beş kez alınan

tehlike sinyallerine rağmen, deneyi durdurmadılar? "Şimdiye kadar olmayan, şimdi de olmaz" rehabetiyle mi hareket etmişlerdi? Deneyi yöneten elektrik mühendisi, ne pahasına olursa olsun deneyi sonuçlandırıp kendini göstermek hirsına mı kapılmıştı? Her neyse, olayların akışı içerisinde önceden kestirilemeyen davranışlarda bulunmuşlardı oradaki insanlar.

Nükleer Enerjiye karşı gösteriler: "Çernobil burada da olabilir."

Bu gibi konularda düşünürken çoğu kez aklımıza geliveren bir "çözüm" otomasyon ya da bilgisayarlaştırma oluyor. Öyle ya, insan etmeni karmaşıklaştırıyorsa, onun yerine "doğrusal" bir mantığı olan bilgisayarı ve onun yönettiği robotları koyalım. Evet, şimdiki yapılarıyla bilgisayarların doğrusal sistemler olarak tasarlandıklarını söyleyebiliriz. Bilgisayar sistemine giren bilgi birimlerinin önceden belirlenmiş doğrusal yollar izlemeleri öngörülüyor.

Ancak bazı sorunlar var bu tasarlanmış doğrusallığı bozabilecek. Bilgisayarın üretiminde, özellikle de yongaların (chip) yapımında insanoğlu hata yapıp, devreleri yanlış bağlayabilir. Bilgisayar sisteminin işlemesi için, yongalar ve donanımlar (hardware) yanısıra, bir de yazılımlara (software) gereksinimi var. Bunları da insanlar yapıyor. Bazan onbinlerce kodun bileşiminden ve birbirleriyle etkileşen dosyalardan (file) oluşan yazılımlarda, hata olasılığı her zaman var. Gerek donanımların üretiminde, gerekse yazılımların hazırlanmasında yapılacak küçük hatalar, bilgisayar sisteminde kestirilmeyen sonuçlara yol açabiliyor. Diğer bir sorun da bilgisayarın fiziksel ve kimyasal çevresiyle etkileşim içinde bulunması. Isı, toz ve manyetik alan gibi etkilerin çevre-

de bulunması bilgisayarda umulmadık davranışlara yol açabiliyor. Demek ki, bilgisayar insanın yerini aldığı anda karmaşıklaştırmayabiliyor. Üstelik bilgisayarın işlem hızının insana göre çok yüksek olduğu hatırlanırsa, sistemdeki sıkı eşleşmeyi iyice artıracığı, bunun da gerekli olabilecek, dışardan insan müdahalesi şansını azaltacağı görülür. Sonuç olarak, nükleer enerji sistemini bütünüyle bilgisayarlaştırsak da, bu bizi görünür kazaların yapısal nedenlerinden uzaklaştırmıyor.

Okuyucunun aklına, büyük bir olasılıkla, şu soru da gelmiştir: Nükleer santrallerin ekonomiye sağladığı katkılar göz önüne alındığında (ucuz enerji, istihdam, vb.), yaratacağı tehlikenin riskini ekonomik yararlarıyla karşı karşıya koyup, bu riskin göze alınmayacağına karar versek daha doğru olmaz mı?

Bu zaten yapıyor. "Risk değerlendirilmesi" (risk assessment) denilen matematiksel yöntemler bu gibi çözümlemeler için geliştirilmiş. Bu yöntemlerde, bütün matematiksel görkemlerine karşın, basit bir yaklaşım esas alınıyor: insan hayatına bir değer biçilip, bu değer diğer ekonomik değerler ile parasal olarak karşılaştırılıyor. Yani insan hayatı da bir meta sayılıyor. Dönemin genel ideolojik çerçevesine uygun olduğu için, Amerika'da Reagan döneminde hayli yaygınlaşan yöntemler risk değerlendirilmesi ve benzerleri... Her malın parayla ölçülebilir bir değeri varsa, insan hayatının da... Örneğin, siz kendi hayatınıza kaç TL değer biçilmesini uygun buldunuz? İsterseniz A.B.D. doları olarak hesaplayalım, devalüasyonlarla değeri düşmez hiç olmazsa!

SONUÇ

Nükleer enerji teknolojisi konusuna, görgül bulgularla Perrow'un kuramlaştırmaya çabasını birleştirerek bir yaklaşım geliştirmeye çalıştım yazı boyunca. Bu yaklaşım ve vardığı sonuçlar tartışılabilir. Nükleer enerji gibi yaşamsal önemi olan bir konuya ilişkin oldukları için, enine boyuna tartışılmalı da. Bu tartışmanın önemi sadece nükleer enerji ile sınırlı değil. Genel olarak "teknoloji" diye adlandırdığımız nesne, ilişki ve süreçler toplumunun daha iyi anlaşılması için de önemli.

Temel noktalarımı bir kez daha vur-

gulayayım: "Teknoloji" ve toplumla etkileşimi konusunda genellemeler yapmak yerine, her teknoloji kendi özgünlüğü içerisinde incelenmelidir. Nükleer enerji teknolojisi bu biçimde incelendiğinde, insan etmeninin bu teknolojik sistemin önemli bir parçası olduğu görülür. Nükleer enerji teknolojik sistemi, yapısı gereği, denetimden çıkıp kazalar yapmaya elverişlidir. Bu kazalar yaygın ve kalıcı sonuçlara yol açma potansiyeline sahiptir. Bunun içindir ki nükleer enerji üretimi terkedilmelidir. □

- (1) "Sağ" in bu konuları iyi anlayıp, daha doğru çözümlemeler yaptığını söylemek istemiyorum. Kapitalist ülkelerde, özellikle 1980'lerde, tartışmasız bir egemenliğe sahip olan Sağ, bilim ve teknolojiyi iyi kullanıyor. Elde edilen ilerleme ve başarıları kendine mal ederek zaten var olan ideolojik hegemonyasını pekiştiriyor, işini yürütüyor, işini "bitiriyor", bu da ona yetiyor. Oysa Sol, bu alanda, çoğu kez denetimi dışında olan biteni anlayabilmek, ön görüldüğü geleceğinde yerli yerine oturabilmek, buna göre, şimdiki politik tavrını geliştirebilmek ve harekete geçirmek istediği insanlara inandırıcı, somut mesajlar iletmek zorunda. Bu yüzden Sol'un bilim ve teknoloji konularında kuramsal çözümlemelere ve somut kavrayışlara özellikle gereksinimi var.
- (2) "Teknoloji" kavramının ve özel olarak da "bilgisayar teknolojisinin" tartışılması muhtemelen aynı yazıların konuları olabileceği için burada irdeleniyor.
- (3) Raşit Kaya "Bilimsel Teknolojik Devrim ve Sosyal Düşünce". Bilim ve Sanat, Ağustos 1987.
- (4) "Report of the President's Commission on the Accident at Three Mile Island". 1979.
- (5) Aynı kazayı incelemek üzere A.B.D. Senatosu'nun ayrıca oluşturduğu komite de aynı saptamayı yapıyor: insan hataları. ("Report to the United States Senate: Nuclear Accident and Recovery at Three Mile Island". 1979.)
- (6) Nükleer Enerji Düzenleme Komisyonunda görevli olan ve TMI kazasını yaşamış bir uzmanın anlattığına göre bu kuruluşta olay şöyle gelişti. Cuma sabahı saat 4.00'da başlayan kazanın haberi Komisyon'a ancak akşam üstü, iş bitimi saatinden az önce ulaşmış. Oysa bu konudaki yetkililer kazaların derhal haber verilmesini öngörüyormuş. Haber geldikten sonra da, hafta sonu tatilinin gevşekliliğini yaşamaya başlamış görevliler tarafından ciddiye alınmamış. Akşam herkes evine gitmiş. Cumartesi günü öğleye doğru olayın ciddiye alınmaya başlanmış. Bu kez de, evlerinden çağrılan görevliler Pensilvanya eyaletinin nükleer kaza yöneticilerini ve nükleer santrallerin çevrelerindeki halkı tahliye etme planlarını uzunca süre bulamamışlar. Bu arada eyalet valisi de Komisyon'un uzmanlarının yardımlarından yoksun, halkı tahliye kararını almada tereddüt eder durmuş. Yetkililer arasında işbirliğinin sağlanıp, olayın denetim altına alınması 4 günü bulmuş.
- (7) TMI kazasından 7 yıl sonra, kamuoyunun nükleer enerji ve santral işletmecilerinin denetimi konusundaki tüm duyarlılığına karşın, NRC'nin işletmecilerle aşırı samimi ilişkileri hâlâ günlük basın haberleri arasında yer alabiliyor. Örnek: "NRC, Industry Said to be Too Close", Beverly, Massachusetts Times, 28 Ağustos 1986.
- (8) Charles Perrow, Normal Accidents: Living with High-risk Technologies, New York: Basic Books, Inc. Publishers, 1984.
- (9) Bu ve bundan sonraki olaya ilişkin bilgi ve veriler, başka kaynak gösterilmiyorsa, şu iki kaynaktan derlenmiştir: "Chernobyl: The Soviet Report", Nuclear News, (Special Report) 11 Eylül 1986. "Soviets Assess Cause of Chernobyl Accident", Physics Today, Aralık 1986.
- (10) "The Lessons of Chernobyl", Newsweek, 27 Nisan 1987.
- (11) Ibid.

Perestroyka - Glasnost ve Stalin Dönemi

Alaattin Bilgi

'Yalnız cahil insanlar politikadan uzak durur.'
V.İ. Lenin

Mihail Gorbaçov'un SBKP Genel Sekreterliğine geldiği 1985 yılı Mart ayından beri Sovyet halkının her alanda yapmak zorunda olduğu köklü değişiklikler tartışılmaya başlanmış ve bir dizi önlem yürürlüğe konmuştur. 1987 yılı Ocak ve Haziran aylarında toplanan SBKP Merkez Komitesinde genel sekreter Mihail Gorbaçov, şimdi artık yaygınlaşan adıyla 'perestroyka' ve 'glasnost' politikalarının ana çizgilerini ve iki yıllık uygulamada görülen aksaklıklar ile kaydedilen gelişmeleri kapsamlı raporlar halinde hem ülke içinde, hem de dünyada kamuoyuna sunmuştur.

Gorbaçov'a göre, perestroyka, kapsamı geniş bir sözcüktür ve 'yeni-den yapılanma' anlamına gelen bu sözcük ile, 'devrim' sözcüğü arasında bir eşitlik işareti koymak gerekir. Zira, gerek Merkez Komitesi ve gerekse 1986 yılı başında toplanan 27. Kongre kararlarında öngörülmüş olan "perestroyka ve reformlarımız, toplumsal ilişkilerden oluşan bütün bir sistemde, insanların beyinlerinde ve yüreklerinde, günümüzün psikolojisinde ve çağımızı kavrayış biçiminde gerçek bir devrim niteliğini taşımaktadır."⁽¹⁾ Ancak Gorbaçov, sosyalizmin yenileşme çizgisinin kendi adıyla bağıntılı kılınmasını doğru bulmuyor. Çözüm getirilmemiş sorunların biriktiğini ve bunalım öncesi görünüm alan bu durumun bilincine varan toplumun, değişiklikler için olgunlaştığını ve bunun yolunu açtığını söylüyor. Böylece halk, yeni bir güce kavuşmuş, hem işinde, hem toplumsal yaşamında daha cesur ve etkin hale gelmiştir. Çalışmalarında ve yasalar karşısında

kaçamak yapmak isteyenlerin önü kesilmiş ve bunlar sinmişlerdir. "Çünkü, tüm etkinliğini sergileyebildiği takdirde, kamuoyunun gücünden daha büyük bir güç yoktur ve böyle bir güce ancak eleştiri, özeleştir, yaygın bir açıklık kazandırabilir. ... Kaldı ki açıklık bir defaya özgü bir önlem değildir, bugünkü Sovyet yaşamının bir normudur, sürekli ve kesintisiz bir süreçtir; bu sürecin akışı boyunca bir yandan görevler yerine getirilirken, öte yandan eskilerden daha güç yeni görevler gündemde yer almaktadır."⁽²⁾

Görüldüğü gibi Gorbaçov, perestroykanın bir devrim niteliğinde olduğunu, hareketin kendisiyle var-kaim olmadığını, o olmasa da bir başkasının bu harekete öncülük edeceğini, yeni uygulanan politikaların toplumsal bir gereksinmeden doğduğunu ve bu uygulamanın kesintisiz bir süreç olduğunu vurguluyor.

TARİHSEL KÖKENLERİ OLMADAN ULUS OLAMAZ

1987 yılı, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin 70. yılıydı. Sovyetler Birliği bu yetmiş yılda sosyalist devrimi gerçekleştirdiği gibi, ezilen ve sömürülen halkları sefalet ve yoksulluktan kurtarmış, eşitlik, toplumsal adalet ve toplumsal gelişme yolunda büyük adımlar atmış, halklar ve milliyetler arasında yapılan ayrımı ortadan kaldırmıştır. Sanayi ve tarımda yapılan köklü değişimlerle, neredeyse ortaçağ karanlığında yaşayan Rus mujikleri ile diğer ulusların köylüleri, ya tarım ya sanayi işçisi haline gelmiş, kişilik kazanmıştır. Bu arada, İkinci Dünya Savaşı'nda, Alman nazizmini yenerek tüm dünyayı faşizmin zulmünden ve tehlikesinden kurtaran gücün de yine Sovyet halkı ile yöneticilerinden kaynaklandığını unutmamak gerek. Ne var ki bütün bu başarılarla karşın

Sovyetler Birliğinde, toplumun gelişmesinde ortaya çıkan çelişkilerin derinleştiği, zamanında çözümlenmediği için gitgide biriktiği, ve daha önemlisi bir bunalım öncesinin biçimlerine büründüğü görülmüştür. Toplum hayatını, bütünlüğü ve karmaşıklığı içinde görmek durumunda olan Partinin, toplumsal gelişmeleri olduğu kadar, bu çelişkileri ve yapılan yanlışları, karşılaşılan başarısızlıkları görmezlikten gelmesi olanaksızdı. İlk ve önemli eleştiri ya da daha doğrusu 'açıklama' 1956 yılında ünlü 20. Parti Kongresi'nde zamanın Parti Birinci Sekreteri Kruşçev tarafından yapıldı. Burada, ekonomik sorunların eleştirisinden çok, Stalin döneminde Sovyet insanının hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi konusunda yapılan açıklamaları, hem Sovyetler'de ve hem de bütün dünyada büyük yankılar uyandırdı.

Gorbaçov'un, Stalin dönemi ile ilgili değerlendirmelerine daha sonra değinmek üzere burada yalnız, bu dönemle ilgili olarak kendisine sorulan bir soru üzerine verdiği yanıtın bir özeti önemli ipuçları taşıdığı için vermek istiyoruz. Gorbaçov, Sovyetler Birliği tarihinin, bir bütün halinde görülmesi gerektiğini, Ekim Devriminden sonra yaşanan her günün kıymetini bilmek zorunda olduklarını söylüyor. Sosyalizmin temelini atmış ve ilerlememizi olanaklı kılmış olan kuşaklara gerekli saygının gösterilmemesi düşünülemez diyor. "Elbette yanlışlıklar, hatta trajediler olmuştur. Bence 1937 ve 1938 yıllarında olanları asla hoşgöremeyiz ya da haklı gösteremeyiz, bunu yapmak hakkına da sahip değiliz. Asla! Bunun sorumluluğu, o zamanlar iktidarda olanlara aittir. Ama bu durum, bugün eriştiğimiz noktanın, bu sınavlardan geçmiş olan partinin ve halkın gerçekleştirebilmiş oldukları şeylerin önemini azaltmaz. ... Devrimimizden sonra yalnız ülkemizde değil, ama bu-

tün dünyada pek çok şey değişti. Bunları bütününü kavramak, tek yanlı görüşlerin rehberliğinde ilerlemekten kaçınmak gerekir. Bu nedenle Ekim Devrimi üzerine, sosyalizm üzerine, kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, devrim ve sosyalizmin gelişmesi sayesinde nelere eriştiğimiz üzerine yüksek sesle konuşmak istiyoruz. Tarihsel kökenleri olmadan ulus olamaz. Köksüz ağaç kuruyup gider."⁽³⁾

Gorbaçov'un kimi yerlerinin altını çizdiği bu sözleri, yorum gerektirmeyecek denli açık. Ancak genel sekreter bunun, sansasyona kaçmadan, sorumluluk bilinciyle tartışılması gerektiğini, halkın yazgısının sözkonusu olduğu bir zamanda öfkeye ve alaya yer olmadığını da vurguluyor.

20. PARTİ KONGRESİNDEN SONRA

Şimdi biraz geriye dönerek 20. Kongreden on yıl sonra 1966'da Genel Sekreter Brejnev zamanında yapılan 23. Kongreye bir göz atarsak, bu Kongrede, geçen dönemde Kruşçev'in, ekonomik alanda ve özellikle tarımın içine düştüğü durgunluktan kurtarma çabalarının başarılı olmadığına vurgulandığını görürüz. Bu başarısızlığın başlıca nedeni olarak zorunlu yüksek savunma harcamalarının yanı sıra Kruşçev'in 'eşgüdüm-lü olmayan denemeleri', ya da Kongrede söylenen sözlerle, 'ekonomik sorunlara subjektif yaklaşımı' gösterildi.

Stalin dönemi ile ilgili açıklamalara gelince. Kruşçev'in yaptığı bu açıklamalardan sonra yürütmek durumunda bulunduğu de-stalinizasyon (Stalinçilikten arınma) politikasının, moral ve politik bir çıkmaza yol açtığı görülür. Zira bu politika, inandırıcı olmayan, tutarsız ve 'duygusal' bir temele dayanıyordu. Sovyet halkına, herşeyden önce, Stalin döneminin ve kişiye tapma zayıflığının nedenleri açıklanmamıştı. Stalin, bir çağın bütün kötülüklerinin, Sovyet halkının bütün çektiğinin, ekonomik gelişme ile Alman nazizmine karşı kazandığı zafer için katlandığı sıkıntıların sorumlusu gibi gösteriliyordu. Yaratılan ve ağıraksak işleyen bürokratik mekanizmadan Stalin suçluydu ama, on yılda bu mekanizmanın tek dışlisi bile değiştirilmemişti. Stalin çevresinde do-

ğan efsane yıkılmak istenmişti ama yerine bir gerçek konulamamıştı. Putlar ve tabular yıkılırken doğması doğal olan boşluk, olumlu ve gerçekçi politikalar ve fikirler ile doldurulmadığı için özellikle genç aydınlar arasında bir kötümserlik, düş kırıklığı ve adamsendeciliğin yaygınlaşması doğaldı. Karamsarlık ve umursamazlık yaygınlaşıp toplumun bünyesinde yer edince, ideolojik bir boşluk doğması kaçınılmazdır. İşte bu sırada ilerici bir hamle olması gereken de-stalinizasyonun, halka gerçek bir seçenek getirmemesi nedeniyle neredeyse gerici bir hareket halini aldığı görülür. Bütün bunların yansımaları, toplumsal yaşamın yanısıra, o dönemin sanatında ve edebiyatında da farkedilir. Bu dönemde yazılan ve anti-stalinist temaları işleyen orta halli yapıtlar, sırf anti-Sovyet bulundukları için batıda birer sansasyon yaratmayı başarmışlardır.

Sovyet Komünist Partisi'ne, Genel Sekreter Brejnev ile Başbakan Kosiğ'in egemen olduğu sırada yapılan 23. Kongrede, tarımda hâlâ üstesinden gelinemeyen durgunluğun giderilmesi, ülkenin buğday gereksinmesini karşılayabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ile, sanayide verimin yükseltilmesinin sağlanması amaçlandı. Bizi asıl ilgilendiren 'Stalin' konusunda ise Kongrenin, politik alanda kimi reformların yapılması kararını aldığı, ancak, de-stalinizasyonun daha ileriye götürülmesinden caydığı görüldü. Parti denetiminin tekrar sıkılaşması ve resmi görüşlerin kabullenilmesi amaçlanıyordu. Bunun elbette yaratılan 'çalkantıların' durdurulması gibi bir nedeni vardı ama aslında yapılması gerekli olan, Kruşçev'in başlattığı fakat yarıda kalan de-stalinizasyonun devamı ve Stalin döneminin eleştirel bir incelemesinin yapılarak gerçekleştirilmesiydi. Bu, Sovyetler Birliği'nin girdiği ideolojik çıkmazın aşılması için birinci derecede önemliydi. Bir kez başlandığına göre, yetişen yeni kuşakların, yarı doğrularla değil, Stalinçiliğin etkilerinin silindiği bir ortamda yaşaması, yaratması ve politika yapması, yaşadığı ikilemin açmazından kurtulması zorunluydu. Kısacası 23. Kongre, Stalin sorunu açısından, bir geriye dönüş ve sorunun ertelendiği bir kongre oldu. 1982 yılına kadar süren Brejnev dönemi, merkezi planlamaya biraz esneklik kazandırma çabaları dışında, Sovyetler

Birliğinde en tutucu ve duragan dönem olmuştur. Daha sonra genel sekreterliğe gelen Yuri Andropov ve Çernenko dönemlerinde ise ne ekonomik ne de politik alanda önemli bir adım atılmadı.

MİLYONLARIN KATILIMI VE DEMOKRATİKLEŞME

Bütün bu radikal olmayan reform girişimlerinden, duraksamalardan, geriye dönüşlerden sonra, yeni Genel Sekreter Mihail Gorbaçov'un, ekonomi ve politik alanlarda getirdiği eleştiriler ve gösterdiği hedefler birer devrim niteliğinde olduğu gibi, Stalin konusundaki tutumu da açık ve gerçekçidir. Gorbaçov, ekonomide işletme biçim ve yöntemlerinin hantallığının, hareketsizliğinin, dinamizmin zayıflamasının, bürokrasinin tırmanmasının önemli tıkanıklıklara ve zararlara yol açtığını, toplum hayatının durağanlaştığını söyleyebiliyor ve, "Durum değişiklik gerektiriyordu; hem yerel hem de merkez organlarında garip bir zihniyet egemen olmaya başladı: Herkes, hiçbir şeyi değiştirmeden, işler nasıl iyileşebilir? diye kendi kendine soruyordu. Ama bu mümkün değildir, yoldaşlar. İnsan bir an durursa, bir kilometre geride kalır. Olgunlaşmış sorunların çözümlenmesinden kaçınılamaz. Böyle bir tutum, ülkeye, devlete, partiye çok pahalıya mal olur. Bunu yüksek sesle ve anlaşılır bir dille belirtmemiz gerekiyor!" diyordu.⁽⁴⁾ Bütün bunlardan, Partinin ve Devletin yönetici organları sorumluydu. Lenin'in, bir teorinin değerinin, 'gerçekten varolan bütün çelişkilerin' tam bir tablosunu sağlamak olduğu biçimindeki öğretisi çoğu kez kulak ardı edilmişti. Sosyalizmin teorik kavramları, toplumun yüz yüze geldiği ve çözmeye çalıştığı sorunların tamamen farklı olduğu 1930'lar ve 40'lardan beri neredeyse aynen kalmıştı. "Gelişen sosyalizm, itici güçleri ile çelişkilerinin diyalektiği ve toplumun o gün içinde bulunduğu koşullar, derinlemesine bilimsel araştırmaların konusu yapılmamıştır... Lenin'in, sosyalizm konusundaki düşünceleri yüzeysel olarak yorumlanmış ve çoğu kez teorik derinliği ve anlamı sığlaştırılmıştır. Kamu mülkiyeti, milliyetler arası ilişkiler, çalışma ve tüketim ölçüleri, kolektifleştirme, ekonomik yönetim yöntemleri, halk yönetimi ve özyönetim, bürokratik aşırılıklarla mü-

Stalin, 7 Kasım 1941'de, 1917 Ekim Sosyalist Devrimi'nin yıldönümü dolayısıyla yapılan geleneksel askeri geçit törenini izlerken. Törene katılan birlikler Kızıl Meydan'dan doğruca Cephe'ye hareket ettiler.

cadele, sosyalist ideolojinin devrimci dönüştürücü niteliği, eğitim ve insan yetiştirme ilkeleri, Parti ve toplumun sağlıklı gelişmesinin güvenceleri gibi temel sorunlar için bu hep böyle olmuştur." (5)

Peki, bütün bu olumsuz gelişmelerin ve eğilimlerin çaresi nedir? Bu soruya Gorbaçov şu yanıtı vermektedir: "Denemelerimiz göstermiştir ki, başarı ancak, Partinin, hükümetin, ekonomik organların, çalışan insanların büyüyen politik ve sosyal etkinliklerinden yararlanılması ile elde edilebilir. Açıkça söylemem gerek: eğer demokratikleşme politikasını azimli ve tutarlı bir biçimde izlemeyi başaramazsak, yeniden yapılanmanın -perestroyka'nın- yüklediği görevleri yerine getiremeyiz. Lenin'in şu sözcüklerini anımsayalım: '... Yapmak istediğimiz değişiklik ne kadar derin olursa, buna karşı ilgiyi ve akılcı tutumu o denli

fazla uyandırmalı ve milyonlarca insanı bunun gereğine o denli fazla inandırmalıyız.' İşte bu gün, perestroykanın bu aşamasında bu Lenin'in ilkeleri izlemeliyiz." (6)

Görüldüğü gibi Gorbaçov, perestroykanın temel koşulu olarak **demokratikleşmeyi** görüyor. Açıklığın -glasnost'un-, demokratizmin gelişmesinin kolay işleyen bir süreç olmadığını, çıkarıcıların direnmesi ile karşılaşacağını da biliyor. Partinin, hükümetin ve ekonomik organların, daha büyük demokrasi koşulları altında çalışmayı öğrenmesi gerektiğini söylüyor. "Bunun nasıl yapılacağını öğrenmek gelecekteki bir tarihe bırakılmaz; bu ders hemen şimdi ve büyük bir çabayla öğrenilmelidir. Parti komiteleri ile örgütler ve yetkili devlet organları, kamu oyu ile sürekli temas halinde olmalı, alacakları kararların, yapacakları işlerin doğruluğunu sap-

tamada bundan yararlanmalıdır. Hal-kımız, hem politik alanda ve hem de uygulamada demokratikleşmeden yadırır." diyor. (7)

STALİN DÖNEMİNİN OBJEKTİF DEĞERLENDİRİLMESİ

Gorbaçov'un, Stalin dönemi ile ilgili düşünce ve değerlendirmelerini, geniş olarak, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin, 70. yıldönümü dolayısıyla, Yüksek Sovyetler Kutlama Oturumu'na sunduğu raporda bulabiliriz.

Lenin sonrası dönem, yani yirmili ve otuzlu yıllar, Sovyetler Birliği tarihinde özel bir yere sahiptir. On beş yıl içerisinde, köklü toplumsal değişiklikler gerçekleştirilmiş, yeni toplumun temellerinin atılmasında söz konusu döneme inanılmaz işler sığdırılmıştır. Sanayileşme, kolektifleştirme, kültür devrimi, çok uluslu devletin güçlenmesi, Sovyetler Birliğinin uluslararası konumunun yerleşmesi, ekonomiyi ve toplumu yönetmenin yeni biçimlerinin geliştirilmesi hep bu dönemde gerçekleştirilmiştir. "Yıllardır, o döneme, tekrar tekrar dönüyoruz. Bu doğaldır. Çünkü, o yıllar, dünyanın ilk sosyalist toplumunun kurulduğu başlangıç yıllarıydı. Tarihsel boyutlarda ve tarihsel anlamda kahramanca bir girişimdi. ... o dönemin ve tarihimizin bütün öteki dönemlerinin, doğru bir değerlendirilmesine gereksinimimiz var... hele şimdi, perestroyka bütün hızıyla ilerlerken. Bunları politik hesaplaşmalar için ya da, başkalarının dediği gibi, boşalmak için değil, geçmişteki kahmanca olan her şeye hak ettikleri saygıyı göstermek, hatalardan ve yanlış hesaplamalardan dersler çıkarmak için gereksinimimiz vardır." (8)

diyen Gorbaçov, o dönemin keskin ideolojik mücadeleler ve siyasi tartışmalarla geçtiğini söyler. Temel sorun, ülkede sosyalizmin kurulup kurulamayacağı ve ekonomik dönüşümlerin yapılabilmesi için gerekli yön ve biçimlere ilişkin teorik ve pratik çalışmalarla, ülkenin somut tarihsel koşullarında bunların nasıl hayata geçirilebileceğine ilişkin tartışmalardır.

Ülkedeki büyük sosyalist dönüşümlerin gerçekleştirilmesi, acil sorunların çözülmesi gibi çetin görevlerin yanı sıra, genç Sovyetler'in düşman kapitalist ülkelerle çevrilmesi de bu çalkantılı yıllarda çıkış yolunu bulmayı güçleştiriyordu. Parti yöneticileri arasındaki kişisel çekeme-

mezlikler ile küçük burjuva eğilimleri Parti örgütünü tedirgin ediyor, dikkatleri can alıcı işlerden ayırıyor, çalışmaları engelliyordu. Partide bölünmeyi kışkırtanlar vardı. "Bu, her şeyden önce, Lenin'in ölümünden sonra, Parti liderliği için aşırı taleplerde bulunan, ve böylece, Lenin'in kendisi hakkında, aşırı kendisini beğenmiş, daima yalpalayan ve aldatan bir kişiliğe sahip olduğu görüşünü tamamiyle haklı çıkaran Leon Trotski için geçerlidir." (9)

Troçkistler, kapitalist kuşatma altında tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını, devrimin başka ülkelere yaygınlaştırılmasını, ülkenin sıkı bir askeri yönetimle idare edilmesini istiyorlardı. Zinoviev ile Kamanev'in önderlik ettikleri **Yeni Muhalefet** ile birleşerek Partide sürekli tartışma çıkartıyorlar ve partinin bölünmesine bel bağlıyorlardı. "Kısacası, Joseph Stalin'in önderlik ettiği, Parti'nin öncü çekirdeği Leninizmi bu ideolojik mücadelede korudu... O günün iç ve dış somut koşulları, sosyalist kuruluşun hızında önemli bir artışı gerektiriyordu. Buharin ile yandaşları, hesaplamalarında ve teorik önermelerinde, otuzlu yıllarda sosyalizmin kuruluşunda, zaman faktörünün pratik önemini küçümse-diler. Birçok bakımdan konuları, dogmatik düşünceye ve somut durumun diyalektik olmayan değerlendirilmesine dayanıyordu. Buharin'in kendisi ve yandaşları, çok geçmeden hatalarını kabul ettiler." (10)

Gorbaçov, Stalin döneminin değerlendirilmesi devam ederken, 1930'ların bütün kazanımlarının, Partinin ileri sürdüğünden başka bir yolla gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu söyler ve "Emperyalist saldırıların tehdidinin gözle görülür biçimde arttığı o koşullarda, giderek daha çok, demir örs ve kara sabandan, en kısa zamanda gelişmiş endüstriyel bir ekonomiye geçmenin ve hatta yarışmanın zorunlu olduğunu gördü. Aksi halde Devrim davası kaçınılmaz olarak kaybedilmiş olacaktı." (11) der. Alman faşizmine karşı verilen İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın sonuçlarına değinirken de "Zaferin kazanılmasında bir öge de, Joseph Stalin'in, savaş yıllarında gösterdiği, müthiş siyasi irade, kararlılık, dayanıklılık, halkı örgütleme ve yönetmede gösterdiği beceridir. Fakat savaşın asıl yükünü, halkın kendi et ve kanından oluşturduğu, cesaret ve yurduna bağlılık timsali olan sıradan Sov-

yet askeri çekmiştir," diye ekler. (12)

Bu dönemde tüm başarılarla karşın, katı merkezîyetçilik gelişmiş, Parti ve hükümet liderliğine dayalı bir yönetim biçimi ortaya çıkmış, bürokrasi güçlenmiştir. Kırsal kesimde, kulaklara karşı orta köylülüğün ittifakı sağlanamamış, kolektifleştirmede büyük ihlaller görülmüştür. Bu aşırı merkezîyetçiliği, vatandaş hukukunun çiğnenmesini ve o dönemde uygulanan yöntemlerin ortaya çıkmasını Gorbaçov, Sovyet toplumunun yeterince **demokratikleştirilmesinin** sağlanamamasına bağlıyor. Bu yüzden Parti içinde ve dışında binlerce insan haksız baskılarla yüz yüze gelmiş, sosyalizm davası ve Partinin saygınlığı ciddi yaralar almıştır. "Şimdilerde, Stalin'in tarihimizdeki rolü üzerinde pek çok tartışma vardır. Onun son derece gelişmiş bir kişiliği vardı. Tarihi gerçeklere sadık kalmak için, hem Stalin'in sosyalizm mücadelesine, kazanımlarının korunmasına yaptığı tartışmasız katkıyı, hem de büyük siyasal yanlışlarını, halkımızın yüksek bir fiyat ödediği ve toplumsal yaşamımız için acı sonuçları olan, Stalin ve etrafındakilerin işledikleri yetkilerin kötüye kullanılmasını görmemiz gerekir." (13)

20. Kongre ile 1956 yılında başlatılan ve her kademededen pek çok Sovyet insanına karşı yapılan suçlamaların araştırılması ve suçsuz görülenlerin saygınlıklarına kavuşmaları hareketi, yukarıda değinildiği gibi 23. Kongreden (1966) sonra durdurulmuştu. Şimdi Merkez Komitesinin 1987 ekiminde yaptığı toplantıda, daha önce bilinenler de dahil olmak üzere, yeni bilgi ve belgeleri eksiksiz inceleyerek bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun bulgularına dayanarak gerekli kararlar alınacak ve bu kararlar, Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarihi konusunda bir araştırma-ya da yansiyacaktır. "Bu mutlaka yapılması gereken bir iştir; çünkü bugün bile tarihimizin sancılı dönemlerinin göz ardı edilmesi, sessizlik ile geçiştirilmesi ve özel bir şey olmadığına inandırma çabaları vardır. Bunu kabul edemeyiz. Bu, tarihsel gerçeklere aldırma, kanunsuz ve keyfi eylemlerin masum kurbanlarının anısına saygısızlık olur. Bunu kabul etmemiz bir başka nedeni de, bu gün demokratikleşme, adalet, bürokrasinin yenilmesi, kısaca perestroyka ya da yeniden yapılanma sorunlarının çözümüne, yalnız gerçekçi bir çözümle-

menin yardım edebileceğidir. İşte bu nedenle, burada da çok açık, kesin ve tutarlı olmalıyız." (14)

"İZLEDİĞİMİZ DEVRİMCİ YOL GÜÇLÜ VE CESUR OLANLARIN YOLUDUR"

İşte Gorbaçov'un Stalin dönemi ile ilgili söylediği sözlerin özeti bu. Hangi devirde ve hangi ülkede bir ulusun geçmişi ile böylesine uzun ve ciddi bir hesaplaşmaya giriştiği görülmüştür? Bu bir sistem sorunu ve sosyalizmin ayırt edici özelliğidir. Eleştiri ve özleştirme, sosyalist toplumun doğal yaşam ilkesi olmalıdır. Stalin ile başlayan çizgi, Khruşçev ve Brejnev dönemlerinden geçmiş ve Gorbaçov'a gelip dayanmıştır. Şimdiki yönetimin ve Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu yeni politikalar, bir noktada, Sovyet toplumunu, **sosyalist demokrasiye** tam olarak ulaştırma çabalarıdır. Bu kısa incelemeyi yine Gorbaçov'un şu sözleriyle bitirmek sanırım uygun olacaktır: "Çok büyük başarılar da yaşadık, büyük kayıplar da verdik. Birçok sınıvdan geçtik. Perestroyka, günümüzün tarihsel meydan okumasına verdiğimiz yanıtıdır. Partimiz ve halkımız, ilk büyük sosyalist devrimin gerçekleştirilmesiyle, sosyalizmin kurulmasıyla, Büyük Anayurt Savaşındaki tarihi zaferiyle o dönemlerin meydan okumasına cevap verdiği gibi, bugünküne de verecektir. Tarihi karar verme göreviyle her karşılaştığımızda, bunu yerine getirmeyi her zaman başardık." (15)

Uzun erimli bu mücadelede SBKP Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un, Sovyet Halkıyla birlikte, bugünün tarihi meydan okumasına vereceği yanıt tüm dünyada merakla izleniyor. □

(1) Mihail Gorbaçov, Glasnost, Asil Neyi İletiyorum?, Dönemli Yayıncılık, Aralık 1987, İstanbul, s. 130

(2) a.g.y., s. 128

(3) a.g.y., s. 142

(4) SBKP MK 27. Kongre Siyasal Raporu, Sorun Yayınları, Eylül 1987, s. 17.

(5) "Reorganization and the Party's Personnel Policy", Novosty Press, Moscow, 1987, s. 11

(6) "On the Tasks of the Party in the Radical Restructuring of Economic Management", Novosty Press, Moscow 1987, s. 30

(7) a.g.y., s. 31

(8) Report of General Secretary Mikhail Gorbachev at the Joint Festive Meeting of the Central Committee of the CPSU, on the 70th Anniversary of the Great October Socialist Revolution, s. 19

(9) a.g.y., s. 22

(10) a.g.y., s. 23-24

(11) a.g.y., s. 26

(12) a.g.y., s. 39-40

(13) a.g.y., s. 31

(14) a.g.y., s. 33

(15) M. Gorbaçov, a.g.y., s. 145-146

"Dünya Güvenliği, iki ülkeli değil çok ülkeli bir sorundur."

Aaron Tovish/Gürhan Uçkan

G. Uçkan: Bize Parlamenterlerin Global Hareketi hakkında bilgi verirsiniz?

A. Tovish: Örgütümüz 1980'de kuruldu ve 37 ülkeden 600 parlamenter içeriyor. Süper güçler arasında diyalogun kopmuş olduğu 1983-1984 yıllarında, bağımsız çizgi izleyen bazı ülkelerin önderlerini, bir araya gelerek bir grup kurmaya ve süper güçleri, silahlanmanın denetim altına alınması için göreve çağırmaya davet ettik. Bu davet üzerine altı ülkenin önderleri, her ay toplanan bir çalışma grubuna yetkili temsilcilerini gönderdiler. Bizler de örgüt olarak bu gruba dahiliz. PGH'nin herhangi bir karar yetkisi yok ama, araştırma olanakları sağlayarak ve şu anda benim yapmakta olduğum gibi, basın ile iletişimi canlı tutarak girişime katkıda bulunuyoruz.

Bu altı ülke nasıl seçildi?

Biz on iki ülkeye başvurduk, bunlardan altısı olumlu yanıt verdi...

Diğer ülkeler hangileriydi?

Bunu açıklamakta bir yarar görmüyoruz. Ya hayır dediler, ya da yeterince hızlı bir girişimde bulunamayacaklarını belli ettiler. Bu altı ülke, hızlı davranarak girişimi oluşturdular.

PGH'nin gelir kaynağı nelerdir?

Bizim New York'taki merkezimizde 10-12 kişilik küçük bir personel kadromuz var. Olanaklarımız kısıtlı. Büyük çoğunlukla özel yardımlara bağlıyız. Gücümüzü, her üyemizin kendi ülkesinde etkin olarak parlamento görevi yapmasından alıyoruz.

İsveç Başbakanı Ingvar Carlsson; daha önce Olof Palme'nin barış girişimleri konusunda önemli bir ağırlığı vardı.

Foto: Gürhan Uçkan

"Dünyanın kaynakları sınırlıdır. Bir tercihte bulunmak zorundayız. Yeteri kadar saban demiri imal etmek için kılıç imalini azaltmak gerekir." Dünyada adil ve kalıcı bir barış sağlamak için girişimlerini sürdüren altı devlet adamı 21 Ocak'ta Stockholm'de yayımladıkları ortak bildiride uluslarının tercihini böyle dile getiriyorlardı.

Bugün, Arjantin Cumhurbaşkanı Raúl Alfonsín, Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreou, Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi, Meksika Cumhurbaşkanı Miguel de la Madrid, İsveç Başbakanı Ingvar Carlsson ve Tanzanya'nın ilk Cumhurbaşkanı Julius Nyerere tarafından temsil edilen bu ortak çaba, bütün dünyada, Altı Ulusun Girişimi ("The Six Nation Initiative") adıyla tanınıyor. Söz konusu Girişim'e 1983 Yazında, "Parliamentarians for World Order" (Dünya Nizamı İçin Parlamenterler Organizasyonu-şimdiki adıyla "Parliamentarians Global Action" [Parlamenterlerin Global Hareketi, PGH]) ön ayak oldu. Arkadaşımız Gürhan Uçkan, altı devlet adamının Ocak ayında Stockholm'de bir araya gelişleri ve-silesiyle, PGH Yürütme Kurulu Başkanı AARON TOVISH ile Bilim ve Sanat için görüştü.

B.S.

Bu da bize, 37 ülkenin hükümetine ulaşabilme olanağı veriyor. Onlara düşüncelerimizi iletiyor, uygun olduğu anda da girişimde bulunuyoruz.

Uluslararası ve yerel barış örgütleri ile, bu yönde girişimlerde bulunan diğer hareketlerle aranızda bir işbirliği var mı?

Hemen her uluslararası barış örgütü,

bunların ulusal şubeleriyle çok iyi ilişkilerimiz var. Parasal ve örgütsel bir bağımız yok. Çünkü bizim kuruluşumuzun doğası, onlarınkinden farklı. Seçimi kazanarak parlamenter olan bir kimse bize üye olabilirken, yitiren üyelerimizin ortak yanı, temsili niteliklerinin olması ve önderlik yapabilmeleri. Diğer kuruluşlarla birlikte yapabileceğimiz en iyi şey, çalışmalarımızdan birbirimizi haberdar etmek ve belirli konularda işbirliği yapmaktır.

Girişimlerde bulunduğunuz ülkelerin aydınları, sanatçıları PGH içinde görev alamıyorlar mı?

Hayır. Ne ki bu, bizim kapalı bir dernek olduğumuzu göstermez. Hareketimizi destekleyen, içeriğini bilmek isteyen herkese, üyelerimize gönderdiğimiz bilgilerin tümünü, aynen gönderiyoruz, sorularını yanıtıyoruz. Ama iş karar vermeye gelince yetki parla-

menterlerimizin.

Sosyalist ülkelerden de üyeleriniz var mı?

Hayır, yok. Birçok sosyalist ülkede ilişki kurduğumuz çok kişi var ama, resmen üyemiz değiller. Bu konuda üyelerimiz çok duyarlı. Çünkü kendileri, bir yarışmaya katılmışlar, halkı, bir başka yarışmacıdan daha iyi olduklarına inandırmışlar ve seçilmişlerdir. Bu durumda bunların yanına bir başka ülkeden birini getirip, o kişinin, aynı türden bir sınav atlatmadan aralarına girmesini istemek yanlış olacaktır. Çünkü böyle kişiler, hükümetlerinin temsilciliğini yapacaklardır. Oysa bizler, hükümetlerin kurduğu bir kurum değiliz, halkın temsilcilerinin örgütü... Bu ilkimizin, Sovyet Prezidyumu'nun, Polonya Parlamentosu'nun, Yugoslav Parlamentosu'nun üyelerince anlayışla karşılandığını ve bundan alınmadıklarını biliyoruz. Bizimle birlikte çalışıyorlar, bundan çok mutlular... En son, Sovyet Prezidyumu'nun dört üyesi bizi ziyaret etti ve bundan çok hoşnut kaldılar. Bir rekabet sonucu seçilmiş kişilerin üye olmasını anlayışla karşıladıklarını belirttiler. PGH'nin çalışmaları için böylesi daha iyi.

PGH'nin izlediği belirli, somut çizgiler var mı? Askeri paktlara karşı olmak, tüm nükleer silahların yok

Foto: Gürhan Uçkan

Andreas Papandreou ve Rajiv Gandhi Ocak ayında Stockholm'de "Altı Ulusun Girişimi" toplantısında

edilmesinden yana olmak v.b. ...

Bu soruya şöyle bakalım: Biz, nükleer silahların güvenlik için gerekli olduğu tezine karşıyız. Nükleer silahların odak noktasını oluşturduğu bir savunma sistemine karşıyız. Tüm ulusların güvenliğini korumanın ve ilişkilerinin gerilimsiz olmasını sağlamanın daha iyi yolları olduğuna

inanıyoruz. Herkesin silahlarını ativermesi çözüm değildir, çünkü herkes atmayacaktır silahını ve bu da bir katastrofu davet etmek demektir. Gerçekten etkin bir güvenlik sağlayabilmesi için Birleşmiş Milletler'in güçlendirilmesinden yanayız. Bunu da, tehdit etmeden; kendi içinde, ülkelerin dokunulmazlıklarını tehdit eder hale gelmeden yapmasını istiyoruz. Hiç kimse süper bir güç yaratıp bunun dünyanın her köşesindeki ülkelere neler yapıp yapmayacağını söylemesini istemiyor doğal olarak. Bir yerde bir denge olmalı. PGH'den bir grup, dünya kamuoyunda görüş oluşturanlara-aydınlara, politikacılara vb- bu konuyu açmakla meşgul şu anda. Diğer bir grup ise, "dünya güvenliğinin, iki ülkenin sorunu olduğu" şeklindeki bir görüşe karşı olduğumuzu, bunun çok ülkeli bir sorun olduğuna inandığımızı anlatmakla görevli. Dünyamız, çok boyutlu bir dünyadır artık ve sorunlara da, içinde her ülkenin onuruna saygı gösterilen çok boyutlu bir şekilde bakmak gerekmektedir. Bu, çok önemli bir kavramdır; çünkü son yirmi yıldır, ülkeler, uzaktan izleyici rolüne bürünmüşlerdir. İlk kez bu altı ülke, "Artık yeter, bizler izleyiciler değil, katılımcıyız," diyor. INF anlaşmasında ve süper güçlerin yeniden karşılıklı görüşmelere başlamasında 6 Ülke Girişimi'nin önemli payı olduğuna inanıyoruz.

Lisbet Palme (Olof Palme'nin eşi), Hiroşima Belediye Başkanı Takeshi Araki ile. Her İkili de Altılar'ı destekliyor.

Foto: Gürhan Uçkan

Sonlu Oyunlar

Dr. Ali Nesin

Doktora yaptığım okulun en büyük odası "toplumsal etkinliklere" ayrılmıştı. Çay ve kahve yapılabilirdi. Kimi matematikçi çalışmaktan bunaldığında o odaya gelip dinlenirdi. Kimisi ise çay odasından çıkmazdı. Doktora tezlerini çay odasında yazan öğrenciler bile biliyorum. Oysa her öğrenciye bir çalışma odası verilmişti. Ama çay odasının ayrı bir havası, kendine özgü bir kokusu vardı. Çay, kahve ve kitap karışımı bir koku... Çalışmayla özdeşleş-tirdiğim bir koku...

Çay odasının en önemli etkinliği matematik ve oyundu. Arada bir dans partileri düzenlenir, yemekler yenirdi ama bu etkinlikler matematik ve oyun kadar çay odasının havasına yerleşmemişti. Araştırma konularında ilginç ya-da zor problemlerle karşılaşanlar, öbür matematikçilere anlatırlardı sorunlarını o odada. Büyük bir karatahta vardı. O karatahtada bazen on kadar matematikçi çalışırdı. Genellikle aynı problem üzerine... Yada bir matematikçi ilginç bir yazı okumuş, o yazıyı öbürlerine anlatırdı. Birinci ve ikinci yıllarını yaşayan doktora öğrencileri, son yıllarını dolduran öğrencilere sorular sorarlardı. Bir profesörün dersi tartışılır, zor bölümler aydınlığa kavuşurdu. Sanırım biz öğrenciler öğrendiklerimizin çoğunu o odada öğrendik, araştırmacı olmasını orada öğrendik. Gördük ki iyi matematikçiler tüm matematik dallarıyla ilgileniyorlarmış.

Her gün saat dörtte çay odasında çay, kahve ve kek verilirdi. İşte o zaman çay odasının keyfine doyum olmazdı. Elliye yakın öğrenci ve hoca o odaya doluşurdu. Büyük matematikçilerin çay içişini, kek yiyişini seyrederdik. Bazen korka korka sorular sorardık onlara.

İkinci önemli etkinlik ise oyundu. Aslında matematik ve oyunu birbirinden ayırmak pek doğru değil ya... Matematikçilerin büyük bir çoğunluğu oyunbazdır. Belki de bu yüzden çocuklarla iyi anlaşırılar. Her türden oyun oynanırdı o odada: satranç, briç, tavla, go (Çin satranç) ve poker (geceleri) sık oynadığımız klasik oyunlardı. Bu oyunların dışında ilginç ama az bilinen oyunlar da oynanırdı. Örneğin negatif satranç.

Negatif satrançta kaybeden kazanır: almak zorunlu, şah alındığında oyun bitmez, hiç askeri kalmayan oyuncu oyunu kazanır. Bir gün bu oyunun analizini o kadar ileri götürmüştük ki, beyazların şimdi anımsayamayacağım bir hamleyle oyuna başladıklarında, oyunu kaybedeceğini kanıtlamıştık (elbet siyahlar akıllıca oynarsa).

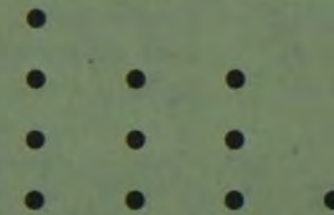
Oynadığımız bu tür oyunlarda amaç oyun oynamak değil, oyunun analizini yapıp kimin kazanacağını anlamak, anlayamıyorsak (yani oyun satranç gibi analizi zor bir oyun-sa) en iyi oyun stratejisini saptamaktır. Bildiğimiz bir teorem vardır: Eğer bir oyun sonluya (yani oyun sonlu sayıda hamlede bitiyorsa ve oyunun her evresinde sırası gelen

oyuncunun sonlu sayıda seçeneği varsa) ve oyunda saklı bilgi yoksa o zaman oyunculardan birinin "kazanma stratejisi" vardır. Yani öbür oyuncu ne oynarsa oynasın, bu oyuncu öyle oynayabilir ki oyunu kaybetmez, en kötü olasılıkla berabere kalır.

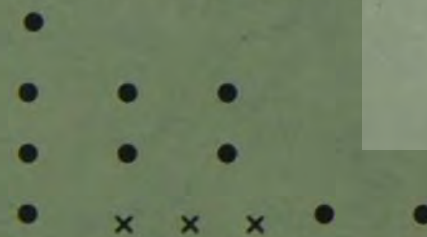
Bu teoreme göre satrançta, iki oyuncudan birinin oyunu hiç kaybetmemesi gerek. Ama tavla, poker ve briç gibi, içinde saklı bilgi olan oyunlar için bu teoremi uygulayamayız. Tavlada saklı bilgi gelecek zardır, poker ve briçte ise öbür oyuncuların ellerindeki kartlar...

Bildiğimiz bir ikinci teorem vardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz saklı bilgisi olmayan sonlu oyunlar, NİM oyunlarına eşdeğerdir. NİM oyununu birazdan açıklayacağız, ama önce teoremi açıklayalım. Teoreme göre, içinde saklı bilgi olmayan her sonlu oyunun kazananını bulmak, bir NİM oyununun kazananını bulmak kadar zordur. O NİM oyununun kazananını bulabilirsek, ilkinin de kazananını bulabiliriz.

Örneğin (1,0,2,0,0,1)'lik NİM oyununu açıklayalım. Bir kâğıt üzerine aşağıdaki şekli çizin:

Her oyuncu sırası geldiğinde aynı sıradan art arda gelen noktalardan istediği kadar silebilir. Birinci oyuncuya A, ikinci oyuncuya B adını verelim. Örneğin A, son sırasına 2., 3., 4. noktalarını silebilir:

Sıra B'de. B son sıranın 1. ve 5. noktalarını silemez. Çünkü bu noktalar art arda gelmiyor. Aynı nedenden ikinci sıranın 1. ve 3. noktalarını silemez. Bu noktaları silebilmesi için ortadaki 2. noktayı da silmesi gerek. En son hamleyi yapan, yani en son noktayı silen oyuncu oyunu kaybeder.

Yukarıdaki oyuna (1,0,2,0,0,1)'lik NİM oyunu adını verdik çünkü oyuna

1 tane 1 noktalık sıra,
0 tane 2 noktalık sıra,
2 tane 3 noktalık sıra,
0 tane 4 noktalık sıra,

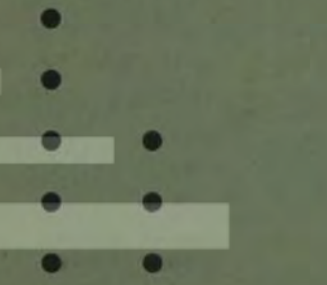
0 tane 5 noktalık sıra,
1 tane 6 noktalık sıra
ile başladık.

Örneğin (3,2,0,1,2)'lik NİM oyununa aşağıdaki şekille başlarız:

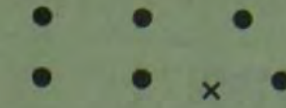

Satranç oyunu gibi zor bir oyun bir NİM oyununa eşdeğer olduğundan, tüm NİM oyunlarının analizini yapmak kolay değildir. Ancak bazı kolay NİM oyunlarının analizini yapabiliriz. Bu ay (n,m)'lik NİM oyunlarının analizini yapacağız ve bu NİM oyunlarını hangi oyuncunun (iyi oynadığını varsayarak) kazanacağını belirleyeceğiz.

(n,m)'lik NİM oyununda tüm sıralar ya birer yada ikişer noktalık. Yani kolay bir oyun. Ama herhangi bir NİM oyunu, oyunun bir evresinde (n,m)'lik bir NİM oyununa dönüşebilir. Diyelim (2,3,1,1)'lik bir NİM oyunu oynuyorsunuz:

Pascal matematiği kâğıt oyunlarına uygulanıyor...

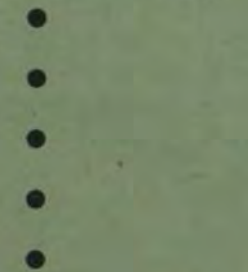
Diyelim A, yani birinci oyuncu son sıranın 3. noktasını sildi. O noktayı silerek, dört noktalık sırayı ikiye böldü: 2 noktalık ve 1 noktalık parçalar. Bu parçalarla iki yeni sıra daha yapabiliriz. Böylece (2,3,1,1)'lik NİM oyunu (3,4,1)'lik NİM oyununa dönüşür:

Sıra B'de. B son sıranın 1. yada 3. noktalarını silerse, oyun (4,5)'lik NİM oyununa dönüşür. Eğer son sıranın 2. noktasını silerse oyun (6,4)'lük NİM oyununa dönüşür. Birazdan bu oyunların analizini yapacağımızdan oyunun bu evresinde kazanıp kazanamayacağınızı bilebileceksiniz.

Önce (n)'lik NİM oyunlarının analizini yapalım. Bu oyunlarda n tane bir noktalık sıra var. Demek ki her oyuncu sırası geldiğinde ancak bir nokta silebilir. Biraz sıkıcı bir oyun ama ne yapalım, genel NİM oyunu her an için böyle bir oyuna dönüşebilir.

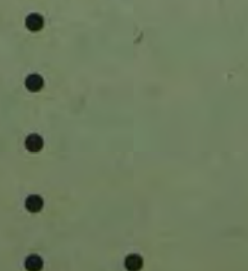
Diyelim (5)'lik NİM oynuyorsunuz:

A-B-A-B-A. En son hamleyi A yaptığandan A oyunu kaybetti. Oysa (6)'lık NİM oyunu oynasaydı A oyunu kazanacaktı! Ama (7)'lik NİM oyununu A kaybeder. Demek ki (n)'lik NİM oyununu, n çift ise A n tek ise B

kazanır.

Şimdi NİM oyununu biraz zorlaştıralım: (n,1)'lik NİM oyunu oynayalım. Diyelim (4,1)'lik NİM oyunu oynuyorsunuz:

45

"İnsan ömrü yetse de bütün illeri sırayla sıla yapsa..."

Remzi inanç

Bilim ve Sanat'ta **Kırk Yıl Önceki Dergilerimiz** başlığıyla eski dergilerimizi ve bu arada edebiyat/sanat ve düşün adamlarımızı tanıtan arkadaşımız öykücü **Remzi inanç**, bu sayımızdan başlayarak, yaşayan sanatçılarımızı yeni ürünleri ve onlarla yaptığı söyleşilerle dergimiz okurlarına sunacak. Belli aralıklarla yayımlayacağımız bu dizinin ilk yazısı değerli ozanımız **Ali Yüce**'ye ilişkindir.

B.S.

Ali Yüce, on yıldır yaşadığı, mesken tuttuğu Ankara'dan, geçen yılın Ağustos ayı sonlarında ayrıldı. Doğup büyüdüğü kente, Antakya'ya (Hatay) göç etti.

Günümüz Türk şiirinde, kendine özgü sese sahip sayılı şairlerden biridir Ali Yüce. Şiirlerindeki fantezi gücü ve olabildiğince yalın anlatımı onu obür şairlerimizden ayırır. Kimi zaman Nef'i, kimi zaman Yunus, kimi zaman da Karacaoğlu damarını gösterir. Kendinden başlayarak 'bir takım değerler'le alay etmesi, taşlaması onun yüceliğidir bizce... Bu niteliği daha bir inandırıcı ve kalıcı kılmaktadır yazdıklarını. Öyküye çok yakın gibi duran 'tahkiye' kumpasından, o kendine özgü ustalığıyla sıyrılır, şiire ulaşır Ali Yüce.

Ali Yüce'nin günlük yaşamını birazcık bilenler, onun bu şiirleri nasıl yazdığına mutlaka şaşırırlar. Denebilir ki, değil şiir gibi dünyanın en zor 'zanaatını icra etmek', sıradan şeyleri bile yazmaması için bir dolu gerekçeleri olan bu adam oturup şiir yazar. Oturur sevgiyi, barışı, kardeşliği, kısacası insanı yüceltir. Şiirinin günlük yaşamıyla bir tek benzerliği vardır: İkisi de yalındır, dürüsttür, onurludur. Şimdilerde pek prim verilmesine de yine söylemek isteriz: Tek lokma haram girmemiştir günlük yaşamına ve şiirine...

Ali Yüce'nin yaşamı ilginçtir. Onsekiz yaşına dek köyünde rençberlik yapmış ve bundan sonra ancak okulla, kâğıt-kalemle yüzyüze gelmiştir. Hatay'ın Yayladağı ilçesinin Hisarcık (Asarcık) köyünde doğmuş (1928) ve

illeri yaşında ilkokulu, 1951'de de Düziçi Köy Enstitüsünü bitirmiştir. On yıl kendi yöresinde köy öğretmenliği yaptıktan sonra, 1960'ların başında açılan Gazi Eğitim Enstitüsünün İngilizce bölümünü dışardan bitirerek İngilizce öğretmeni olmuştur. Uzun süre Antakya Ticaret Lisesinde bu dersi okutmuştur. Küçük bir emekli öğretmen maaşıyla Ankara'da didinip durmuş, oğluna yüksek öğrenim yaptırmış, sonunda artık tıkanmıştır. Sağlık sorunu peşini hiç bırakmamıştır. Halen de birçok hastalıktan çekmektedir. Bu yetmezmiş gibi geçim sıkıntısı yakasından hemen hiç inmemiştir. Tek umudu doğup büyüdüğü memleketidir... Bu onurlu ve güzel adam nice güçlüklerle evini Antakya'ya taşımak zorunda kalmıştır.

Oradan yazdığı mektuplar çok ilginçtir. Birinde şöyle diyordu:

"... Öğrenciliğimden kalma bir 'vatan' tanımı biliyorum. Öğretmeni-

miz, koca bir sınıfın yaptığı tanımı beğenmeyip, sonunda kendisi yapmıştı: 'Bana yabancı gelmeyen yere vatan denir.' Ben sılayı da bu tanıma sokmayı düşünüyorum. Şu anda Antakya bana sıla değil gibi. Ama azmin elinden ölüm bile kurtulmaz. Burayı ne yapıp edip sıla yapacağım. Kolay olmayacak elbet. İnsanın, hele biraz ozan filan geçiniyorsa görevi gurbeti sıla yapmaktır. Bizim gençlerimiz, hatta kimi kart arkadaşlarımız yabancı ülkeleri sıla yapmadılar mı? Biz kendi ülkemizi sıla yapamazsak ayıp olur vallahi... İnsan ömrü yetse de bütün illeri sırayla sıla yapsa... Yıllardır özlediğim sılama geldim ya, sanki gurbete gelmiş gibiyim."

Ali Yüce şiir yanında romanla da ilgilidir. İkinci romanını bitireli epeyi oldu. Yine bir mektubunda diyor ki: "Basma hazır romanım öylece duruyor. İki de şiir dosyam var. Bu roman çok işime yarıyor. İşsiz kaldım mı yeniden elekten geçiriyorum. En az bir ay işsizlikten kurtuluyorum." (...) "... Kitap yayınlamamam ben de **dergi ozanı** olurum. Oralardan da sürülürsem **dosya ozanı** olurum. Bak buna hiç kimse engel olamaz vallahi..."

Ali Yüce dostumuzun **Bilim ve Sanat** Dergisi için verdiği iki şiiri sunmadan önce, bugüne dek çıkmış kitaplarının adını sıralayalım:

Şiirin Dili, Yapısı, İşlevi (deneme, inceleme, 1974), **Şeytanistan** (Milliyet) Gazetesi roman yarışmasında mansiyon aldı, 1976), **Boyundan Utan Darağacı** (şiir, Bilgi Y. 1976), **Halk Çağı** (şiir, 1981; N. Üstün 1980, Yedigöller 1982, TDK 1982 şiir ödülünü aldı), **Ortadoğu Şiirleri** (1983), **Şiir Sıcağı** (1984; Ö. F. Toprak Şiir Ödülü: 1985), **Anamı Arıyorum**, (şiir, 1984), **Antakya Çarşıları** (şiir, 1986)

Fotoğrafta görülenler (soldan sağa); Remzi inanç, Ali Yüce, Yaşar Başaran, Muzaffer Buyrukçu (Haziran, 1982)

Simitçi Ali

Adım Simitçi Ali

Otuz yedi yıl olmuş

Biz Deliorman'dan gelip

Anadolu'ya yerleşeli

Ben küçükken

Anamın babamın oğlu

Dedemin din kardeşiydim

Dolaştım öte dünyayı

Okuldan öğretmenden önce

Cennet cehennemle tanıştım

Hurilerle şarap içip

Zebanilerle çarpıştım

Biz Altındağlı çocuklar

Ulus'ta küfeciyiz

Kızılay'da boyacı simitçi

Sucuyuz Asri Mezarlıkta

Zar atar esrar çekeriz

Bir zengin ölüsü görsek

Bayram eder gözlerimiz

Altındağ'la Keçiören arası

Kaç günlük yol kim bilir

Sen bilmezsin saksı çiçeğim

Arabanın tekerleri bilmez

Bilsem bilsem ben bilirim

Okula giden çocukların

Çıplak ayakları bilir

Teneke evler yıkılırken

Hangi ağıtlar yakılır

Bilir misin bilek bellim

Yıkımcıların ardından

Hangi küfürler edilir

Ayıp olur söyleyemem

Bizim Küfürcü Bekir bilir

Teneke evle uygarlığın arası

Kaç yıllık yol kim bilir

Kimi Köstebek deliği

Kimi kartal yuvası

Sol yanımda öksüz düğünü

Sağım padişah sofrası

Nasıl kurmuşlar kim bilir

Suç olur söyleyemem

Bilen de bilmeyen de bilir

Deliorman'da doğup

Altındağ'da büyümüşem

Ağlayanlarla ağlayıp

Gülenlerle gülmüşem

Çalışmışam okumuşam yazmışam

Ağzını topla Kızılay

Ben Simitçi Ali değil

Başkent'in Başkanıyam

1987

Satılık Düş Var

Hüsman Bey'in bir düşü var

Ucuz pahalı demeyip

Elden çıkarmak istiyor

Gülmeyin ona dostları

İnsan düşsüz yaşayamaz

Bunu Hüsman Bey de biliyor

Daha neler göreceğiz

Düş de satılır mıymış diye

Çocukça soru sormayın

Hüsman Bey aşırı tüccar

Aşırı ucuzcu kendileri

Böyle malı kaçırmayın

Eski filan sanmayın sakın

Gıcır gıcır yeni bir düş

Hüsman bey satmak istiyor

Niçin diye sorarsanız

Her sabah yatağından

Ağlamadan kalkmak istiyor

Hüsman Bey aşırı zengin

Aşırı çirkin kendileri

Aşırı güzel bir kızı seviyor

Başını yastığa kor komaz

Her gece aynı düşü görüyor

Hüsman Bey tam gerdeğe girecek

Kız kendini öldürüyor

İşte gene akşam oluyor

Kaçırmayın bu ucuz düşü

Parasını taksitle ödersiniz

Sabahleyin uyanınca

Bankada borç senetleri

Her gözünüzde bir damla yaş

Kucağınızda güzel bir kız ölüsü

1987

Ali Yüce

Hasan Hüseyin'in "Yedikardeşler"i...

Sayın Azime Korkmazgil Ocak ayının sonlarında Hasan Hüseyin'in daha önce yayımlanmamış bir şiirini bize mektupla iletmış ve bu şiire Şubat sayımızda yer vermemizi istemişti. Sayın Korkmazgil mektubunda şöyle diyordu:

"Hem Hasan Hüseyin'in yitirilişinin 4. yılına denk gelsin, hem de, Bahçelievler katliamında yitirdiğimiz canları, gecikerek de olsa, anmış olalım.."

"Şiir elime yeni geçti: Ötekilere ekleyeceğim. Başka bir 'Yedikardeşler' şiiri, dört yıl kadar önce, Kandan Kına Yakılmaz'a girmişti; ne ki ozan, konuyu yeni baştan yazmışmış.."

Ne yazık ki, mektup Şubat sayımız basıya girdikten sonra elimize geçtiği için Hasan Hüseyin'in şiirine o sayımızda yer veremedik. Bütününü sinemaya ayırdığımız için Mart sayımızda da yayımlayamayınca şiir bu sayımıza kaldı; geç de olsa Hasan Hüseyin canımızı, bütün canlarımızı anıyoruz.B.S.

Yedikardeşler / 2 (*)

1/ olay

yüzlerini gördüğümü pek sanmıyorum
yedi can yedi yoldaş
parlıyor geceleri tepemde
yedikardeşler'i gibi çocukluğumun
faruk ersan
efraim
serdar alten
lâtif can

üçü de işte şunlar
dörtlünün önündeki üç yıldız
osman nuri uzunlar

(*) Ozanın, Bilgi Yayınları arasında yakında çıkacak olan 'Tohumlar Tuz İçinde' adlı yapıtından

hürcan gürses ve salih salih gevenci

en yaşlısı 51'li
yeni basmış yirmisine
en genci
yedi can yedi kardeş
8 ekim '78 gecesi
pazarı pazartesiye bağlayan gece
başkentte bahçelievler semtinde
biçildiler faşistlerce

biçildiler duydunuz
biçildiler gördünüz
baktınız yüzlerine gazetelerde
baktınız ve sustunuz
ne franko madrid'inden dem vurun bana
ne şah'ın tahrân'ından
ne de salazar lizbon'undan baylar
gerçek işte ortada

2/ yansıma

canlarım umutlarım güvencelerim
salih serdar hürcan nuri lâtif faruk efraim
sığmıyor kafesine bu gece yüreciğim
bu haziran gecesi
bu işde kokuları
bu gece birdenbire
kaldırdım başımı başkent kirlî yıldızlarına
yana yana yüreğim
baktım çocukluğumun yedikardeşler'ine
ve size birdenbire
yedikardeşler dedim
canlarım umutlarım güvencelerim
salih serdar hürcan nuri lâtif faruk efraim
bak işte ordasınız- başımın üzerinde
içinde yüreciğim

yorgunluğun böylesini hiç duymamıştım
kızgınlığın bu yanını tanımamıştım
belki yaşlandım artık
belki geceyarısı
belki işde kokusu
belki yalnızlık
bilmiyorum hangisi
sığmıyor kafesine bu gece yüreciğim
ısıklık çalmak istiyorum durmadan
boğmak için gözlerimde

çakıp duran bulutları

3/ uzaklaşan köprüler

geçmiş saat gecenin yarılarını
ne uyku
ne tünnek
arada bir silah sesi
bir panzer
gümüş bir dere sanki yaklaşan şafak
çok ötelerden
milyonlarca yıldan beri hep böyle söker
ayırdetmez kentleri gömütlüklerden

başımı kaldırıncaya yaz geceleri
anlatılmaz bir acıydı yedikardeşler
anamin süt kokulu masal göğsünde

ne coğrafya bilirdik ne astronomi
samanyolu bir masaldı bitmez tükenmez
sokaktaki kavganın çok ötesinde

batardık o altın parıltılı akşam yıldızıyla
temmuz gecelerinde
doğardık dünyamıza tanyıldızıyla
oyunlar oyuncaklar türküler ülkesinde

yıllar geçti üstümüzden- geçer gibi bulutlar
savruldu ömrümüz yapraklar gibi
nice yakın nice sıcak
acıların arefesinde

süt bitti masal bitti yedikardeşler bitti
daldı tozlu sokaklara çıplak ayaklarımız
ekmeğin kandan geçen serüveninde
sokakta kavga vardı işyerlerinde kavga
astronomi derslerinin büyükayı'sı
kalmıştı kavganın çok gerisinde

ateşlerden geçtik geldik ak bir yola düştük geldik
yaşamadık belki ama yaşamayı öğrendik
çeliklendik haksızlığın örsünde

yıllar sonra bir haziran gecesi
bakıyorum çocukluğun yedikardeşler'ine
gülümsüyor yedi yiğit yedi kan damlasında
alınları ışıkları yüzleri bahar bahar
güzel günler yolcusu yedi can yedi yoldaş
'78 ekiminin bir kahpe gecesinde

yürüyorlar bayraklarla güzel günlere
yürüyorlar kalleşliğin alçaklığın üstüne
büyüyerek milyonların sesinde

canlarım yiğitlerim barış güvercinlerim
salih serdar hürcan nuri lâtif faruk efraim
derim ki ben size bu şafak öncesinde
kurtulacak benim ülkem- kurtulacak ülkeler
şafak söker gibi sökecek
kurtuluş- hey kurtuluş
türküleşe türküleşe halkların öfkesinde

hasan hüseyin

BAŞAK YAYINLAR

Pek Yakında

- Aydınlar Üzerine/Lenin
- Kapitalizmin Ekonomi Politikası Üzerine Denemeler/ Evgueni Varga
- Din Üzerine/Lenin
- July'n İnsanları (Roman)/ Nadine Goordimer

Başak Yayınlar
Fevzi Çakmak Sok. 36/13
Demirtepe-Ankara
Tlf: 229 99 11

Not: 10.00 TL'yi aşan isteklerde indirimli gönderilir

"Bir şenlik geride kaldı, ama..."

Mahmut Tali Öngören

"Bir şenlik geride kaldı, ama..."
Tüm şenliklerden sonra yazılan eleştiriler böyle başlar. Acaba 1. Ankara Film Şenliği'nden geriye ne kaldı? Salt eleştiriler mi? Elbette eleştiriler de... Eleştirisiz şenlik olur mu? Sık sık değişen bir izlenim, yerine oturmeyen filmler, onaylanmayan film çevirileri filan... En önemlisi de, 2000 liraya satılan biletler, öğrencilere bu nedenle şenliğin kapanan kapıları, hatta yetişkinlere bile...

Böyle mi değerlendirilebilir, 1. Ankara Film Şenliği? Kanımca, konuya üç açıdan yaklaşmak olanaklı... Önce düzenleyici kuruluşlar açısından... BİLAR A.Ş., MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ VAKFI ve BİLİM ve SANAT, günümüz Türkiye'sindeki tüm baskıları üzerlerinde duyumsayan üç örgüt... Şenlik sırasında çeşitli söyleşiler yapan ve haberler hazırlayan TRT'nin radyocuları ve televizyoncuları sürekli olarak BİLAR A.Ş.'nin adını vermekten kaçındılar. Şenlik düzenleme kurulu üyesi Prof. Dr. Oğuz Onaran'la TV 1'in sabah izlencesi için söyleşi çekimi yapan TV ekibi bir BİLİM ve SANAT dergisinin görüntüsünü de bu kısacık yapıma almıştı. Ama TV yayınında dergimizin yer almadığını gördük. Herhalde TV denetçileri BİLİM ve SANAT'ı makaslamışlardı.

Roma Üniversitesi Sinema Tarihi ve Eleştirisi Bölümü Başkanı Prof. Mario Verdone de şenliğin yabancı konuklarından; "İlk Filmler yarışması" seçici kurul başkanlığını yaptı.

Foto: Ahmet Bülent

Burkücüçük örnekler bile adı geçen üç kuruluşun Ankara Film Şenliği'ni ne denli büyük engellere karşı hazırlayarak ortaya çıkardıklarını göstermeye yeter de artar bile. Hemen denilebilir ki, "Ama Kültür ve Turizm Bakanlığı, Şenliğe 10 milyon lira bağışta bulundu. Bu bir çelişki değil mi?" Değil, çünkü üç kuruluş birleşerek, resmi makamların yıllarca önce başkente kazandırmaları gereken bir girişimi gerçekleştirirken kendi varlıklarını da kanıtlamış ve kabul ettirmişlerdir.

1. Ankara Film Şenliği ile atılan ikinci adım ise, artık Ankara'da bir şenlik alt yapısının tüm eksiklere ve yetersizliklere karşı kurulmuş olması ve yöneticiler, düzenleyiciler, çevirmenler ve yardımcıları v.b. çeşitli ekiplerin oluşturulmasıdır. Bu ekipler korunduğunda, ikinci şenliğin gerçekleştirilmesi hiç de birincisini andırmayacak ve çeşitli karışıklıkların çoğu giderilecektir. Bu arada iki noktayı da belirtmeden geçmeyelim. 1. Ankara Film Şenliği çerçevesinde oluşturulan ekiplerin üyelerinin çoğunu gençler oluşturuyor. Bir şenlik ve özellikle bizim şenliğimiz için son derece olumlu bir gelişme... Çünkü her üç kuruluş da diğer etkinlikleri ve amaçları içinde gençliği son derece önemsiyorlar. İkinci nokta ise, şenlikte gösterilen yabancı filmlerin çevirisini yüklenmiş gençlerle ilgilidir. Sanıyorum, bu gençlere yöneltilen eleştirilerde fazlaca haksızlık edildi. Çünkü ilk çevirilerde görülen yetersizlik, kısa sürede bu genç çevirmenler tarafından aşılmış ve Ankara'daki şenliğimiz de, İstanbul'daki gibi, çeviri sorununu hemen hemen çözmüştür.

Şenliği son olarak bir başka açıdan değerlendirdiğimizde ortaya şöyle bir görünümün çıktığını söyleyebiliriz: Hatalar çoktu. Ne ki, bu hataların hepsinin yapılmasını bekliyorduk. Beklemediğimiz bir hata ile karşılaşmadık. Biletlerin 2000 liradan satılmasının yanlışlığına gelince, ilk şenliği

düzenleyen bir yönetimin böyle bir yanlışla yol açmasını küçüksememek gerekirken bir yerde doğal da karşılanabilir. Masrafları adanmakla belirlenmemiş, bütçesi kesin olarak oluşturulmamış ve izleyicisi henüz tanınmayan bir şenlikte söz konusu yanlış, kötü sonuçlara yol açmış olsa bile, en azından anlayışla karşılanmalıdır. Ama eğer ikinci şenlikte de aynı yanlış yapılırsa, işte artık o zaman özür bulmaya olanak kalmaz.

Bu nedenle ilk şenlik bizlere çok sayıdaki konuda geniş bilgi verdi ve bizleri eğitti. Salt bizler mi eğitildik? Öyle sanıyorum ki, izleyicilerin de şenlikten öğrendikleri çok sayıda nokta var. Örneğin böyle bir şenlikte bir yabancı filmin niçin Türkçe altyazılı ya da Türkçe seslendirilmiş olarak izlenmeyeceği herhalde anlaşılmıştır. Bu filmler, yabancı ülkelerde özel olarak şenliğimiz için getirildiklerinden ve en çok dört ya da beş gösterimden sonra geri gönderildiklerinden ötürü büyük masraflar yapılarak onların üzerine Türkçe altyazı basılamayacağı ya da Türkçe seslendirmeye gidilemeyeceği açıktır. Öte yanda, gösterileri pahalı bulanlar için ücretsiz yabancı film gösterileri düzenlendiğini ve şenliğin yine ücretsiz gerçekleştirilen söyleşi, konuşma, açılış ve sergilerinden yararlanma fırsatı bulunduğunu da gözden kaçırmamak gerekiyor.

Sinema salonu sahiplerine de 1. Ankara Film Şenliği'nden düşen çok önemli bir eğitsel pay bulunduğunu sanıyorum. Film gösterimini teknik bakımdan daha iyi bir düzeye getirmenin, salonları ısıtmanın ve temizlemenin gereği de bu sayede ortaya çıkar sanırım. Eğer bunları yerine getirmenin karşılığında salonlara daha çok izleyici çekmek gerekiyorsa ve salon sahiplerinin daha çok gelir elde etmesine gereksinim varsa, bu soruna da hep beraber çözüm aramayı 1. Ankara Film Şenliği sayesinde düşünmeliyiz.

Şenlikle ilgili diğer noktaları da söy-

le sıralamak olanaklıdır sanırım. Bu etkinlik sayesinde Ankara'ya henüz çok belirgin bir kültürel canlılık getirildiği ileri sürülemese bile, önemli bir adım atıldığı yadsınamaz. Önemli olan, atıldığı kesinlikle kabul edilen bu adımdır. Gelecek yılların artık neler getirebileceği, önümüzdeki şenliklerden neler beklendiği ve ne gibi örgütsel adımlar atılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu da çok önemli bir nokta...

Yadsınamayacak bir başka nokta da, tüm yetersizliklere ve eksikliklere karşın 1. Ankara Film Şenliği'nin bir "başlangıç" olarak başarıya ulaşmasıdır. Çünkü öyle yanlışlar yapılabilir, öyle yetersizliklerle karşılaşılabilir ki, 1. Ankara Film Şenliği bir "başlangıç" bile sayılamazdı.

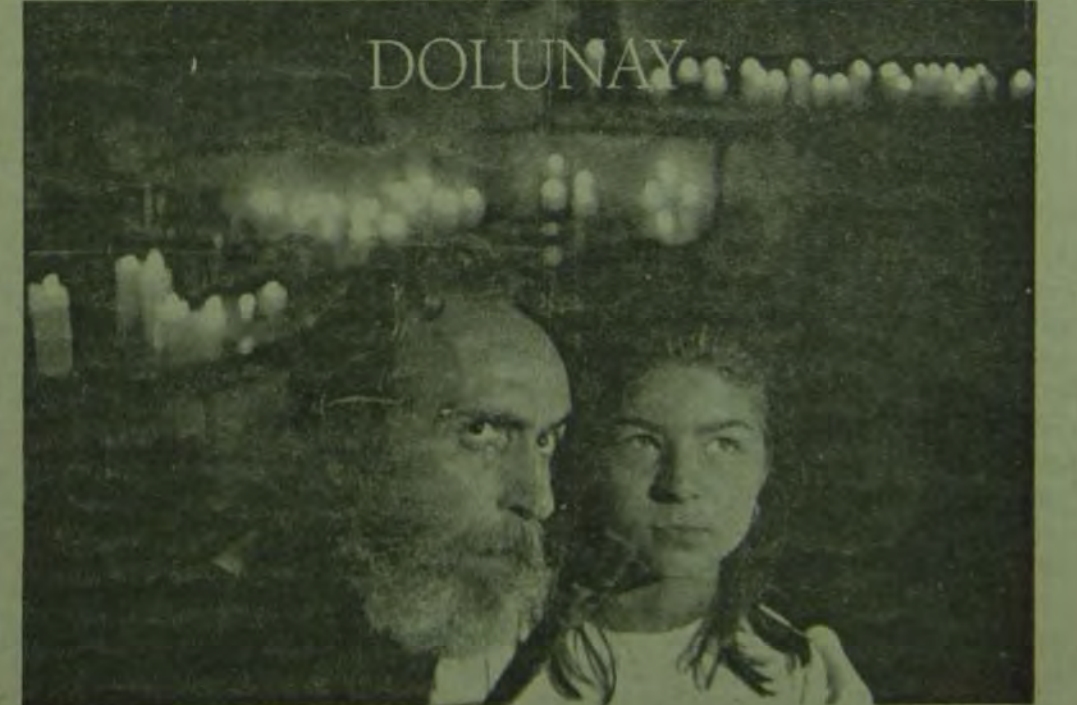
Gözden kaçırılmaması gereken bir başka önemli başarı daha var: 1. Ankara Film Şenliği çerçevesinde düzenlenen "İlk Filmler Yarışması" sayesinde Türk sinemasına sağlanan önemli ama alçakgönüllü katkı... Şenliğimizin en önemli amaçlarından biri de bu katkının gerçekleşmesiydi. Bu amacı gerçekleştirmemiz, önümüzdeki yıllarda aynı amaç doğrultusunda diğer katkıları yapmamıza da fırsat verecektir. 1. Ankara Film Şenliği'nin büyük değer ve önem taşımasını sağlayan bu ortamı BİLAR A.Ş., MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ VAKFI ve BİLİM ve SANAT dergisiyle paylaşmaktan ötürü büyük kıvanç duyduğumu belirtmeden geçmemek olanak yoktur.

Bir yana atmamamız gereken bir başka nokta daha var: 1. Ankara Film Şenliği, belki pek çok kimsenin ayırında olmadan, uluslararası düzeyde de bir adım attı. Oysa Şenliğimizin uluslararası bir kimliğe bürünmesi için daha çok yol alması gerekiyor. Ama gerek çağırığımız yabancı filmlerle, gerek yabancı sinema konukları ile adımızı ve alçakgönüllü girişimimizi yurt dışında da şimdiden duyurmuş bulunuyoruz. Hatta önümüzdeki şenliklerimize gönderilmek istenen filmlerin ve gelmeyi kabul eden sinema adamlarının sayısı da şimdiden kabarıyor. Bu da küçümsenecek bir adım değil...

Kısacası, 1. Ankara Film Şenliği ile bir taş atıldı. Ama bu taş salt akıllıların bilinçle yeni taşlar ekleyerek ortaya bir kültür ve sanat yapısını çıkarmaları gerekiyor. "Bizden bu kadar..." demiyoruz, herkesin katkısına gereksinimimiz olduğunu söylüyoruz. Bilmem, anlatabildim mi? □

HERŞEYE RAGMEN
TALAT BULUT • ŞERİF SEZER
GÖRÜNTÜ VE YÖNETMEN
ORHAN OĞUZ

Ankara 1. Film Şenliği "İlk Filmler" Yarışması; İlk Üç: "Her Şeye Ragmen", "Bez Bebek", "Dolunay"

Zacharias... Forslund... Verdone... Bir Şenliğin Ardından...

Mümtaz İdil

"Ben bir Yahudiyim."
Ankara 1. Film Şenliği'nin açılış filmi "TEST"i'nin yönetmeni Ann Zacharias konuşmaya böyle başlayınca, söyleşimizin sinema dışına da taşacağı belli oldu. İsra'il'in politik tavırlarını benimsemeyen her aklı başında Yahudi gibi, Zacharias da "Filistinlilerin kendi devletlerini kurmak hakkı olduğunu" kabul ediyor, ama bunun nasıl olması gerektiği konusunda hiç yardımcı olmuyor. Zacharias'a Filistin sorununa ve diğer azınlıklar konusuna bakışını saklı tutması "ricasıyla" sinema konuşmayı öneriyorum. Pasaportunda yazılı ülkesi İsveç'te sinemanın durumunun eskiye göre çok kötü durumda olduğunu, bunun en büyük nedeninin de televizyon ve video ile rekabet edemeyişinden kaynaklandığını belirtiyor Zacharias.

Şenliğin açılış filmi olan Test'in Fransızca olması, altı yazılarının da İsveççe olması nedeniyle değişik biçimlerde algılandığını söylüyorum Zacharias'a. "Sözgelimi", diyorum, "kimileri feminist bir film olarak algıladı, kimileri erkeklerin sorumsuzluğu, kimileri iki bunalımlı insanın..." Şiddetle karşı çıkıyor Zacharias. Filmin görsel yapısının herkese bir şeyler anlatabilecek güçte olduğunu söylüyor: "Diyalogların önemi vardı kuşkusuz, ama herkesin bir şeyler anladığından eminim." Kendi anladığını anlatıyorum, yine kesiyor: Filmim çocukların geleceği üzerine kurulmuş bir film değildi. Söylediklerinize katılıyorum. Çocuklar geleceğimizdir, yaşamın geleceğidir, ama benim filmim bunu vurgulamaya çalışan bir film değildi. Filmde kadının hamile kalmış olması ya da olmaması önemli değil. Test, aşk üzerine kurulmuş bir film. Dünya'daki tüm kadınlar, karşılarındaki erkeğin sorumluluk almasını isterler. Kadın hep erkeğinin kendisi gibi düşünmesini ister. Filmde kadın, seni seviyo-

rum, sen benim geleceğimsin, seninle birlikte kalmak istiyorum... gibi sözler duymak ister ve sonunda yorgun düşer. Erkek, yine de dediğini yaptırmıştır."

Yeniden "feminizm..." diyecek oluyorum, sözümü kesiyor. "Feminist değilim. Değilim, çünkü benim erkeğe gereksinimim var, erkeğin de bana gereksinimi var. Bizim sorunumuz tarihsel, siyasal ve ekonomik. Yinelıyorum, feminist değilim, ama kadın olduğum için mutluyum, çünkü yaşam sağlıyorum, çünkü doğuruyorum."

Zacharias o andan sonra yeniden ekonomik ve politik konulara giriyor ve yeniden sinemaya dönüşmeye kadar uzun bir zaman geçiyor. Türk sineması hakkında fazla bilgisi olmadığını, ilk kez bu şenlik nedeniyle çok sayıda Türk filmi izlediğini söylüyor. Türk sinemasının geleceğinin çok iyi olduğunu, çünkü insanlarımızın bilinçlerinin çok açık olduğunu belirtiyor, ama yine politik bir ağız takınıyor. İsveç'i dünyanın en özgür ve demokrasinin en iyi uygulandığı ülke olarak tanımlayarak, yeniden azınlıklar konusuna dönüyor. Bir kez daha sinemaya döndürmeyi de başaramıyorum. Teybi önünde açık bırakıp Beng Forslund'a dönüyorum.

İsveç Film Enstitüsü Başkan Yardımcısı olan Bengt Forslund oldukça sessiz bir adam. Forslund da Zacharias gibi, televizyonun İsveç'e girmeyle sinemanın izleyicisini kaybettiğinden yakınıyor. Forslund'a, sinema enstitüsünün amacını soruyorum. "Enstitünün ilk amacı", diye başlıyor Forslund, "İsveç'te film yapımını desteklemektir. Bütçemizin yüzde 60'ı üretime dönüşmektedir. Hem şirketleri destekliyoruz, hem de kendimiz film üretiyoruz. İsveç küçük bir ülke ve film üretmek zor. Biz 1960 yılından bu yana yılda 20 film yapıyoruz. Bu filmlerden ancak iki ya da üçünün parasını çıkartabiliyoruz. Enstitünün ikinci

amacı, üretilen iyi filmleri dağıtmaktır. ABD hariç her ülkeden gelen nitelikli filmlerin dağıtımını enstitü üstlenmiş durumda."

Forslund'a, Türkiye'den hiç film dağıtıp dağıtmadıklarını soruyorum. Sorunun bir başka ucu da, Türk filmlerinin niteliğini öğrenmek. "İki film dağıttık", diye yanıtlıyor sorumu Forslund, "Duvar ve Yol. Ne yazık ki, ikisini de görmedim. Üçüncü amaca gelince, filmler için bir kültür merkezi açmak. Film kütüphanemiz var ve iki de dergi çıkartıyoruz. Bunlardan biri Chaplin, diğeri de film tekniği üzerine. Enstitümüz özel şirket ve devlet katkısı ile oluşturulan bir enstitü, çocuklar için de bir çok faaliyetimiz var. Çünkü, gelecekteki film izleyicilerini eğitmek bizim için çok önemli."

Forslund tam bir Bergman tutkunu. "Bergman gibi bir yönetmen yüz yılda bir dünyaya gelir," diyor. Genç İsveçli yönetmenlerin Bergman'ı taklit ettiklerini belirten Forslund, yeni bir kuşağın ortaya çıkacağını, İsveç'ten çıkan tenis oyuncularını, onların da dünya sinemasına yeniden ağırlıklarını koyacaklarını savunuyor. Beş yıl önce bir tek Björn Borg varken, bugün İsveç'te aynı kalitede beş tenisçi olduğunu belirtiyor. Yine sinema dışı konulara kayma tehlikesi doğduğundan, kafamda soru dolandırıyorum.

"İsveç'te sansür ne durumda? Sansür var mı?"

Yanıt beni çok şaşırtıyor: "Evet. İsveç'te bir film bütünüyle yasaklanabilir. Ama bu cinsellik nedeniyle değil, şiddet sahneleri nedeniyle yasaklanabilir. Bazı 'Rambo' filmleriyle sorunlarımız oldu. Artık sansürle ilgili sorunlarımız yok, ama belki dünyadaki en eski sansür kurumu İsveç'te kuruldu. 1911'den bu yana sansür kurumu bir çok filmi yasaklamıştır. Artık politik olarak bir sorunumuz yok sansür açısından. 1960 öncesi politik filmlere yasak koyan sansür, 1960'larda seks filmlerine yasak getirdi, şimdi de

şiddet sahneleri içeren filmler zaman zaman sorun çıkartıyor."

Gözlerim Mario Verdone'yi arıyor. Ona da birkaç soru sormak istiyorum. Şenliğe gelen herkesle söyleşi yapmak istiyorum, herkese sorular yönelmek, onları bir bütün haline getirip: "İşte şenliğin bilançosu" demek istiyorum...

"Şenliği nasıl buldunuz bay Verdone?"

Roma Üniversitesi Sinema Tarihi ve Eleştirisi Kürsüsü Bölüm Başkanı Prof. Mario Verdone, kendisiyle ilgilenilmesinden çok hoşlanıyor. Şenlik boyunca yanında kendisine yardımcı olan görevli arkadaşımıza "televizyondan benle söyleşiye ne zaman gelecekler" gibi sorular sordu durdu.

Şenlikte jüri başkanı olduğu için, Türk filmleri hakkında daha çok konuşabileceğimizi umuyorum, üstelik sinema üzerine profesörlük yaptığına göre söyleşimiz de daha çok sinema üzerine olacak diye düşünüyorum. Sorduğum soru "öylesine bir soru" idi, ama Verdone ilgileniyor. Önce teybin açık olmadığına bakıp, sonra "konuşabilir miyim?" diye soruyor. Kafamı sallıyorum. Şenliğe katılmaktan mutlu olduğunu, Türk sineması hakkında daha fazla bilgi edindiğini, şenliklerin yeni insanlar tanıma açısından önemli olduğunu vb. şeyler söylüyor. Ankara film şenliği'nin 3 önemli yönü olduğunu belirtiyor. Birincisi, bir festivalin ilk adımlarını böylece atmış olması, ikincisi, İtalyan sineması içinde de önemli bir yeri olan Ermanno Olmi'nin filmlerinin toplu gösterimi, üçüncüsünün de değişik ülkelerden bir çok filmin katılması olduğunu belirtiyor.

"Yarışmaya katılan filmlerin senaryoları hakkında ne söyleyebilirsiniz bay Verdone?"

"Senaryolar çok farklıydı", diye yanıtlıyor sorumu, "bazı filmler bildiğimiz senaryoları taşıyordu. Kuşkusuz bunlar da nitelikli filmlerdi, ama tanıdığımız, bildiğimiz senaryoları anlatıyorlardı. Bazıları ise çok ilginçti. Sözgelimi, birincilik ödülünü alan 'Her Şeye Rağmen'in senaryosu, yeni özellikler taşıyordu. Film, aynı konuyu yenileyen diğer filmlere hiç benzemiyordu."

Mario Verdone, İtalyanların yeni gerçekçilik akımının temel özelliğinin otantik ve basit anlatıma dayanması olduğunu vurgulayarak, "Her Şeye Rağmen" filminde hapisten çıkan bir

Foto: Ahmet Bülent

Ann Zacharias

adamin iş bulamayışını, toplumun dışına itilişini ve sonunda bir cenaze arabasında iş bulmasını çok etkileyici bulduğunu, filmin otantik özelliği yanında, trajedinin tüm insanlığa mal edilebildiğini söylüyor. Verdone'ye, tüm Akdeniz ülkelerinin sinema ürünlerinde ortak noktalara rastlanıp rastlanmadığını soruyorum: "İspanyol sineması, Türk Sineması, İtalyan Sineması ve Fransız Sineması, sözgelimi, aynı duyarlılığı taşıyorlar mı? Yani sıcak Akdeniz insanları, hızlı konuşan insanlar, coşkulu ve kızgın insanlar..."

"Bu saydığınız ülkeler." diye başlıyor Verdone, "Akdeniz ülkeleri olmakla birlikte, birbirinden çok farklı özellik taşıyan ülkeler. Tarihleri farklı, kültürleri farklı, kişilikleri farklı... daha birçok farklılıklar var. Sözgelimi, gerçeküstücülük akımı, İspanya'da, Fransa'da, İtalya'da farklı farklı ürünler ortaya koyar. Çünkü bizler değişik gerçekler içinde yaşıyoruz. Gerçeklerimiz farklı her şeyden önce. Sanatların ortaya çıkışları ülkelere göre değişik biçim alabiliyor. Visconti'nın yeni gerçekçiliği ile bir Fransız yönetmenin yeni gerçekçiliği farklıdır. Yeni gerçekçilik akımında yol aynıdır, ama

yolun aynı olması demek, ortaya çıkan ürünün de aynı olmasını, benzerlik taşımasını gerektirmez. Bu değişiklikler, bizim yaşamımızdan da kaynaklanmaktadır. İklim bile ortaya çıkan filmi etkileyen faktördür."

Verdone'nin Wolflin'in "memleket üslubu"ndan söz etmeye çalıştığını sanıyorum. Bir İskandinav ressamın "çınar ağacı" ile bir İtalyan ressamın "çınar ağacı"nın farklı olduğunu vurguluyordu Wolflin.

Verdone'ye son olarak sinema eleştirmenliği ve sinema tarihi yazırlığına ilişkin bir soru soruyorum. Türkiye'deki sinema eleştirisini pek iyi bilmediğini belirtiyor Verdone. Film eleştirmenliği'nin, üretilen filmlerin çokluğuna ve kalitesine bağlı olarak gelişebileceğini söylüyor. Çok şaşırdığım bir şey ekliyor konuşmasının sonuna: "Umberto Barbara ve Antonioni yönetmenliklerinin yanı sıra çok iyi birer kuramcıdırlar da." "Ya Visconti?" diye soruyorum: "Visconti", diyor Verdone, "yazmaz. Çok nadiren bir sayfa yazı yazar, ama o da çok önemlidir. Visconti bir kuramcı değildir." Benim şaşırdığım Visconti değil, Umberto Barbara ve Antonioni... Ama bunu Verdone'ye açıklayamıyorum. □

"Her Şeye Rağmen"

Hüseyin Caner Fidaner

13 Mart günü İsveçli genç yönetmen Ann Zacharias'ın **Testet** (Test) adlı filmiyle açılan 1. Ankara Film Şenliği, 20 Mart akşamı ödül töreni ve Woody Allen'in **Radio Days** (Radyo Günleri) filmiyle kapandı. Böylece "Ankara'da bir film şenliği yapılır mı, yapılmaz mı?" tartışmaları da sona erdi. Sayın Aziz Nesin'in ödül törenin-

de vurguladığı gibi, bu şenlikten çıkarılacak en önemli ders, parçalanarak değil, birleşerek bir şeyler yapılabileceğinin anlaşılması oldu. Şenliğin hiçbir çevre tarafından göz ardı edilemediğinin en önemli göstergesi de, Kültür Bakanlığı'ndan gelen parasal katkıydı. Şenlik programındaki sergiler, açıkoturumlar, söyleşiler, karika-

tür -kısa film- ilk film yarışmaları, toplu gösteriler ile çok sayıda yerli-yabancı film Ankaralı sinemaseverlere dolu bir hafta yaşattı. Gelecek yıllarda şenliğin gelişeceğini, uluslararası bir kimlik kazanacağını ummak aşırı bir iyimserlik değil. Ankara'da sanatla ilgilenen kuruluşların ortak çabası genişleyerek sürebilirse, umuyoruz ki önümüzdeki yıllarda daha seçkin filmler getirilebilecek, Metropol'ün göstericileri gibi teknik sorunlar giderilebilecek ve seyirci sayısı artacaktır. Şenliğin uluslararası özgün bir kimlik kazanması için, İlk Filmler Seçici Kurul Başkanı Bay Verdone'nin söylediği gibi Anadolu Kültürüyle sıkı bağlantılar kurması gerekiyor. Ödül heykelciklerinin bir Hitit Kabından esinlenerek yapılmış olması bu bağlantılara güzel bir örnek. Bunun gibi, örneğin, gelecek yıl etkinliklerin bir kısmı için müzeler (Anadolu Medeniyetleri, Resim-Heykel, Etnoğrafya Müzeleri gibi) kullanılabilir.

Bu yazımızda şenlikte gösterilen filmlerden yalnızca birini, İlk Filmler Yarışmasında en iyi film seçilen "Her Şeye Rağmen"i söz konusu edeceğiz.

Her Şeye Rağmen, Yön:
Orhan Oğuz, Oyn: Talat Bulut, Şerif Sezer, 1987
yapımı.

Başarılı bir görüntü yönetmeni olarak tanıdığımız Orhan Oğuz'un ilk filmi, şenliğin en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi erkek oyuncu ve en iyi kadın oyuncu ödülleri ald. Filmde, hapisten çıkan Hasan'ın yeniden topluma uyumu anlatılıyor. Hasan, yetkin bir insan değildir, kimi zayıflıkları vardır, örneğin karşıt cinsle insan ilişkilerinde tutuktur, içedönüktür, ama topluma ve keline karşı sorumluluklarının farkındadır. Karşı tip Ayşe ise benzer bir sorunu yaşamakta an-

Foto: Ahmet Bülent

Şenliğin açılışından; Hale Soygazi, Ann Zacharias, Mahmut Tali Öngören

cak farklı çözümlenmektedir. O da Almanya'dan geldiği Türkiye'ye uyum sorunlarıyla karşı karşıyadır. Ancak Ayşe topluma uyum sağlama çabalarını kendi ayakları üzerinde durmak yerine kendisine daha kolay gelen, başkalarına bağımlı yollar arama üze-

İzledikten Sonra

□ Mimar Sinan Üniversitesi'nin hazırladığı ve ünlü yönetmenleri tanıtan filmler, gerçek birer emek ürünü. Televizyonda, "Sinema Tarihinden" başlığıyla sunulan filmlerden önce gösterilen bu belgeselleri izlemelerini, yalnızca sinemayla yakından ilgilenenlere değil, sinemayı merak edenlere de öneriyoruz.

□ Bir kısım önemli filmlerin, televizyonda Türkçe dublaj yerine özgün dilinde ve Türkçe altyazısıyla gösterilmesi çok olumlu bir uygulama. Ancak bu uygulamayla, TRT'nin çeviri konusunda kullandığı kimi ölçütler de ortaya çıkıyor. Bu cümleden olarak, 2 Mart günü gösteriler, Sidan Karanoviç'in yönettiği **Arada Birşey** adlı Yugoslav filminin altyazılarından sorumlu olan isimsiz çevirmene iki küçük animasyonlu olacak: 1- "Show your breasts" sözü, Türkçeye, "Omuzları göster" değil de "Göğüslerini göster" olarak çevrilseydi daha doğru olurdu, 2- "Are you a member of communist party?" sorusu da, aslında, "Herhangi bir partiye üye misin?" değil de, "Komünist partiye üye misin?" anlamına gelir.

rinde yoğunlaştırmaktadır. Bu iki insanın karşılaşmaları, iki kişiliğin, iki yaşam görüşünün çatışmasına yol açacaktır.

Topluma uyum konusunda bireyin sağlıksızlığını konu alan **Ses** (Zeki Ökten) ile toplumun sağlıksızlığını işleyen **Sen Türkülerini Söyle** (Şerif Gören)

ile karşılaştırıldığında, **Her Şeye Rağmen**'de Orhan Oğuz'un konuyu daha gerçekçi bir biçimde, şematizme düşmeden işlediğini görüyoruz. Diyaloglardan çok sinema diline önem vermiş. Geleceği simgeleyen çocuğun Hasan'la kaldığı filmin finali, **Amansız Yol**'un (Ömer Kavur) finalini uzaktan uzağa çağırıyor. **Her Şeye Rağmen**'de yalın bir öykü anlatılıyor, anlaşılabilirlikten ödün vermeden akademik öğeler kullanılıyor. Filmin her sahnesi duygu yüklü. Adeta Hasan'la birlikte yeniden toplumu tanıyor, insan ilişkilerine bir daha bakıyoruz. Filmdeki rolü gereği uzun süre hapiste yatmış insanın fiziksel hastalığını vurgulamak üzere hayli kilo almış olan Talat Bulut, huzursuz Almanca kadın rolüyle Şerif Sezer gösterişsiz yalın oyunlarıyla dikkati çekiyorlar.

Sinema şenliği ve bu yolla Türk Sinemasının kazandığı yeni yönetmenleri izlemek önemli bir coşku ve haz kaynağı Ankara'lılar için. □

Televizyonda Sinema, Nisan 1988

Dikkat Kaçırmayın!

TV'de yayınlanacağı açıklanan filmlerin ancak bir kısmı gerçekten yayınlanıyor. Geçen ay bu sütunlarda önerdiğimiz sekiz filminden ancak dördünü TV'de izleyebildik, bunlardan birisi de erken tarihte gösterildi. Nisan listesinde ise önemsiz Amerikan macera filmleri ağırlıkta. Bu ay sinema salonlarına ya da videoya daha çok vakit ayırabilirsiniz.

□ **12 Nisan Salı (TV-1): Once Upon a Time in America** (Bir Zamanlar Amerika'da), Yön: Sergio Leone, Oyn: Robert de Niro, Elizabeth McGovern, 1984 yapımı, 192 dakika. Daha önce de ilan edilip yayınlanmayan bu film bir başyapıt. Görmediyseniz görün, gördüyseniz herhalde yeniden TV başına oturmak isteyeceksiniz.

□ **19 Nisan Salı (TV-1): Prizzis' Honor** (Prizzilerin Onuru), Yön: John Huston, Oyn: Jack Nicholson, Kathleen Turner, Anjelica Huston, 1985 yapımı. Yönetmenin son dönem filmlerinden bir Mafya güldürüsü. Yönetmenin kızı olan Anjelica Huston, bu filmdeki rolüyle "En iyi yardımcı kadın oyuncu" oskarını almıştı.

□ **22 Nisan Cuma (TV-2): All That Jazz**, Yön: Bob Fosse, Oyn: Roy Scheider, Jessica Lange, 1979 yapımı, 113 dakika. Geçen ayki listede de varolan bu film, dansla müziğin kaynaştığı görsel bir şölen.

□ **24 Nisan Pazar (TV-1): Annie**, Yön: John Huston, Oyn: Albert Finney, Carol Burnett, 1982 yapımı, 128 dakika. Kısa bir süre önce, gece geç saatte gösterilen bu sevimli müzikal, gerçek seyircileri olan çocuklar görebilsin diye bir kez de 23 Nisan ertesi sabahı için programa alınmış.

□ **26 Nisan Salı: (TV-1/Öğleden sonra): Aaahh Belinda**, Yön: Atif Yılmaz, Oyn: Müjde Ar, Macit Koper. Hâlâ görmediyseniz, öğleden sonra programınızı bu filme göre ayarlamalısınız.

□ **26 Nisan Salı (TV-1): Silkwood**, Yön: Mike Nichols, Oyn: Meryl Streep, Cher, Kurt Russel, 1983 yapımı, 120 dakika. Nükleer enerjinin tehlikeli olabileceğini konu alan bu çevreci film, hem konusu, hem de Meryl Streep'in oyunu için izlenmeli.

"Tiyatroyu bu denli seven insanlar, isteseler çok daha nitelikli yapıtlar sergileyebilirler..."

Azer Neymatov/Musa Aydoğan

Ankara Sanat Tiyatrosu'nun konuğu olarak, geçtiğimiz ay Türkiye'ye gelen Azer Neymatov, oyunculuğunun yanı sıra Bakü "Maksim Gorki Tiyatrosu"nun başyönetmenliğini de yapan çok yönlü bir sanatçı. Sovyetler Birliği'nin "emektar sanatçıları nişanı"na sahip olan ve geçen yıl kurulan "Tiyatro Sanatçıları Birliği"nin de sekreterliğini üstlenen Neymatov'la "Glasnost" ve "Perestroyka"nın sanata yansması, Türk tiyatrosu ve AST'nin sahnelediği, Maksim Gorki'nin, dilimize Yılmaz Onay tarafından çevrilen(*) "Sonuncular" oyunu üzerine söyledik.

□ **M. AYDOĞAN:** Sovyetler Birliği'nde "Glasnost" ve "Perestroyka"nın tiyatro etkinliğine ne gibi katkıları oldu?

□ **A. NEYMATOV:** Glasnost ve Perestroyka Sovyetler Birliği'nde yaşamın her alanında olduğu gibi, tiyatrodan da önemli yeniliklere ve büyük değişikliklere yol açtı. Örneğin geçmişte topluluklar sahneyecekleri oyunlar için önceden Bakanlıktan izin alırlardı. Şimdiye büyük ölçüde kalktı bu. Şu an 83 tiyatro oyunlarını kendi seçiyor. Ayrıca bunların ekonomik ve sosyal yönden daha iyi olanaklara kavuşturulması için çalışmalar yapılıyor...

□ **Neden yalnızca 83 tiyatro; bunların bir ayrıcalığı mı var?**

□ Hayır, bir ayrıcalığı olduğu için değil; şu ana kadar ancak 83 tiyatro bu aşamaya gelebildi. Ama önümüzdeki yıldan itibaren tüm tiyatrolarda böylesi bir işleyiş sağlanacak.

□ **Peki bu işleyişin tiyatro etkinliğine ne gibi katkıları olacak?**

□ Bir rekabet doğacak; dolayısıyla tiyatrolar en iyiyi, en doğruyu ve en güzeli üretmek için yoğun bir çaba içine girecekler. Örneğin stüdyo tiyatrosu dediğimiz, ambarlarda, depolarda ve binaların bodrumlarında oyunlar sergileyen bir yığın küçük topluluk var bizde. Aralarında profesyonellerin de

olmasına karşın, çoğu amatör olan bu topluluklar epey seyirci toplayabiliyorlar. Bu olay, onlardan daha iyi olanaklara sahip büyük tiyatrolar için de itici bir güç olacaktır. Dolayısıyla insanlar birçok yönden daha başarılı ve daha zengin oyunlar izleyebilecekler.

□ **Bu yeni politikanın tiyatro emekçilerine ne gibi katkıları oldu?**

□ Öncelikle bir birlik yarattı sanatçıların arasında. Çünkü daha önce böyle bir birlik kurulamamıştı. Tüm sanatçıların ortak katılımıyla kurulan bu birlik; sorunların çözülmesinde önemli

katkılarıda bulunuyor. Dekor, kostüm, aksesuar vb. tiyatro için gerekli araç gereçleri sağlıyor. Çeşitli nedenlerle işsiz kalan ya da oynayamayan sanatçıların ekonomik gereksinimlerini karşılıyor. Kendi hastaneleri, otelleri, çocuk bahçeleri vb. tesislerle de sosyal gereksinimlerine yanıt veriliyor. Bu tesisler kimi cumhuriyetlerde tamamlandı, kimilerinde ise yapım devam ediyor, neredeyse bitmek üzere. Bunların yanı sıra sanatın daha iyiye ve güzele doğru yol alması için, yoğun bir çaba harcıyor birlik.

□ **Tiyatrolar bu değişime ayak uydurmakta zorluk çekiyorlar mı?**

□ Bir ölçüde evet. Çünkü oldukça hızlı bir değişim bu. Ama inanıyorum ki kısa sürede aşılabacaktır. Yeniliğe ve gelişmeye açık bir kültürel etkiliktir çünkü tiyatro.

□ **Peki yazına ne ölçüde yansiyabildi bu?**

□ Gazete ve dergilerde epey yazılar çıkıyor, kitaplar basılıyor konuya ilişkin. Ama tiyatro yapıtlarına pek yansımış değil bu. Çünkü yazarların da sık sık vurguladığı gibi, henüz çok er-

Foto: Asım Kaçar

Azer Neymatov:
"Gorki'nin oyunlarını sahnelemek zor bir iş bence... Gördüğüm kadarıyla AST başarıyor bunu."

keni. Sağlıklı yapıtların üretilmesi için biraz daha zamanın geçmesi ve toplum yaşamındaki değişimlerin daha bir belirginleşmesi gerekir. Eminim başarılı ürünler verilecektir o zaman.

□ **Sanırım siz daha önce de Türkiye'ye geldiniz?**

□ Evet, geçen yıl İstanbul'da yapılan Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün sempozyumuna katıldım. Sempozyumda üç ülke, Türkiye, ABD ve Sovyetler Birliği'ndeki tiyatro çalışmaları hakkında görüşmeler yaptık.

□ **Bu arada sınırlı da olsa Türk tiyatrosunu tanıma olanağı bulabildiniz mi?**

□ Geçen gelişimde yalnızca beş gün kalabildim. Programın yoğunluğundan dolayı, Kenterler Tiyatrosu'nun "Ben Anadolu" ve Kasıvatora'nın "Bale Mektebi" dışında pek bir şey izleyemedim. Ama her ikisi de hoşuma gitti. Bu gelişimde ise epey oyun izleme şansım oldu. Çılgın Dünya, Ayışığında Şamata, Özgürlüğün Bedeli, Sonuncular...

□ **Nasıl buldunuz bu oyunları? Sanatsal açıdan sizi tatmin etti mi?**

□ Gördüğüm kadarıyla Türkiye'de tiyatrocular işini çok seviyor. Bu sevgi beni hayran bıraktı, ama çoğu oyunları değil. Çünkü sanatsal bir değer taşımaktan çok, güldürüp eğlendirmeye, yani hoşça vakit geçirmeye yönelik oyunlar ekserisi. Neden böylesi oyunlar seçtiklerini anlayamadım tabii. Çünkü tiyatroyu bu denli seven insanlar, isteseler çok daha nitelikli yapıtlar sergileyebilirler; bunu başaracak güçteler.

□ **Sanatçıların kendileri değil, tiyatro yetkililerince seçiliyor bu oyunlar.**

□ Ha öyle mi?... Bunu bilmiyordum ben.

□ **Peki Gorki'nin yapıtlarının sahnelemesinde yetkin bir kişi olarak, AST'nin oyununu nasıl buldunuz?**

□ Gorki'nin oyunlarını sahnelemek zor bir iş bence. Çünkü ondaki yoğun duygu ve düşünce atmosferini seyirciye iletebilmek büyük dikkat ve çaba ister... Gördüğüm kadarıyla AST başarmış bunu. Sovyetlerdeyken AST'in adını ve Gorki'nin kimi oyunlarını sahnelediğini duymuştum. Ama beklediğim de üstünde bir çalışmayla karşılaştım burda.

□ **Sanırım şu an Sovyetlerde de oynuyor bu oyun?**

□ Evet. Başta Moskova Sanat Tiyatrosu'yla, Moskova Satir Tiyatrosu ol-

mak üzere, Moskova'da üç ayrı tiyatrodan birden oynuyor "Sonuncular."

□ **Bu iki oyunun bir kıyaslamasını yapar mısınız?**

□ Yorum ve üslup farkı var. Ama toplumlar farklı yapılar sahip olduğundan bu durum doğaldır tabii. AST'in oyunu her iki yönden de başarılı bence.

□ **Son bir soru; sanatın uluslararası ilişkilerdeki işlevi üzerine söylemek istedikleriniz...**

□ Uluslararası barışın ve halklar ara-

sındaki dostluğun gelişmesi için sanatta büyük görevler düşmektedir bence. Çünkü sanat çağlar boyunca hep barıştan ve dostluktan yana olmuştur. Bir ulusun ürettiği zamanla kendi malı olmaktan çıkmış, tüm insanlığa maledilmiştir. Dolayısıyla böylesi kültür alışverişlerinin kalıcı bir barışın kurulmasında büyük katkıları olur. Hele dünyada yumuşama ve silahsızlanmaya doğru hızla yol alındığı şu aşamada bunun önemi bir kat daha artıyor.

düşmana inat

Kağıda, malzemeye zam üzerine zam getiriliyor. İsteniyor ki, kitap yayınlanmasın, ilerici ve demokrat yayınevleri teker teker kapansın. İşte bunun için diyoruz ki, DÜŞMANA İNAT BİR KİTAP DAHA...

Yayınevlerimiz, 1 Haziran 1988 tarihine kadar, yayınevimize doğrudan gelerek ya da edince posta pulu göndererek, yüzde elli indirimle kitap edinme olanağını sağlıyor.

Her okur, istediği kitapların üst fiyatlarının yarısı kadar para ödeyerek kitapları alabilecektir. Bu kampanyamıza sizler de, BİR KİTAP DAHA, diyerek katılın, katılın ki, çabalarınızla yeniden bir kitap daha basılabilsin, okunabilsin. HAYDİ...

BİLİM VE SANAT
KİTAPLARI

YARIN
YAYINLARI

Varolan kitaplarımız:
Kim Korkar Mamelekitten, N. Topdelemioğlu, 1260 lira
Asımov Açılıyor, 2625 lira
Nükleer Tehlike, Haluk Gargır, 1680 lira
Edebiyatın Başarı Özgürlük, Aziz Çelikkale, 3340 lira
Sanat Edebiyatı Ösüne, Nâzım Hikmet, 4200 lira
Edebiyat Bulunu, 1. Pospelov, 2500 lira
Topluluk ve Birey 2, Petkovski, 1890 lira
İrk ve Irkçılık Düşüncesi, Alâeddin Sanat, 1890 lira
Güney Afrika Cumhuriyeti, Gürhan Uçkan, 3150 lira
El Salvador'da Devrim, 1470 lira
Yenilerme ve Kadro Politikası, Mihail Gorbacov, 1260 lira
Nükleer Silahsızlanma ve Barış, Gorbacov, 945 lira
Ekim ve Perestroyka, Devrim Sünyör, Gorbacov, 1350 lira

Ekonominin Köklü Yenidenleşmesi, Gorbacov, 1350 lira
Felele Nedir? 2100 lira
Kapitalizm Nedir? 2310 lira
Palmiro Togliatti, Teyane Savaturo, 3360 lira
Görüşmeler, 1680 lira
İçerden Dışarıya Sevgiler, 1470 lira
Günlerimiz, Yılmaz Onay, 735 lira
Yokluk, Şükrü Erbaş, 735 lira
Yine de Gülmüşsek, Zuhet Behram, 2625 lira
Dinglin ve Kuşkusuz, Kemal Durmaz, 735 lira
Günlerde Söyleşiler, Maria Taba, roman, 2520 lira
İki Oyun, Gorki-Schneider, tiyatro, 1680 lira
Steinberg, karikatür, 1575 lira

1 Hazirana kadar

İsteme ve havale adresi: Aamıkçeşme sk. 14/2, Binbirdirek, İstanbul. Not: Ödemeli istekte bulunmayınız, toplu istekleriniz için ederi posta havalesiyle gönderiniz, yayınevlerimize bildiriniz.

bir kitap daha

(*) Gorki-Schneider, İki Oyun, Çev. Yılmaz Onay, Yarn Yayınları

“Bilim ve Sanat’ın soluğu İzmir’in İmbatı kadar bol olsun.”

İzmir’den yazan Mehmet Şakir Örs, mektubunu böyle bitiriyordu: “Bilim ve Sanat’ın soluğu, İzmir’in imbatı kadar bol olsun.” İçinde bulunduğumuz durumu, Şubat sayımızda bütün çıplaklığıyla duyurmamız, abonelik ve dayanışma aboneliği çağrımızdan sonra çok sayıda okuyucumuzdan mektup aldık, telefon edenler, dergimize kadar gelenler oldu.

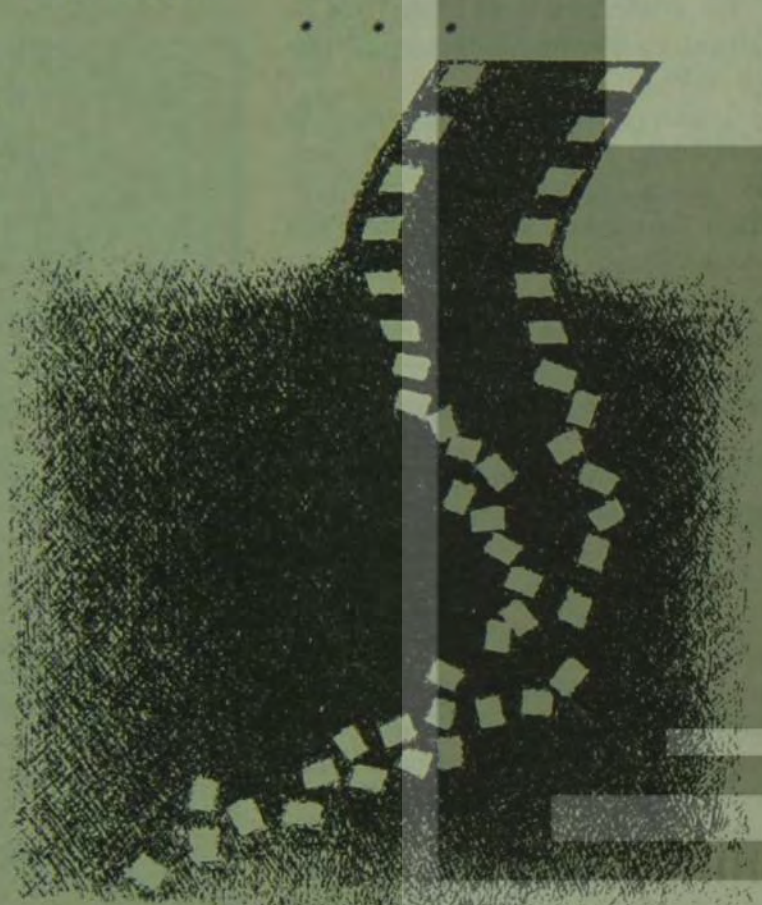
Bizlere güç verdiniz, güç kattınız. O güçtedir ki, Bilim ve Sanat, ortalığı saran kültür karanlığına inat, hep aydınlığa doğru, aydınlık bir kültüre doğru yürüyenlerle birlikte olmayı sürdürecektir. Birlikte yürüyebilirsek eğer ve ancak o zaman solugumuz İzmir’in imbatı kadar bol olacaktır.

Aldığımız mektuplardan küçük bir demet sunabiliyoruz bu sayımızda; küçük ama anlamlı bir demet. Okuyucunun gösterdiği bu duyarlılığın demokrat kamuoyunu oluşturanlarca da -çok defa açıkça ifade edilmemiş olsa bile- paylaşıldığı kanısını taşıyoruz. Çünkü, Bilim ve Sanat dergisi özelinde, açık yüreklilikle somutlamaya çalıştığımız sorunun, bütün bilim, sanat, kültür ve düşün dergilerinin, bütün bilim ve sanat adamlarının, demokrat basının ve “Türkiye’de ikinci sınıf bi- demokrasi” istemeyen bütün siyasi çevrelerin de sorunu olduğuna inanıyoruz. Her birimizin ve hepimizin sorunu her şeyden önce kendi yaşam alanlarımızı savunmakla ilgilidir. Ama o yaşam alanları bir ve aynıdır ve eğer gelecekte onur duyacağımız ve çağına onur verecek bir ülkede yaşamak istiyorsak; o alan ülkemizin de üzerinde var olabileceği tek alandır: savunacağımız o alandır; o alan, Varlık Özmenek’in Mart sayımızın sunuşunda belirttiği gibi, “ulusal-evrensel kültürdür; emek ve kültür değerleridir, uygarlıktır.”

Konuya bu çerçeveden bakınca ne bizim, ne de senin aziz okuyucu, görevlerimiz bitmiyor. Türkiye’nin içinde bulunduğu, içinde bırakılmak, itilmek istendiği kültür karanlığına karşı direnme, karanlığın yerine kültürün aydınlığını egemen kılma görevi ve dayanışma gereği hep sürecek...

Gelecek sayımızda, bizim, şimdilik, “kültür karanlığı” diye adlandırdığımız olgu neyin habercisidir, neyin emaresidir; Türkiye nasıl bir geleceğe zorlanmak isteniyor ki, ortalık bu denli karartılmaya çalışılıyor ya da toplumumuzun bugünkü bileşiminden kaynaklanan geriye dönüş eğilimleri, dinsel tutuculuk bu denli yaygınlaştırılıyor; bütün bu

konuların tartışılacağı geniş bir panel bulacaksınız. Ahmet R.Bilgen, bu sayımızda konuya bir irdelemeyle giriyor.

Ankara 1. Film Şenliğinde “Sinemamız” konulu karikatür yarışmasında Ümit Ögme’lin mansiyon kazanan yapıtı.

Ankara 1. Film Şenliği’ni, hatasıyla sevabıyla, geride bırakıyoruz; gelecek yıl daha iyi bir şenlikte buluşmak umuduyla ve mutlaka daha iyisini başarmak inadıyla... Öyle sanıyoruz ki, gelecek yıl ve daha sonraki yıllarda, dost bildiğimiz, dost bellediğimiz bazı gazeteler de merkezleri İstanbul’da bulunmakla birlikte Ankara’da da okunduklarını ve Türkiye’nin herhangi bir noktasındaki kültür etkinliğini bütün okuyucularına duyurmanın hiç de fena bir şey olmadığını anımsayacaklardır.

Ankara 1. Film Şenliği, olumlu ya da olumsuz yanlarıyla bir süre daha tartışılacak, ama şimdiden kabul edilen öyle bir yanı var ki, onu hiç azımsamamak gerekiyor: Ödül töreninde Aziz Nesin’in vurguladığı gibi, “Ankara 1. Film Şenliği, her örgütün bin parça olduğu bir dönemde üç kuruluşun, BİLAR A.Ş., Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Bilim ve Sanat’ın, biraraya gelerek başardıkları bir iş olmuştur.” Sevgiyle, dostlukla.

Yaşamın keyfine varın

Crownfilter
HB
100's
HOUSE OF BERGMANN

HB tadıyla...

Batıkent

"dünyada kooperatifler
eliyle gerçekleştirilen
en büyük toplu konut projesi."

Batıkent Konut Üretim
Yapı Kooperatifleri Birliği

KATILIMLARIMIZ

- Kentajans A.Ş.
- Kentaş A.Ş.
- Eskent A.Ş.
- Kentbeton A.Ş.

- Kentkur A.Ş.

- Kentısı A.Ş.
- Kentgıda A.Ş.
- Kenthizmetleri A.Ş.
- Kentyapı A.Ş.

Atatürk Bulvarı 57 Yenışehir - ANKARA Tel: 131 34 00 (5 Hat)